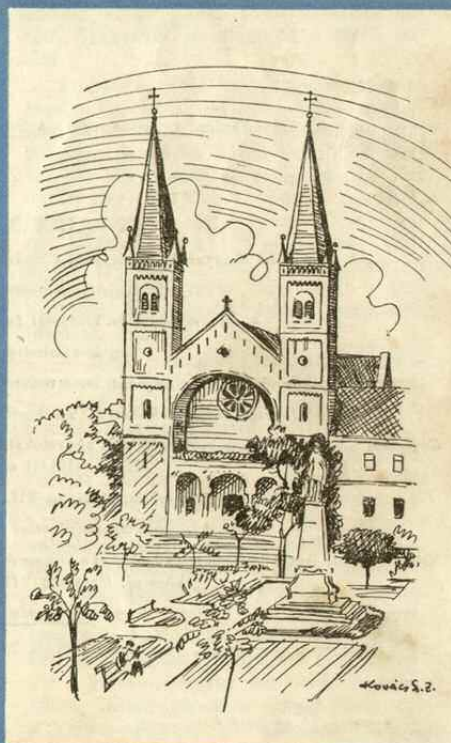

KALANGYA

DÉLVIDÉKI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA.

XII. év.

1943. augusztus 15.

8. szám.

TARTALOM

<p><i>Dr. Reök Andor</i>: A kétszázészteendő város — — — — — 337</p> <p><i>Majtényi Mihály</i>: Szabadka — — — — — 339</p> <p><i>Kovács Sz. Zoltán</i>: A zabatkai vártól Szabadka városig — — — — — 344</p> <p><i>Mérei Sándor versei</i> — — — — — 349, 354</p> <p><i>Csery Ferenc</i>: A kétszázészteendő város fejlődése — — — — — 350</p> <p><i>Csuka János</i>: Szabadka tanyavilága — — — — — 365</p> <p><i>Lévay Endre</i>: A céhládától az ipartestületig — — — — — 363</p>	<p><i>Berényi János</i>: Szabadka dalban és daltalanságban — — — — — 366</p> <p><i>Stadler Aurél verse</i> — — — — — 368</p> <p><i>Magyari Domokos</i>: Szabadka nagy bünpere — — — — — 369</p> <p><i>Majtényi Mihály</i>: Rabok a pusztában (Regényrészlet) — — — — — 372</p> <p><i>Hodsághy Béla versei</i> — — — — — 377, 380</p> <p><i>Létmányi Czákó Tibor</i>: Szabadkai mozaik — — — — — 378</p> <p><i>Bodóhegyi Lajos verse</i> — — — — — 380</p> <p><i>Könyvek</i> — — — — — 381</p>
--	---

Cimlapképünk *Kovács Sz. Zoltán* rajza: A Szent Ferencrendiek temploma Szabadkán.

K A L A N G Y A

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség irodalmi és kulturális szemléje

Megjelenik minden hó 15-én.

A szerkesztésért és kiadásért felel: *Blazsek Ferenc*, Ujvidék

Lapzárta minden hó elején

Mindennemű kéziratot, képeket, ismertetésre szánt könyvet erre a címre küldjünk:

Herceg János, a Kalangya szerkesztője, Zombor, Városi könyvtár

Gépirásos kéziratokat kérünk. A beküldött kéziratokat, képeket nem őrizük meg és nem adjuk vissza
Minden cikkért szerzője felel

Központi ügykezelés, Budapest VII., Baross tér 15 (Tel. 426-921)

M. kir. postatakarékpénztári csekk-számla: 54.897 sz

Előfizetéseket, laprendeléseket, hirdetéseket a központi ügykezelés vezetője, *Csuka Zoltán* címére kell küldeni, Budapest VII., Baross tér 15

Előfizetési árak:

Egész évre 12 — pengő, jogi személyeknek 24 — pengő. Egyes szám ára 1'40 pengő.

A kétszázesztendő város

Irta: Dr. REÖK ANDOR

Néhány nappal ezelőtt, július 27-én ünnepelte Szabadka kétszázadik évfordulóját annak, hogy a határvidék megszűnével a katonai kormányzás alól felszabadulván, kegyes privilégium által szabadalmazott kamarai mezővárosnak elismertetett. Egyszersmind engedélyt nyert arra, hogy eddigi Szabadka nevét Szent Mária-ára változtassa.

A városnak valóban nagy ünnepe ez. Mégis eltekintettünk a régi szokásoktól, nem volt zene és vigasság, nem sütöttünk ökröt és nem folyt patakokban a kelebiai bor. A mai idők komolyságához hiven, csendesen, magunkba elmélyedve ünnepeltünk. A diszközgyűlésen hódoltunk az ősök emlékezetének, erőt merítettünk történelmi multunkból, lelünkben felüdülve, elhatározott akaratunkban megacélozva bizalommal nézünk a reánk és utódainkra váró jövő felé.

Én is, — mint valószínűleg annyian mások — az évforduló délutánját olvasással és elmélkedéssel töltöttem. Előttem a kiváló szabadkai gimnáziumi tanár és könyvtárnok — »Szabadka sz. kir. város története« című két könyve. Lapozgatok az ódon elsárgult könyvben... és olvasom a ma emberének talán már kissé szokatlan füzési mondatokat.

Szabadka történelme magyar történelem. Mérheteretlen sok harc és küzdelem. Fáradhatatlan fejlődni akarás, mely minden katasztrófa után újra feltámadva, új életet kezdve hivatását teljesítve menetel előre a göröngyös magyar uton.

1439-ig királyi birtok volt. De ekkor már jelentékeny helység lehetett, mert az egykori feljegyzések »oppidiumnak«, azaz mezővárosnak mondják. Albert király Hunyadi Jánosnak adja zálogba és a jó földesur kezében a város tovább fejlődve lakosainak biztonságos otthont nyújt. 1504-ben már mint »castrum«, tehát mint erődítmény szerepel. Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Hunyadi Mátyás, Pongrácz János, Pongrácz Mátyás, azután ismét II.

Ulászló király, majd csere utján Corvin János jó földesurai Szabadkának.

1504-ben Corvin János Szabadka várát Török Imrének ajándékozta. Szabadka megpróbáltatásának ideje ekkor vette kezdetét.

Dózsa György serege öldökölve és gyilkolva, házakat, békés otthonokat felülva, felégetve ide is eljutott. Majd Zápolya János és Ferdinánd vetélykedését ügyesen kihasználva, valóban sikerült Crni Jovánnak Szabadka központtal uralmát megszervezni, amíg Zápolya parancsára Cibak Imre temesi főispán szerencsésen meg nem verte a kalandort. 1540-ben, amikor Török Bálint török fogságba került, Szabadkát is elfoglalta a török hódító.

Szabadka város száznegyvennégy-estendően keresztül sinylődött török rabságban. A legrégebbi okmányok a várost egyöntetűen Szabadka néven említik. A névből két következtetést vonhatunk le: az egyik, hogy magyar volt; a másik, hogy a szabadsággal a város, illetve a város lakossága mély kapcsolatban volt. Akár »szabados«, azaz szabadalmazott jobbágy lakosai révén, akár mert a szabadságot legfontosabb emberi eszmének, ideálnak tekintette.

A török rabság Szabadkától a szabadságot rabolta el és a száznegyvennégyesztendő szenvedés magyar lakosságát pusztította el.

A török hódoltság, a pusztulás a várost az akkori időkhöz mérten a fejlődés igen magas fokán sujtotta. A száznegyvennégy estendő alatt szinte semmivé vált és a felszabadulás után 1686-ban életét — mérhetetlen nehéz körülmények között küzdelemteljesen újra kellett kezdenie. A határvidéki korszak ötvenhét estendőn át tartott. A betelepített szerbekkel, majd később a katolikus bunyevácokkal a város lakossága felírissült és mindjobban megnyilvánult a vágyakozás, hogy a katonalakosság háttérbe szorításával,

illetve kitelepítésével a város önálló életének folyamatát újra felvegye.

A kard mellett a földművelőeszközök, ásó, kapa, eke is mind nagyobb becsülésre találtak. A katolikus magyar és bunyevác lakosság harcban és békés munkában egymáshoz mind közelebb került és a békés községi élet utáni vágy mind általánosabbá vált.

Kétszáz esztendővel ezelőtt a királyi kegy megadta erre a lehetőséget és Szent Mária a Szüzanya védelmében megindult a fejlődés útján.

Az elmúlt kétszáz esztendő is a küzdelmeknek sorozata. A város lakossága minden megpróbáltatást kiállt és minden harcot győzedelmesen megvívott. A sok küzdelem, a sok harc a lakosságot egy cél érdekében forrasztotta össze. Mind a várost szerette, mind a város szabadságát, fejlődését, függetlenségét és jólétét tartotta szemelőtt. Gyakran kirobant a kemény, harcos virtus, számtalan volt a vízály és nézeteltérés az egy és ugyanazon célért az eszközök megválogatásában.

Szabadkainak Szabadka földi mennyország. A mai bunyevác is messze-ősei dalát énekli: »Subotica bela, tebe nikde nema...« De a jó Isten a boldográghoz meg is adott mindent. Kővér, fekete buza- és tengeri-terme földet, tüzes hort ajándékozott homokot, vadat nevelő erdőt, mezőt és tavat. Ugyanazon vallás vigasza és biztatása, ugyanannak a földnek az illata, erdő-mező és jószág szeretete évszázadokon keresztül kellett, hogy az emberi lelkekből a szolidaritást, az összetartozás érzését váltsa ki. Közös cél volt a várost gazdaggá, büszkévé, híressé és nagyvá tenni. Közös cél volt a földet úgy művelni, hogy az minél többet adhasson nekünk, hogy mi minél többet visszaadhassunk neki. Szép házzal gazdagítani a családot és a várost. Híres szép jószágokat nevelni, ami messzeföldön büszkén hirdeti a jómódot.

Mária Terézia királyné továbbra is a város jövővi pátroánája maradt. 1779-ben elnyertük a szabad királyi városi rangot és ezzel fejlődésünk még erőteljesebbé vált.

Az ünnepi délutánon a városháza boltíves ablakából a messze elterülő városra és pusztáira elmerengve kitekintek... A mult az elsárgult lapokból lepergett előttem... Nem messze a város határától a »kaponyai« emlékmű hirdeti a történelmet... Kilencvenhét esztendővel ezelőtt a békés városi polgárok fegyverrel a kezükben, magyar és bunyevác váll-váll mellett harcolva verte vissza a város elpusztítására rohanó ellenséget.

Az ősi szabadkai város-zászló

A Szent Teréz templom felé tekintek és lelkiszemeimmel látom a tervezett gyönyörű hősi emlékművet, amely évszázadokon keresztül fogja hirdetni annak a sok hős ifjunak a dicsőségét, akik a magyar és bunyeváclakta Szabadkáért, a magyar hazáért a világháboruban életüket áldozták.

Lelkiszemeim előtt elvonul a huszonkét esztendő ujjab rabságnak keserves története és látom gomolyogni felettünk

Európa egén a villámmal telített vészes felhőket.

Szent Mária városa vagyunk. Sok évtizeden keresztül küzdelem, harc és szenvedés volt a sorsunk. Még is vagyunk! Hatalmasabban, mint valaha és az isteni gondviselésben bizva tudjuk, hogy az idő a szenvedéseken túl nekünk, a mi városunknak erőben, kulturában, népességben, intézményekben és vívmányokban gyarapodást, szaporodást és fejlődést jelent.

Ezer esztendőnek a fanuságai bizonyítják, hogy a magyarok Istene vigyáz reánk és Szűzmária szeretetének glóriája körülölel bennünket. Hiszünk a jövőben, de éppen az ősök példája, a kétszázévesztendős jubileum bizonyítja, hogy ehhez a hithez akarattunk, készségünk, energiánk és képességünk is

nélkülözhetetlenül szükséges.

E város polgárai a Szent Szüszért, a házáért, a városért testvéri kezet szorítsunk egymással. Ha kell harcoljunk, mint ősünk Kaponyánál. Műveljük a földet, neveljük a jószágot, hogy mindenkinek jusson Krisztus testéből, a mindennapi kenyérből. Tanuljunk és vállalkozunk! Kereskedelem és ipar hozzon a városnak új fellendülést s az ennek nyomán támadó gazdagság teremtsen szociális és kulturintézményeket.

Most háboru von. A kétszázévesztendős jubileum ünnepe adjon erőt mindannyiunknak, hogy a háborus áldozatvállalást mind eddig, a jövőben is rendületlenül álljuk.

Magyar hazában, a magyar Szabadka magyar és bunyevác testvériségben összeforrt lakossága hiszünk a jelenben és jövőben és kötelességeinket ősinkhez méltóan vállaljuk és teljesítjük.

S Z A B A D K A

Szeretlek Szabadka!
Szerelmem szavakba
Nem önthetem

Timár Ferenc

»Kosztolányi« című verséből.

Költő lelkében még nem magasztosult fel úgy sóhaj, mint éppen Szabadka neve, amikor Kosztolányi rágondolt. Volt ebben a nagyvilágba szakadt írókolosszusban külön húr, mely édes-bús nosztalgiával rezonált, „valahányszor emlékezett rája“.

Szabadka. Ütemes ez a név, mint a zakatoló vonatkerék csattogása. A vasút Szabadka szíve, nem hiába. A vasút a sokkarú polip, mely körülfonja, besétál a közepébe, hogy ott nagyvárost játsszon vele. Aztán kergetőzik tucatnyi állomáson, más-más név alatt. Külön becsülete van Szabadkán a szárnyaskerekű csáknak. A sok színes szemafor pedig

nemcsak forgalmat irányít: bevésődik mélyen a gyermeki lélekbe. Csoda hát, hogy a költő legszegébb gyermekkori emlékeiben ott lobog a vasút, a sinek dőbbenete?

Mint aki a sinek közé esett
És átgondolja futó életét...

A vasút és örökké a vasút. Talán mert az vitte messzire onnan, ahol legjobban szeretett élni, talán mert megérezte városa közelgő nagy rabságát.

Csak azt tudom, hogy hat felé
Kimentek majd a gyors elé
Nem vágytok semmi másra

És nézitek, a pesti gyors
Hogy vágat el, mint messzi sors
Új és új állomásra.

Nem is lehetett másként: a Kosztolányi szülőház kitért ablakaiba szüntelenül be-
tört, beáramlott a vonatfütt.

Szabadkán kellett születnie Kosztolányinak ahhoz, az igazi vonatközelség városában, hogy ezek a képek így belédobbanjanak és megszülessen a sineken robogó acélszörny, mint az élet és a halál döbbenetes szimbóluma. A magyar irodalom legelső megrázóan mély vonatverse, meg a többi.

Nemcsak gazdasági életünknek, de ime a város felmagasztalódásának is a szárnyaskerek adott irányt.

„Mert vén Szabadka, áldalak“ — mondta a költő. A legcsodálatosabb ajándék ez, amelyet Szabadka eddig kapott: nevét biztosították örök időre az elizeumi mezők. A költészet csodálatos birodalma.

*

Az álmos utas felriad:

— Hol vagyunk? — kérdi útítársaitól.

— Szabadkán.

— Egy óra mulva is ezt hallhatja, ha történetesen lokálpatriota ül mellette. Szabadkán, még mindig Szabadkán. Tompánál kezdődött a város és ha Nagyfénynek hívták az állomást, még mindig Szabadkán volt az utas.

Egy órát halad a gyorsvonat a város területén át.

Az ember belefárad az arányokba. Egyszer valakivel elkezdtek számolni, hány temploma is van a városnak? Katolikus temploma. Hűszig eljutottunk, aztán abbahagytuk.

Az ember belefárad az arányokba. Ezer négyzetkilométeren, százötvenezer holdon fekszik Szabadka, Nem is város, vármegye. Nagyobb, mint Esztergom, akkora mint Ugocsa. Nagyobb mint Debrecen a Hortobággal együtt, nagyobb, mint Kecskemét és Szeged. Az ország legkiterjedtebb városa. Járás nincs is vele, arányai nem bírják egy járás kereteit. Emlékszem: a jugoszláv uralom alatt külön törvényt kellett hozni, amely Szabadkát járássá minősíti. Ez volt az egyedüli város, amelyhez járás nem tar-

tozott és „kilógott“ a közigazgatás kezeiből.

A vármegyéből is „kilóg“ hiába ábrázolják bele a mappán.

Pedig a mag, a kisugárzó erő — mint a szállási rendszerű városokban általában — itt sem nagyobb a szokottnál. Az erő a rendszerben van, a strukturában. Odahúz a legtávolabbi szállások embere is a cifratornyú városháza felé, amelyik ha rásút a nap vagy alkony szép színei érik, olyan mint a cukorhegyből épült álompalota.

Ez a városháza nemcsak valóság. Szimbólum is. Megmozdult sokezer hold Györgyéntől Kelebiáig, Oromtól Tompáig és megszült valami álmot.

Olyan mint a háromnapos bácskai lakodalom.

Csodálatos, hogy a józan, reális paraszti lélek — legnemesebb értelmében írom a szót — ilyen hiúságos várba ültette törvényhatóságát.

*

Mi bácskaiak, alföldiek pironkodva járjuk mindig a Dunántúl és Erdély városait. Az urbanizmus ott kézzelfogható valóság. A várostörténet kitért lapként árad szét a kövekből. Nálunk bizony...

Nem írom végig a mondatot. Most ünepelünk, ne legyek ünneprontó. De idézem egy erdélyi öregúr szavait, aki szorongasomra így válaszolt.

— Sose röstelkedj öcsém! Ahol a Jézus-arcú búzaszemet lesi a nép örökké, ne kívánd, hogy fúrásra, faragásra, cifrázkodásra parcellázza lelkét városaiban. Nálatok hat nap föld és egy nap város! Nálunk a város a mindennap aprólékos tülekedése is tudod — minden!

Szabadka is: hat nap föld és egy nap város. Vasárnap: város.

*

A „fehér lapra“ büszkék még ma is a szabadkaiak.

Mi volt ez a fehér lap? Megmagyarázták nekem: Minden városról, vármegyéről jegyzéket vezettek a fiemei kivándorlási hivatalban.

Szabadka lapja üresen díszelgett. In-

nen nem ment senki Amerikába, nem vándorolt ki. Minek? Szabadkán meg tudott élni rendesen mindenki. A földnélküli ha házhely kellett vagy parcella családjának, csak felballagott a torony alá és előjegyzett egy örök-bérletet: tavasszal már szánthatott, vethetett rajta, kenyérrevalónak.

Öreg urak mesélik és elámult lélekkel hallgatom a mesét. Egy város, amely ösztönösen megoldotta a nagy magyar agrárproblémát. A föld kérdését. Harminc, negyven év előtt, amikor százezrével szakadt a magyar haza testéről a földnélküli...

*

Beszéljünk a bunyevácokról.

Csak beszéljünk róluk, bátran. Együtt izmosítottuk a várost, szállásaik félkörben fogják körül a nagy határt.

Szállásaik. Irom. Ők is így mondják. Szállásnak. Mert a szállás ősi magyar életforma. Debrecen, Kecskemét, Szeged bizonyítják, ott a magyar él szállásokon, itt a magyar mellett a bunyevác.

Két évszázad előtt találkoztunk ebben az életformában velük, a magyar életformában. A valláson kívül ez az, ami összeköt bennünket. Ne menjünk el túl magasra emelt fejjel problémáink mellett, mert azok a mi problémáink is. Az ország különböző nemzetiségei közül a bunyevác elsősorban az, akinek kérdései, problémái iránt nem lehetünk érzéketlenek.

Ők állnak legközelebb lélekben az alföldi magyarhoz. Vágyaik, életideáljuk a miénkkel közös, idegen uralom alatt — csodálatosképpen — magyaros életformájukkal ők tartották stabilan Szabadka igazi lelkét, az itt élő magyarsággal együtt.

Nemcsak Szabadkán. Máshol is. Militicsen Kalocsára esküdtek és kegyúri vitájukban Kalocsát várták vissza és vele az ősi magyar jogfolytonosság biztosítását.

Ennek a sok-sok ezer holdas határnak verejtékét, vágyát, évszázados életét csak úgy tudjuk maradéktalanul mérle-

gelni, felértékelni és felbecsülni, ha róluk is beszélünk.

*

Madarak, galambok röpködnek a színház korinthuszi oszlopsora között — ez a szabadkai „Szent Márk-tér“, a központ. Az elrobogó bérkocsik legendában nyúló két fehér lovukkal a hajdani bőség és a hagyomány-ragaszkodás jelképei. Mert a bérkocsi itt fiakker, úrihíntő, nem konflis. Gumirádlér. A gumi ugyan leolvadt a kerekekről, de a két fehér ló csökönnyösen hagyománybanézó. Azért fehér a ló, mert esküvőre ősidőktől csak ilyet fogadnak, fehér lovasat — szerencsét csak az hoz. Tartanak aztán gyászlovat is a kocsisok temetésre, az lehet barna vagy fekete. Istenem, micsoda fogat-kultusz, micsoda lóbőség, a nász és a halál milyen megbecsülése ez a régi bérkocsistempó, hogy a lovak színében is kifejezésre juthatott az esemény árnyalata!

Makacsul fehér a bérkocsisok lova, ha zörgöcsontú is.

Néha megdöbbenek azért: mint a kisértet, egylovas vágtat végig a városon. Megállni a standon nem mer, csak húzódozva az éj leple alatt. Az állomáson fogad utast a batár, gyanútan idegent, aki nem tudja, milyen hagyománytípró művelethez fizet hozzá három vagy négy pengő. A szabadkai fejcsóválva bámul az egylovas bérkocsi után. Benne van ebben a tekintetben a rosszalás az új idők bizonyos jelenségei iránt, mint például a lómészárszék.

*

Beletartozik a hiteles városképbe sok minden. A nyolchónapos színiévad is beletartozik, a Városi Színház meg a palicsi villamos. Csendes versenytársunk a déli végeken Újvidék — nálunk a színház megy jobban, náluk a villamos.

Kocsmák kitelepítésével, lerombolásával született meg hajdan az elemi iskolai oktatás Szabadkán. A Vörös ökör és a Fehér galamb cégerei helyén, hogy a büszke Kakasról ne is beszéljünk, oszkolások készülnek az életre. A vonalve-

zetés ezen a téren úgy látszik következetes: kocsját szorított ki a városi könyvtár is a zenede épületében. Mondják, hogy több mint harmincezer kötet van a könyvtárban. Isteném, mennyi betű és milyen művészettel óvták a multban az olvasóközönséget attól, hogy hozzájusson!

*

Egy kis nyelvészkedés. Néhány magánhangzót, érthetetlenül, hosszú betűvel ejtenek. Így például a kerület neve: kör, de ezt hosszú ő-vel mondják és a szó kórnek hangzik minden szabadkai szájában. (A kör itten nemcsak adminisztrációs kerület, hanem a népben rég felolvadt valóság.) Sűrű családi név a Futó is, de ezt is hosszú ú-val ejtik, Fútónak. A Kovácsok is, akikből sok van, kikerül a Kovács-Sztrikó meg a Kovács Oskolás. A Vojnicsoknak se szeri, se száma. Van Vojnits-Zelics, Vojnits-Tunits, Vojnits-Burcsár.

Csodálatosan szépek például az egyes szállások és ugarak nevei. Mesébe kívánczó a Napkeleti meg a Napnyugati ugar. Mintha bőséges, gazdag adakozó lélek ajándékozta volna őket. Nagyfény neve a magyar őstörténet legszebb fejezetére, a hajnalhasadásra emlékeztet. Sokszor virágosan mókás egy-egy szálláscsoport neve: Kukoriki név díszelgett sokáig egy megállón, míg nem a betelepített székelyek Andrásföldjére változtatták. S a történelmi multban délnyugati irányban messze elhúzódó városhatárban sarjadt ki Angyalbandi szálláscsoport neve is. Ma vasúti megálló és a vármegyének, meg Kossuthfalvának egy része.

*

A bunyevác gazda vágyának teteje, hogy háza legyen a Rákóczi-utcán, a hajdani Zombori-úton vagy a Wesselényi-utcán — az előbbi főutcának nevezik még ma is egymás között. Karcsú, magastornyú templomok őrzik egy-egy kör külön lelkeségét, mindegyik körzet derekán kiépült valami központ féle. Csak a két „nagytemplom“, a Szent Teréz székesegyház és a barátok ősi isten-

háza őriz valamit, ami a regionalizmuson messze túlmenő, az nem Szent György vagy Szent Rókus, — az maga Szabadka.

A Ferencesek templomát vágyó szemmel kerülgetem mindig, az ősi kolostort, amely a régi szabadkai vár köveiből épült — ezen a tájon kanyargós, elfelejtett szögletek, zsákutcák és régi sikátorok emlékeztetnek a multra. Nem tesz ki ez a mult, csak egypár lapot történelemben: Zobotkával indul a XIV. században, aztán Szilágyi birtok, Török Bálint városa — az egészet letörli a törökvesz. 1743-ban lesz szabad kamarai város Szent Mária néven, később úgy írják: Mária Theresiopolis, ezen a néven már szabad királyi város. Lassan visszatér az ősi Szabadka név, hiába a szlávok Szubotica, hiába a negyedszázados idegen megszállás — a város lelke töretlen. A város lelke magyar és magyaros. Még akik másképp beszélnek, azok is részesei ennek a csodálatos, összeforrasztó érzésnek, amely itt szétterjed, ahol az alföldi homok és a bácskai fekete föld ütköznek meg.

Mint a veradó nagy anyatest, belőle szakadt ki a történelmi multban Csantavér és Bajmok község — az utóbbi ugyan történelmi, régi hely, de letörölte a törökvilág egészen és az új Bajmok Szabadkából lett. Legutóbb az idegen megszállás alatt csonkaországban maradt területek váltak önállóvá — három falu települt itt, Kelebia, Tompa és Csikéria.

*

Nosztalgias odasóhajításra mindig hajlamos volt a magyar.

Kergetve az országjárás vágyától, Budán éppenúgy mint Debrecenben vagy Kolozsvárott találkoztam élemedett korú emberekkel, akik emlékeztek, nagyon is emlékeztek Szabadkára. Az Aranybányára és a régi Pestre, gömbölyű nagy mulatozására, mely napokon a „kutya is feketekávéét ivott“. Könnyelműen szét-tamburált láncokba olyan városban, ahol „láncsal, holddal mérték az embert“.

Mi vagyunk a Bácska, ha mulatások emlékére fordul a szó.

Éppen Herczeg Ferenc üzent nemrég a letűnt idők krónikása „Arany búzablák, szép nők, bővérű férfiak, gyors lábú lovak és véget nem érő nótázások hazája volt Bácsország, a dalos magyar Provence... És most egy ujonnan feláradt Bácskával állunk szemben.”

Megfújták a riadót az öregek is, amit mi fiatalok már régen tudunk. Pohár bornál nagyobb értékű a sűrű fekete tintalé és itt Szabadkán is mintha nagyobb becsülete lenne a betűnek a háromnapos duhajkodásnál. Legfeljebb ha nosztalgiába mártjuk a tollat, akkor kelnek ki a régi jó és rossz képei. Mi már tudjuk, hogy a ludasi szállási kismagyar nemcsak jó hajtó a vadászaton, jó halász és pákász, aki gondoskodik az úri konyha terítékének változatosságáról. Tudjuk, hogy az erőtlő duzzadó város legnagyobb értéke a föld és annak ezer terméke — de azt is tudjuk, hogy a gyár éppen olyan nélkülözhetetlen, s hogy az iparos és munkáskéz is a magyar erő záloga. A nosztalgias, sóhajtozó, multbanézó öregeket együttérzéssel követjük, hiszen életük napfényes darabja volt ennek a városnak. Tizenegy felé azonban fizetünk és szedelőzködünk.

Nemcsak azért, mert záróra van.

*

Legyek mégegyszer a régi mámorok szószólója.

Átöröklött vággyal járom a kiskocs-mákat „hogy teljes legyen a városkép”. Még felbukkan itt-ott a kétlovas bérkocsi, döcögő utast visz, mögötte másik kocsin a banda. Ezeknek az ég már csillogos, pedig javában süt a nap még. Hírlik, hogy a Szegedi-úton Palics felé a kútgem mellett a régi csárdában olyan a Tápsó tavalyi bora, hogy nóta is kikel belőle: öklömnyi, karomnyi betűkkel hirdeti is ország-világnak ezt a nótát. Ki kell még vágatni a hatodik körbe is, ahol budár-bál készül, itt ropják a legszebb lányok a csárdást és legényvirtus is akad erre.

Még felbukkan az őszfejú, adakozó

nagyságos úr, aki autóra rakja az egész vidám kompániát, a bandát a trogerrel együtt és robognak aztán széles nagy irammal a puszta felé. Sűrű éjszakán vagy opálos hajnalon áll mulatozás, de már gyérülnek a szereplők, mint a kivésző bölénysereg: a gazda pontokat számlál még duhajkodásban is, a háziasszony a lisztet sajnálja, amiből a friss lánk készül: hiányozni fog a készletből.

Már nem megy senki vadászpuskával a szárnyasok közé, hogy megkönnyítse a csirkepaprikás készítését.

*

Az Aranybárányban a reggeliző asztal mellől még kihallgatható önkéntelenül néhány földesúr vitáját a küszöbönálló nagy löverseny esélyeiről — nálunk vidéken a löverseny tényleg tényésztesi probléma, ahogy Széchenyi elgondolta: szerencsejátéknak ott van a lutri. Lovagló tisztiasszonyokkal is találkozhatsz a palicsi-úton, hangos és vidám jágerekkel, házfalukra verseket pingáló kocsmárosokkal, merev és modoros rangosokkal — a régi Szabadka sóhajt így feléd és „vibrál a dalos Provence”. Szíved dobban, mert meglesheted magad a multat, a tempós régi élet néhány mozzanatát, amelyről reménytelenül sokat hallottál.

De azt is átélheted, amit Kosztolányi írt ebbe a tájba:

Csak azt tudom, hogy fújnak a szelek
Órák peregnék, erdők zengenek

Csak azt tudom, hogy mint a gondolat
Vágtatnak örök kerékfogak

Csak azt tudom, hogy búsak-az utak
És mély az élet, mélyek a kutak.

Mélyek a kutak a Belvárosban, Rókus felé és a hatodik körben, Palics felé és Györgyénben. Bús az út, mély az élet és mélyek a kutak, hosszú századok óta. Mélyek a kútjaink, üzente a költő — talán kimeríthetetlenek.

Talán a magyar életerő is kimeríthetetlen ezen a tájon.

Majtényi Mihály.

IRTA ÉS RAJZOLTA: Kovács Sz. Zoltán

Porlepte síkatorokon, rozoga deszkalépesőkön át jutunk fel páter Szabados-sal a ferencrendiek templomtornyában megmaradt török vár falai közé. Künn lánghol a nap, itt mégis különös hűvös széláramlatok esapnak meg bennünket, amíg felfelé botorkálunk. Rideg lörések, pékhalós sötét sarkok és befalazott alagutak teszik még litokzatosabbá a vár bel-sejét. Az ember minden pillanatban azt várja, hogy valamely sötét és omlatag kiszögelés alól csontvázmaradványok bukkannak elő.

Szabadkai vár... milyen különös hangzása van. Gyermekkoromban soha hallottam róla és irigységgel gondoltam a várral büszkélkedő városokra. És kiderült, hogy nekünk szabadkaiaknak is van városunk, még hozzá különleges, titkos jelentőségű városunk a templom szívébe bezágyva.

Mesélnek a falak...

Magyarok, törökök, szlávok szellemei kísértének az embervérrel itatott zezugkból.

Szabadka mindig híres volt bővérű, kalandvágyó lakóiról. Még ma is városzéli kocsmasarak félhomályában gyakran magától nyílik ki a bieska a zseb-ben... Első történelmi emlékünknél is ezt bizonyítja. Augusztinus nevezetű szabadkai tolvajt emleget az írás, aki 1391-ben biztosan nem sejtette, hogy gaztelt-teivel komoly történetírók előtt egy város életének első megnyilvánulásait szolgáltatja. A második feljegyzés se dicsé-

retreméltőbb. 1429-ben kelt okmány em-líti, hogy a szabadkai királyi lakosok és a vastoroki jobbágyok között kölesönös erőszakosodás volt, úgymint: tolvajlás, marha elhajtás, verekedés, sebezés, fel-akasztás és egyéb károsítások. A „sza-badkai királyi lakosok” kifejezés is kü-lönös történetet rejt. Zsigmond király jegyzője, a furfangos Gábor deák gyár-

A ferencrendiek ősi naplója 1692-ből. Ez a kéz-írásos könyv nyújtja a legtöbb adatot Szabad-ka multjára és ugyiszólván egyetlen egykoru forrásmunka.

tott Szabadkának királyi pecséttel ellátott titkos szabadalom-levelét. Később azonban hamisítványait mind bevallotta, amelyeket aztán 1448-ban érvénytelennek nyilvánítottak, szerzőjét pedig megégettették.

1439-ben királyi birtokként emlegetik Szabadkát, már ekkor *oppidum*-nak, azaz mezővárosnak írják. Ugyanekkor Albert király Hunyadi Jánosnak adja zálogba. 1456-ban Szilágyi Mihály öröklő Szabadkát, halála után pedig Mátyás királyé lesz a város. Mátyás kedves rokonának, Pongrácz János erdélyi vajdának juttatja, kinek halála után fia, Pongrácz Mátyás tulajdonává lesz. Pongrácz Mátyás gyermektelenül halt meg, birtokai II. Ulászló királyra estek viszsza, aki Corvin János oppelini hercegségével cserélte el.

Hol esik először említés a szabadkai várról?

Zápolya János udvari káplánja írja Corvin János öröklési ügyéről, hogy 1501-ben Corvin János Szabadka várát kapta a hozzá tartozó földekkel együtt. Corvin halála előtt a Török-családnak juttatja Szabadkát. A török hódoltság előtt Török Bálint lakott a várban. Mintegy négyszáz év előtt jutott Török Bálint török fogságba, Szabadka vára és Szabadka török kézre került.

A toronyból a könyvtárba vezetett a páter. Kitünően rendezett régi és új könyvek sorakoznak a boltíves falak alatt. Alkalmam volt átlapozni a ferencesek 250 éves kézírásos latin házi történetét, a Protocollum-ot. A szabadkai nép emlékezetében akkor még élénken élő török rablóuralmat olyan valóságos színekkel eseteli e könyv, hogy regényben se találnék meglepőbb, de egyben meggyőzőbben megírt jeleneteket. A magyar leány már akkor igen kapós volt. A törökök minden lakodalmi menetbe belekötöttek, úgy hogy idő előtt elkelt nem csak a menyasszony, de a nyoszolyólányok is. Szabadka környékén azóta divatos a lakodalom után menő lovas bandérium.

Azóta, hogy a török terjeszkedési vo-

nala a magyarság földjéig felnyomult, a konstantinápolyi rabszolgavásáron állandó és keresett árúcikk a hareban, vagy békés paraszti munkája közben rabul ejtett dolgos magyar férfi és asszony s magyar gyermekeket vetettek a rideg kaszárnyákba, amelyekben a hódító világbirodalom legjobb katonáit nevelték fel. Az Alföldnek a török uralom alá jutott tersegein, az elpusztult magyar jobbágy földjén a Balkánról felszivárgó szerbek hamar megjelentek. Az alacsonyabb kulturformában élő s a török seregeknek is jó zsoldosokat szolgáltató alacsonyabb igényű szerbség a hódító uralmát nagyobb életerővel tudta viselni, mint a magyarság.

A feltárt régi szabadkai vár (felülnézetben)

Az elnyomó török csapatok szervezték megismeréséhez érdekes átolvasni a Magyarországi török kincstári defterek című igen érdekes törökkori okmánygyűjteményt, amely Szabadkával kapcsolatos adatokat is tartalmaz.

1545. A szabadkai vár műsztañfiz-
zainak (gyalogos janicsárság, a magyar-

országi végvárok őrségének zöme) 952. évi lajstroma (1545 márc. 14-től 1546 március 2-ig).

A várparancsnok: Ahmed dizdar napi 20 akese zsolddal.

Helyettese: Husseim Ahmet kiaja napi 15 akeseval.

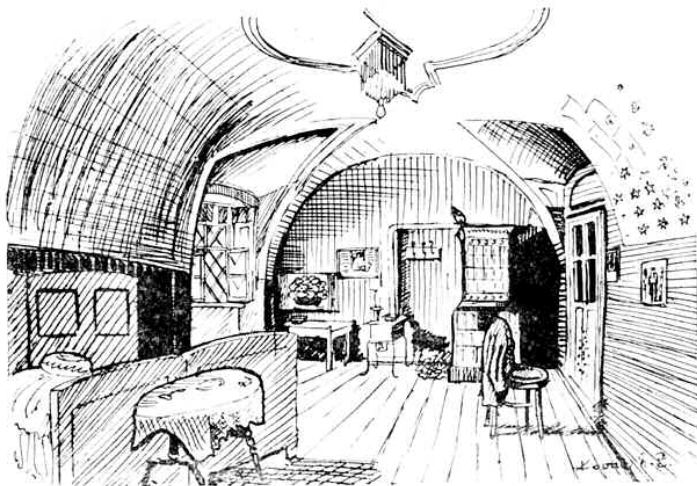
Első bölük: Kaszim K. szerbölük 8 a. és 9 ember 6 akeseval.

Második bölük: Durák Musztafa szerbölük 6 a. és még 11 ember 5 akeseval.

A szabadkai török bég levele sem érdektelen. A német tábor helyzete felől tudakozódik a bég a kecskeméti bíráktól, így végezvén szavait:

„Az szemeteket jól felnyissátok, mert bizonyosan karóban kell megszáradno-

személyi rabság váltságdíjaként szedték. Ezt az utóbbit csak felnőttek után kellett fizetni és így a takarékos adófizetők fiaikat (a helybeli barátok feljegyzése szerint) 16—17 éves korukig alsó felnőtt nélkül egy ingben járatták. A lakosság igen sokszor kénytelen volt a török elől a közeli mocsarakba menekülni és minden gyanus zajra a víz felszíne alá bújni, nádszálakon véve levegőt. Azt is feljegyezte a krónika, hogy a törökök igen gyakran nevükön szólongatták ki a leányokat azzal, hogy a törökök már elvonultak és így nyugodtan kijöhetnek. A kilépő leányokat persze elrabolták. Ennek a rablásnak néha jogi formát is adtak a magyar nőkre pályázó törökök.

A ferencesek ősi »reszidenciája«, jelenleg magánlakás.

tok, hogyha az hírmondással az ő Nga parancsolatiya szerént el nem jártok.“ Ez a modor nem mondható tulságosan hivatalosnak, de valószínűleg meggyorsította őseink adminisztrációját.

A szabadkai várban székelő bég sanyargatását különben Szabadka lakossága érezte leginkább. A „harács“, a kegyetlenül magas adóztatás mindenre kiterjedt. Főfajtái voltak a földadó, a tized és a fejadó. A földadót a kapuk száma szerint fizették, a „tized“ néha az egésznek a fele volt, a fejadót pedig a

Ha a leányra rábizonyult, hogy almát fogadott el valamelyik töröktől, a kádi a leányt akarata ellenére is odaitélte az illetőnek. Az almás leánykérés szokása még ma is dívik Szabadka környékén, főként a bunyevácok között.

Az első szlávok különben mindjárt 1526 őszén a mohácsi vész után a Cserni Jován vezetésével előzönlöttek a gazdátlanul maradt magyar otthonokat, úgy, hogy a csekélyszámú visszatérőket az újonnan betelepülők kinézték saját földjükről. A bunyevácokat különben a régi

feljegyzések szerint 1687-ben 18 dalmáciai szerzetes vezette erre a vidékre, miután a török a városiasan fejlődő szabadkai magyarság nagyrészét kiirtotta és a nagyszerű földeken lévő tanyák gazdátlanul maradtak. Míg 1572 körül a törökök a beszivárgó szerbeket alacsonyabb katonai szolgálatra is alkalmazták, 1686-ban pedig amikor a császári sereg bevette Budát a töröktől, Szeged után a szabadkai vár és város is felszabadult. Az egyik szerb kapitány 1687 tavaszán mint egy 5000 szerbet hozott át a török területről, de kijelentették, hogy nem magyar, hanem német föltsztek alatt akarnak szolgálni. A szlávok végül Csernojevics Arzen pátriárka vezetésével az egész országot előzönlöttek. Ezeknek leszármazottai később mint kereskedők és iparosok beolvadtak a magyarságba.

A török hódoltság korszakában a szabadkai és a vidéki katolikus nép templom és lelkészek nélkül élt. Csak az Üdvözítőről nevezett szegedi szt. Ferenc rendi szerzetes barátok jártak néha által az elhagyott nép lelki vigasztalására, és pedig a töröktől való félelmükben titokban és álműben. Ebben az időben hozták Szabadkára a szegedi szerzetesek a szegedi Fekete Mária testvérképét, a csodatevő szerezcsen Mária olajfestésű képét, amelyet még ma is felekezetre való tekintet nélkül tisztelnek a legkülönbözőbb vallású hívek. Kérésük meghallgatásáról a nagyszámú gyöngy, gyűrű, emléklap és ékszer tanuskodik, melyekkel a képet feldíszítették. A bizanci stílusú több mint 400 éves csodatevő Mária-kép különben a Lengyelországban lévő híres Czenstochowai Szűz Mária hű másolata. A ferencesek már akkor előljártak abban, hogy a növekvő számú szláv-szedséget és magyarságot minél jobban összehozzák.

1695-ben még Ludasi Jeromos atya lakott a szabadkai vár maradványaiban, amelyet ezidőben szlávul Kula-ként emlegetnek. Az egész város akkor csak düledező rossz viskókból, agyagödrökből és sátrakból állott, úgy, hogy egyedül

eme vármaradvány szolgálhatott tiszteséges lakásul és kápolnául. A kastélyszerrű vár alsó részét 1686-ban Buda és Szeged visszavétele után engedte át az itteni „Rác kolóniánál volt barátoknak” az itt működő gr. Volkra kir. biztos. Az épület többi részét az akkori határőri kapitányok és tisztek foglalták le a maguk számára. Legtovább uralták ezt a részt a Szucsich családnevű kapitányok, akiket csak nagy nehézségek árán sikerült 1718 körül kiköltöztetni. Eddig az ideig a mind nagyobb számú ferencesek a kastély mellett vályogból kis önálló lakóházat építettek maguknak, me-

*A csodatevő fekete Mária,
a szabadkai Ferences rendház kincse.*

lyet a rendgyűlés 1717-ben residenciának ismert el. Amint a Szucsichoktól megszabadultak a ferencesek, a helyben és vidéken mindenféle pénz és természetbeli adományokat kezdtek gyűjteni, hogy a hajdani várat rendes templommá alakítsák át. 1730-ban tették le a templom alapkövét. A vár régi tornyából az egyiket lebontották, a másikat a déli oldalon meghagyták és még felemelték s ebből lett a templom tornya. Az ösz-

szeépítés módja még ma is könnyen látható. A sokáig egytornyú templom teljes átalakítása és baltornyának emelése csak a XX. század elején történt meg. A terontól északra fekvő csúsesíves boltozatú folyosók még most is esorbíthatlanul megvannak és régi voltukat a mintegy másfél méter széles falak is bizonyítják.

Igen érdekesek voltak az 1748 körüli hatósági rendeletek, amelyek a lakosság lelkeségéről és fő hibáiról is bizonyóságot adnak. A rendeleteknek ilyen pont-

Török időkből fennmaradt kápolnarész a barátok templomában.

jai vannak; Vasár- és ünnepnapokon senkinek sem szabad lovat a déli harangszóig kocsiba fogni, az egyházi előjáróság tudta és engedelmé nélkül; akit rajtakapnak, minden egyes áthágásért egy aranyat fizet büntetésül a templomnak. Aki „a hitét, a lelkét” káromkodik; Istennek nem tetsző, embernek kedvetlent mond; minden káromkodásért 50 botot kap minden ítélet nélkül. Senkinek sem szabad a templomba pipát vin-

ni, sem az utcán vagy széerűn, a szalma, széna, vagy nád körül pipálni. Akit rajtakapnak a hajduk, attól elveszik a pipát, azonfelül még 25 botot kap. Bitang lovat, vagy más uratlan jószágot senkinek sem szabad 3 napon túl házában visszatartani, hanem azonnal a város háza udvarába hajtsa; mert ha valaki csak egy nappal is tovább tartja magánál, nyilvános tolvajnak fog tekintetni, s mint ilyen börtönbe vettetni és kurtávasra vetetni. Aki házában „divánokat”, éjjeli összejöveteleket tart, 30 botot kap. Ha valakinek disznai búzába mennek és kárt okoznak, azok agyonlövetnek. Végül ezután senki ne merészelje a tanácsnokokat az utcán vagy kocsmában szidalmazni.

Az 1848-as szabadságharc és a szláv-ság magyarelles magatartásának emlékét is örzi néhány okirat. „Hogy a tiszadás mírigye el ne terjedjen, figyelemmel kísértesse az izgatásról gyanúsakat, és letten kapván azokat, azonnal elfogattassa. Elkövettesen mindent célszerűleg, hogy a polgárokat a zendülés készületlenül ne találja; lelkesítse és buzdítsa mindazokat, kiknek a személy- és vagyonbátorság érdekükben van, fegyverfogásra és fegyverbeni gyakorlásra, hogy szükség esetében valamint magukat és vagyonukat megvédhessék, úgy ha elkerülhetetlen a haza megmentéséért, annakidejében a parancs következésében megtámadólag is férfiasan fellépessenek.

Nehogy a vármegyében garázdálkodó rákok Szabadkát is véletlenül megtámadják és a vásár alkalmával zavart okozhassanak, a tanács előre gondoskodott a város délnyugati részének elsáncolásáról, továbbá 2–3 ágyút is beállíttatott. A felkelők rombolásáról és pusztításáról is van írás. „Messze vidéken már nincs tanya, mely kirabolva és felgyújtva nem volna; lángba borítottak legszebb helységeink, nyomor és inséget szenvedett a városunkon keresztülülődözött, fészkeből kiűzött szegény magyar lakosság. Megfagy a vér a meg nem ronesolt kebelben e retteneteségek láttára, s e rettenetes-

seget egy oly csorda követi el, ki magát az ausztriai császár hívének hirdetvén, azt kürtöli, hogy amely község a magyar kormánynak ellent nem szegül és az ausztriai császárnak hűséget nem esküszik, tüzzel-vassal elpusztítva, s lakossága legyilkolva leend. Bács megyének legszebb s legnagyobb része oda van már, Szabadka áll még egypár szomszéd faluval: azon Szabadka, amely éltető ütereje Szegednek, magtára a Kunságnak, kulcsa felső Bácskának, azon Szabadka, melynek 45.000 lélekre menő lakossága annyit áldozott az árva hon oltárára, hogy minden szerénység mellett is elmondhatjuk felőle, miként bármely áldozó hatósággal versenyezhet.

Szabadka mindig a 48-as alapokon állott. Az 1861. évi tisztikar 1863-ban majális címén tavaszi mulatságot rendezett, maga köré gyűjté a város hazafias érzelmű intelligenciáját, s ez alkalommal is tántorítatlan ragaszkodását fejezte ki az 1848. évi törvényekhez.

1863-ban a nyár oly forró és száraz volt, hogy a kutak is kiszáradtak és a lakosság a legnagyobb inségbe zuhant. A nagy inség enyhítésére Szabadka városa a bécsi Nemzeti Banktól 300.000 forint kölcsönt vett fel, minthogy saját pénztárai üresek voltak. Az inségesek lélekszámát 21.000-re teszik. Jellemző népünkre, hogy ezekben a kétségbeesett időkben milyen töretlen volt a magyarság összetartása. Ebben az időben kezdték meg az alföldi vasút építését, a Kálváriát megfelelő helyre helyezték át, és a papok búzdítására a nép egymással versenyezve gyalog hordta át a köveket az új helyre. Czorda Bódog neve is ekkor vált emlékezetessé. Ő volt ugyanis az, aki az első talicska földet a város minden rendű és rangú lakosságának tömeges jelenlétében tolta át a város másik részére.

A ferencrendi szerzetesek ma is arra töreksenek, hogy összetartsák és jó munkára serkentsék a város vegyes lakosságát. Szabados páter említette, hogy a megszállás ideje alatt bár a ferencrendi templomban nem volt magyar szerze-

tes, az idegen ajkú szerzetesek mindenáron arra törekedtek, hogy a magyar ifjúság a saját anyanyelvén tanulhassa a hittant, a szegényebb magyar osztályok védelmére különböző kirándulásokat és gyűjtéseket rendeztek, a pékeket, mészárosokat is sikerült megnyerniök nemes mozgalmukhoz, úgy hogy naponta 100--120 szegény magyar gyermek kapott ingyen ebédet. Arra is sokan emlékeznek még, hogy a vend származású páter Vazul még a hatóságokkal is összeütközésbe került a magyar ifjúság pártolásáért és azért, mert a szegény magyar gyermekekkel a pesti déli harangszó hangjára állandóan imádkoztatott... A szabadkai ferencesek egyszóval minden időkben arra törekedtek, hogy Szabadka lakossága nemzetiségre való tekintet nélkül Isten és ember előtt egyenjogúnak érezze magát.

Forrásmunkák: Iványi István: Szabadka szabad királyi város története. Dománovszky Sándor: Magyar művelődéstörténet. Dr. Borovszky Samu: Bács-Bodrog vármegye. Szalay-Baróti: A Magyar Nemzet Története.

AZ ELSŐ LÁNY

*Tízennégy éves volt talán,
kamasz kis úrilány,
bimbósodó friss rózsafán
Tavaszi rózsafán.*

*Még szertelen s kicsit vadóc,
de tiszta, mint a tó
tükrén merengő csillagok
vagy télidőn a hó.*

*S mert szeplőtelen: szárnya nőtt,
ó drága angyalok,
hogy is követtem volna én:
parasztfiú — gyalog.*

*El is hagyott rég: asszony lett,
a szárnya földre hullt
s aranyporát is belepte
a könyörtelen mult.*

Mérei Sándor.

A kétszáz éves város fejlődése

Egy város életében kétszáz esztendő nagy idő, de azért egy város, amely csak kétszáz esztendő, még ifju, még nem jutott útjának delelőjére, még nagyon sok lehetőség áll előtte. Tekintsünk most vissza arra az utra, amelyet a kétszáz esztendő Szabadka 1743 óta megtett.

Előbb látnunk kell, hogy milyen volt a kezdet. Szabadka már az Árpádok idejében szinmagyar település volt, a Hunyadiak korában vár, a Mohács után következő tragikus időben a magyar belső élet egyik válságának színhelye és a szomorú belső harcok egyik ütköző pontja. Azután jött a török áradat és Szabadka elpusztult úgy, amint elpusztult a hódoltság korában minden nagyobb, a török által megszállott magyar település. Szabadka magyarsága kiveszett és az a kultúra, amelyet a magyarság itt évszázadokon át folytatott munkával teremtett, elpusztult. Szabadkának új élete a török kitakarodása után kezdődött, amikor a megerősített katonai sáncot a bécsi udvari katonai tanács bevonta a tiszai határörvidékbe és a sánc védelmét szerb és bunyevác határőrökre bízta. Szabadka egész fejlődésére kihatással volt a két betelepített szláv népcsoportnak megoszlása. Mindig a bunyevácok voltak többségben és, mert a katolikus bunyevácok a görögkeleti szerb többségű határörvidéken kisebbséget alkottak, nem követték a határörvidék tulajdonképpeni életformáját. A szerb grancsár katona volt és elsősorban katona. Az udvari haditanács által kapott földeket katonai zsoldnak tekintette és a szerbségnek legjava a katonai pályán igyekezett boldogulni. Így alakult ki mindenütt, ahol a határörvidék, külön test a magyar államtestben, kifejlődött egy szerb katonai arisztokrácia, amelynek tagjai az osztrák ármádiában igyekeztek minél magasabb rangra jutni. A bunyevácok mindig inkább a föld felé fordult és ahogy Szabadkának katonai jelentősége csökkent, hiszen a török veszedelem a XVIII. század elején már elhalványult, a kis szabadkai bunyevác népcsoport mindig jobban a földművelés felé fordult. Természetesen a földmunkának a legkevésbé intenzív formáját választotta, hiszen még félig katona volt és főként pásztorkodással foglalkozott. A szabadkai sánc népének az udvari

katonai tanács nagy területeket adott. A tizenkét pusztát, amelyek ma is Szabadkának óriási határát alkotják, a szabadkai nép főként állattenyésztésre használta fel így alakult ki a különleges szabadkai életforma, amelynek hatásai ma is érezhetők: a szabadkai ember a tanyán él, a szálláson és a több mint százezer lakosnak nagyobb része ma is szállási ember, nem városi.

A szabadkai bunyevácoknak és a szabadkai szerbségnek egymás ellen folytatott belső küzdelme siettetette Szabadkának kiszabadulását a katonai határörvidékből. Bács-megye, amelynek első perctől kezdve az volt az álláspontja, hogy a katonai határörvidék ténye már sérti a magyar alkotmányt, mert a megye területét és népességének nagy részét kivonja a megye hatóságainak jogköre alól, már 1700 körül igyekezett a katonai határörvidék felszámolását megkezdeni. Az 1741 évi országgyűlés több más déli megyével együtt Bács-megyének is vissza követelte a katonai határörvidékhez juttatott területeket és Bács-megye Baján 1741-ben tartott közgyűlésében hét katonai sáncnak, köztük Szabadkának visszaadását sürgette. Ebben az időben egy méreteiben kicsi, szinte személyes háborúság, még jobban kiélesítette az ellentéteket a szabadkai bunyevácok és szerbek között és az előbbieket tetemes anyagi áldozatokkal megszereztek 1743-ban Szabadkának azt a királyi szabadságlevelet, amellyel a katonai sánc kamarái szabad mezőváros lett.

Szabadka város 1743 július 29-én instalátot. Nem is volt város, még csak igazi falu sem volt. A népnek legnagyobb része a pusztákon lakott. A város magva a barátok temploma volt, amely a régi Hunyadi vár alapjain épült, ekörül csoportosultak a tekintélyesebb és már magyar nemes bunyevác tiszteknek kuriái, itt állott az a nagyon szerény kis épület, amelyből a pompázatos magyar stílusú városháza nőtt ki, de a barátok templomától, tehát a Szent Máriának elnevezett Szabadka város centrumától pár száz lépésre már mocsár volt, emléke annak a mocsárnak, amely már a Hunyadiak korában védelmezte a sík vidéken lévő várat Szabadkának városiasodása rendkívül lassu ütemű volt. Pár évtizeddel később, mi-

kor Szabadka megkezdte a harcot, hogy a szabad királyi város jogait megszerezze a megyének, amely természetesen igyekezett megakadályozni, hogy Szabadka kikerüljön hatásköre alól, az volt a legfőbb kifogása, hogy Szabadkának semmiféle olyan intézménye, berendezkedése nincs, amely erre a kiváltságra jogosítaná. A megye nem egyszer elsorolta, hogy Szabadkán nincsenek kereskedők, iparosok, a szabadkai nép nem városiak, és amint a kor egyenes szókimondásával mondták »műveletlen paraszt«, nincsenek szép épületei, még a vásártartási joggal sem tud mit kezdeni és nincs is meg benne a felemelkedés vágya, amit az is bizonyít, hogy tizenhét esztendőn keresztül nem tudták felépíteni a Szent Teréz templomot.

Szabadkának életében döntő szerepe volt a Szent Ferenc rend szerzeteseinek. A ferencesek vezették a bunyevácokat Boszniából a török időkben Szabadkáiig és azóta megmaradtak a szabadkai nép vezetői. Szent Mária város parochiáját a ferencesek látták el és csak később kezdett a kalocsai érsekség munkájával a világi papságnak nagyobb szerep jutni. A ferencesek voltak a műveltségnek első hordozói Szabadkán, ők teremtték meg a latin iskolát, amelyből a szabadkai városi gimnázium nőtt ki, amely a mai napig megtartotta katolikus jellegét. Szabadkának erős és buzgó katolicizmusa volt az első lépés az igazi városi munká felé, mert legelsőbb a templomok építésével kezdett Szabadka, amelyet még ma is nagy falunak mondanak, város lenni. Nagyon nehéz dolog volt ez a várossá alakulás. Még a XIX. század elején is a városi tanácsnak valóságilag kényszeríteni kellett a tehetősebb lakosokat, hogy ne csak a szálláson lakjanak, hanem a városban is. A szabad királyi város nagy jogának elnyerése után a tanács többször is bírságozással, büntetésekkel igyekezett a szállásiakat arra szorítani, hogy magában a városban házat építsenek és ha abban nem laknak, legalább állandó megbízottat tartsanak benne. A városi lakoságot szinte erőszakkal kellett megteremteni és a szabadkai tanácsnak minden eszközzel ide kellett édesgetni a kereskedőket, s az iparosokat. A bunyevátság nem akart kereskedő lenni és a szerbek sokkal hamarabb fordultak a kereskedő pályára felé, mint a bunyevácok Szabadkán kezdetben az állatkereskedelem volt a legfontosabb, ami egészen termé-

szetes, hiszen a város nagy határa lehetővé tette az állattenyésztést. Különösen a lótenyésztés volt mindig passziója a szabadkai népnek és a bunyevác nemek egyrésze azzal igyekezett vagyonát növelni, általában nagy vagyonszerzők voltak, hogy az adómentesség kihasználásával a ló- és marhakereskedelem legnagyobb részét lebonyolította. A XVIII. század derekától kezdve lassan kialakult Szabadkán egy iparos és kereskedő réteg is. A szabadkai népnek legértékesebb része volt ez. Tulnyomó részükben magyarok telepedtek le, mint iparosok és kereskedők Szabadkán, olyan kispénzű emberek, akik fölismerték a lehetőségeket amelyeket a nagy határu városnak gazdag és lassanként mindig igényesebb népe nyújtott. Ezek a Szabadkára betelepedett magyarok vállalkozó szellemű, erős akaratú, kezdeményező kedvű emberek voltak, mindenestre értékesebb emberfajta amely a maga erejéből, minden külső támogatás nélkül igyekezett a bunyevác többségű városban boldogulni. Lassan kialakultak az egyes városrészek. A barátok templomától északra húzódott el a szerb negyed, és ma is ezen a vidéken élnek leginkább zártan a szabadkai szerbek. A Szent Teréz templom környékén később a Szent Györgyi és Szent Rókusi plébániák körül épültek a városiakó bunyevácok házai, a magyarság éppen azért mert elsősorban kereskedő és iparos volt szétszórtan élt a város különböző részein és csak később, mikor Csongrádból, Pestmegyéből nagyobb számmal tódultak be Szabadkára a munkavállaló földnélküli magyarok, alakultak ki a magyar városrészek. Szabadkán már a XVIII. század vége felé jelentős számmal éltek zsidók akiket a szabadkai tanács meglehetősen jóindulattal kezel, de akik nem lehetnek kereskedők, csupán ügynökök, alkuszok és mégis igen rövid idő alatt szép vagyonra tudtak szert tenni.

Amint mondtuk, a fejlődésnek menete igen lassu volt. A szabad királyi város tanácsának még arra kellett figyelmeztetni a polgárokat, hogy éljenek városi polgárok módjára, ne legyenek »mocskos beszedűek«, neveltessék gyermekeiket és a tanács a polgárjog megvonásával fenyegette azokat, akik nem gondoskodnak gyermekeik iskoláztatásáról. Az iskolakérdés kezdetben Szabadkának egyik nagy baja volt. A latin iskolát ép-

pén csakhogy fenn lehetett tartani. Más iskola alig-alig volt. Az értelmiségi pályák a szabadkai embert nem érdekelték és így orvos, patikus, ügyvéd, mind bevándorolt volt. Bevándorolt, tehát magyar, vagy már magyarrá lett német. Szabadka legrégebbi német nevű familiája, a Szagmeiszter-család már százötven évvel ezelőtt mint magyar familia szerepelt. A városi életet a dolgoknak természetes rendje szerint az értelmiségnek, az iparosoknak, a kereskedőknek kellett megteremteni, de a tájnak és a földnek hatása alól ezek sem vonhatták ki magukat. A szabadkai iparos, a szabadkai kereskedő a városból kifelé vágódott, a szállások világába. A föld vonzotta és Szabadkán, ahol a földbirtok volt az emberi értéknek igazi mértéke, az intellektuel éppúgy, mint az iparos és a kereskedő, földet igyekezett szerezni, úgyhogy sokszor a második vagy a harmadik nemzedék egy megfordított fejlődési folyamat következtében városlakóból szálláslakó lett. Az ilyen polgári értelemben vett hanyatlás semmiképpen sem volt előnyére Szabadka fejlődésének amely 1848-ban, amikor a lakosság egyforma lelkesedéssel fogadta a magyar szabadságot, még mindig csak nagy falu volt.

Az igazi városi élet tulajdonképpen az abszolutizmus korában kezdett kialakulni és talán ebben nagyrésze volt annak hogy Szabadkának népe, amely a magyar szabadságharcban becsülettel megállta a helyét, az abszolutizmus idején a legmezeibb oppozícióban állott a bécsi centralisztikus törekvésekkel szemben. A szabadságharc leverése után a legjobb szabadkai családok fiait, akik másként soha el nem hagyták volna Szabadka határát, büntetésül besorozták az osztrák hadseregbe és levitték Ausztriának itáliai tartományába. De azután, hogy a gyűlölt szolgálatból tetemes pénzázdozatok árán hazakerültek, tágult a látókörük és másként nézték az életet. Másként nézték és másként éltek. Szabadkának éppen ezek a megpróbáltatások jelentettek sokat és igazi városi életformája így a magyar alkotmányosság visszaállítása után tudott először kialakulni. Ebben nagy része volt annak is, hogy Szabadka elég hamar bekapcsolódott a vasuti hálózatba és mindjárt igen fontos vasuti csomópont lett Szabadka akkori vezetői, ellentétben a legtöbb alföldi gondolkodásával, igen szívesen látták a vasutat és ez az oka annak, hogy Szabadkának vasuti állomása, a mai in-

pozáns-pályaudvar, szinte a város szívében fekszik és nem kell kilométeres utat kocsizni, amíg valaki a vonatról eljut a városba. Szabadkának egyik nagy baja az volt, hogy az alföldi vidéken kevés volt az építőanyag. A házak alacsonyak, elterpeszkedők, inkább nagyobb tanyai épületek a város szívében, mint igazi városi házak. A mai Szabadkán még találni olyan házakat, amelyeknek belsősege több, mint egy holdnyi területű, azonban a legtrikább esetben kert. Rideg tanyaudvarok ezek benn a városban. A szállási ember nem mondott le megszokott életteréről azután sem, hogy a fölsőbbég városi lakossá kényszerítette. A múlt század 80-as éveiben kezdték Szabadkát kiépíteni, de ez a kiépítés is csak igen szűk területre korlátozódott. A legnagyobb lépés a város felé az volt, amikor kiszáritották a barátok templomától a vasuti állomás felé húzódó mocsaras részt, ahol fölépült Szabadkának sokáig szinte egyetlen üzleti jellegű utcája és ahol megteremtették a parkot, a fában oly szegény városnak ezt a parányi légzőszervét. Ezt a parkot a jugoszláv uralom idején megszüktette a Szokol Dómnak, a jelenlegi Levente Otthonnak felépítése.

Szabadka urbanizálódásában két polgármesterének volt nagy érdeme. Legtekintélyesebb és legmodernebb polgármestere Mamuzsich Lázár volt, a nagy építő Európai gondolkodásu ember volt, aki többször beutazta a nyugati országokat és aki Szabadkából modern várost akart csinálni. A legtöbb iskola az ő polgármestersége idején létesült. Kutakat furatott, az egészségügyi berendezéseket javította és már foglalkozott a csatornázás tervével is. Munkáját nagyban segítette Szabadkának talán legkülönösebb és leghetesegebb főispánja, Kállay Albert. Ez a két ember két külön világ volt és az egyik nem tudta megérteni a másikat. A szinte feudális Kállay és a bunyevác polgár Mamuzsich azonban mégis egyet akartak, Szabadkát szebbé tenni. Mamuzsichot megbuktatta saját szertelensége és a sok ellenség, akit ez a szertelenség teremtett Kállaynak pedig fontosabb volt Szeged, amelynek szintén főispánja volt, úgyhogy amit kezdtek, azt másnak kellett folytatni. S ez a népszerű dr. Bíró Károly polgármester volt, azonban ő sem tudta a csatornázás és a vízvezeték tervét megvalósítani, mert a városi közgyűlés irtózott attól a gondolattól, hogy a város-

nak sokszor tizezer holdjából valamit eladjanak, mert akkor majd növekszik a pótagó. Biró Károly polgármestere idején épült mégis a hatalmas városháza, az üzletvezetőségi palota és ebben az időben kezdték kiépíteni a tanya-központok felé vezető utakat, hogy a szállási népet közelebb hozzák a városhoz. A pusztákon lassan kezdett egy igényesebb élet kifejlődni és így a maga szükséglet teremtette meg a tanyaközpontokat. A tanyai templomok mellett hetipiacok formálódtak a hetipiacra már megnyitott egy szerény kis szatócs bolt is, de megnyitott az elmaradhatatlan kocsmá, a szállásvidéknek kasszinója is. Ott volt az iskola, az orvoslaka és az óriási szabadkai határban a városi élettől messze megkezdődött a tanyai élet fejlődése is. A tanyák népe, ez a nagyon gazdag nép, amelynek életigényei minimálisak voltak, a századforduló idején kezdett a város iránt érdeklődni. Nem szerette a várost. Az emelkedő közterhek igazságtalannak tűntek a szemében. A város pénzt költött és az adót a tanyának kellett fizetni. A szállási nép az aszfaltozást igazságtalannak érezte és talán némi joggal, hiszen őt továbbra is a por borította el, télen pedig a nyakig erő sárban dagasztott. A kultúrából a szállásoknak csak a petróleum jutott és a szállások népe pazarlónak tekintette a város esti világítását. Sok ideig szinte nevéstés takarékoskodás folyt, mert a város urainak mindig tekintettel kellett lenni a tanyák népére, hiszen ezek a kultúrából kirekesztett emberek adták a censusos választójog világában a voksokat.

A szállási népnek a városi élet azt az egy lehetőséget adta, hogy gyerekeit neveltethette és a századforduló óta egyre több szállási gyerek nevelkedett a városban. Itt meg az volt a baj, hogy nem volt elég középiskola. Szabadkának egy gimnáziuma, egy tanítóképzője, egy felső leányiskolája volt a 900-as évek elején és csak később alakult meg a szabadkai kereskedők áldozatkészségéből a felső kereskedelmi iskola. A kulturális élet Szabadkán nagyon sokáig nem tudta levetni a falusias jelleget. Az egyetlen kulturintézmény a színház volt, amely a Bach korszakban a magyarságnak egyik erős fellegvára és a lakosságnak mindig dédelgetett kedvence volt. A régi jó békevilágra mindenestre jellemző, hogy ösztől hűs-vétig a magyar szintársulat játszott, hűs-vétig pedig a szerb szintársulat két hó-

napos szezonja kezdődött. És a szerbek eljártak a magyar előadásokra. A magyarok meg szívesen látogatták a szerb színeszek igen nivós előadásait. A város elég bőkezűen támogatta a színházat. Ingyen adta a helyiséget, fűtést, világítást, a zenekart és adott ezenfelül 4000 arany korona szubvenciót, tehát jóval többet, mint amennyit ma kap a színház. Mászt aztán nem igen tettek a régi szabadkaiak a kultúra fejlesztéséért, ami ezen a téren történt, azt néhány lelkes és Szabadkára szinte csak betévedt ember csinálta. A legnagyobb jelentőségű volt a Szabad Liceum, amely Toncs Gusztáv, Bibó Bige György, Loosz István, dr. Milkó Izidor, dr. Vojnich Ferenc nagy munkájával igyekezett Szabadkán egy olyan intellektuális réteget nevelni, amely az élet szépségeit nemcsak a borozásban, és a cigányozásban keresi. Szabadkának ebben az időben mulatós hire volt és a bőséges életben keveset törődtek az emberek az igazi szépségekkel, mégis sikerült egy nagyszerű embernek, Lányi Ernőnek komoly zenei életet teremteni Szabadkán. Filharmonikus zenekart szervezett, nagy hangversenyeket rendezett és Szabadkának a zeneiskolája országoshírű lett. Amit még a kultúrában csináltak, azt néhány újság adta, eléggé rendszertelenül és messze elmaradón Nagyvárad, Szeged, Kolozsvár, Kassa mögött. Érdekes véletlen mégis, hogy Szabadka nemcsak Kosztolányi Dezsőt adta a magyar irodalomnak és nemcsak Gyóni Gézát, aki itt kezdte meg szép munkáját, hanem még sok kiváló újságíró is, akik ebben a furcsa, poros és álmos városban szépeket és nagyokat tudtak álmodni. Sok komoly tehetséget azonban befulladásztott a szabadkai közöny és a vidám élet. A magyar muzsikának egyik legigéretesebb tehetsége, Gaál Ferenc, akinek nagyszerű műveit ma is játsszák a világ nagy hangverseny-termeiben, körülbelül fél évszázaddal ezelőtt a szabadkai életben merült meddőségbe.

Szabadka indult, fejlődött, kereste az igazi város felé vezető utat és ekkor következett be az első világháború. 1914 után fejlődésének vonalában természetesen törés állott be. A világháború nem volt alkalmas arra, hogy a városfejlesztő terveket megvalósítsák, de a háborus forgalom és a háborus pénzkereseti lehetőségek erős lökést adtak a szabadkai kereskedelem felé. Új vállalatok ala-

kultak, új emberek kerültek Szabadkára és az új emberek fölszivódtak a szabadkai életbe. Új színek támadtak. A város, amely még mindig a nagy falu volt, kezdett hangosabb, elevebb és városiasabb lenni. Mozgott. Nem jutott előbbre, de nem volt tétlen. A munkásság már érezte az erejét és a munkásság nemcsak számban nőtt, hanem értékben is, amint új, nagyobb ipari vállalatok létesültek, új munkás rétegek alakultak ki és a régi patriarchális ipari munka után kezdett kialakulni egy nagyipar is, amelynek velejárója volt a tudatosabb és igényesebb, már egészen városi jellegű ipari munkásság.

1918-as nagy összeomlás után Szabadka életének új korszaka kezdődött meg. Akármennyire paradoxonnak látszik is, azt lehetne mondani, hogy a jugoszláv urádom idején lett igazán magyar város Szabadka. A szabadkai magyarság, amely addig tudat nélkül élt, ebben az időben vált tudatosá. Ehelyütt nem lehet ennek a nagy átváltozásnak egyes fázisait ismertetni, azonban rá kell mutatni arra, hogy Szabadka modernizálásában, igazi városává való feljődésében igen nagy szerepe volt ennek a magyar öntudatosságnak. Rá kell mutatni arra is, hogy a magyar munkásságnak milyen nagy feladatai voltak és meg kell mondani, hogy ez a magyar munkásság feladatait száz százalékosan teljesítette is. A magyar munkásság nagy értéke volt a városnak, amely a Trianon után következő időkben, habár tulajdonképpen a természeti adottságok nem voltak meg, hiszen nyersanyagot és üzemanyagot messziről és nagy költséggel kellett hozatni, iparvárossá lett. Jugoszláviának nem volt ipara és Szabadka, ahol volt tőke, volt vállalkozó szellem és volt szakképzett ipari munkásság, a védővamos rendszerben komoly nagyipart teremtett. Jelentős vasipari, textilipari vállalkozások alakultak és Szabadka lassan kereskedelmi centrum is lett, habár az erőszakosan megvont határvonal elválasztotta természetes gazdasági hinterlandjától. Ebben a fejlődésben és átalakulásban a magyarokkal együtt haladtak a bunyevácok is. A bunyevácság, amely egészen a legutóbbi évtizedekig megelégedett a dusbácskai föld adta lehetőségekkel, most már érdeklődéssel fordult a kereskedelem és az ipar felé is. A textilereszkedelemből a bunyevácok már évtizedek előtt el-

kezdték kiszorítani a zsidóságot és az állatkereskedelem, ugyszintén a terménykereskedelem nagyrésze is a bunyevácság kezére került. A híres szabadkai lótenyésztés, a nagy intenzitású szabadkai sertésenyésztés sok kereskedelmi lehetőséget adott és a gazdag földművesosztály mellett kialakult egy gazdag kereskedőosztály is. Az élet színvonala emelkedett és nemcsak a gazdagok életigényei lettek nagyobbak, hanem a szegénysorsuak élete is kezdett igényesebb lenni. A nagyobb igények állandó sarkalást jelentettek és Szabadka egyszerre levetette magáról a falusias jellegét. Város lett. Kétszáz esztendővel ezelőtt a királyi szabadalomlevél megadta a város jogait, a katonai sáncnak és több, mint száz esztendőig a szabad királyi város álmos falu életében szunyokálta át az esztendőket. A nagy világrezgések aztán elűzték ezt az álmoságot és ma, a kétszáz esztendő jubileumát ünneplő Szabadka igazi város, amely a mostani világháboru megpróbáltatásai és korlátozásai között is keresi egy szebb, egy jobb élet felé vezető utakat.

Csery Ferenc.

A TULSÓ PARTON

*A gyertyád egyszer csonkig ég,
elpattan minden húr
s megindul feléd végül is
a láthatatlan úr.*

*Jön, mint a kezdet, mint a vég,
nem tántorítod el,
parancsa törvény: hasztalan,
kövesd, ha menned kell.*

*A tulsó parton béke van
s mint rég holt légiók;
testvéri sorssal várnak rád
a néma milliók.*

Mérei Sándor.

A barátságos tanyacsoportokkal körülvett és gondosan őrzött nagyhatáru alföldi városoknak, ha közelebről vizsgáljuk azokat, tulajdonképpen kettős életük van. Az egyik a szigoruan vett és így jobban a szemünk előtt levő városban, a másik azon kívül található.

A város arca nevetőbb, külseje marasztalóbb, a tanyaé kifejezőbb, megfontoltabb, tudatosabb. A tanya összefogja a tájegységet s így a nép derűs lelkiségét s napfényes világát hamisítatlanul nyújtja. Mert a két különálló rész mégis elkerülhetetlen kihatással van egymásra, átveszi jó és rossz szokásait s ma már nehéz megmondani a tanyacsoportok egészséges, éltető szelleme nagyobb befolyással volt-e a városok kialakulására, mint azok merészebben előretörő szelleme a tanyák lassabb életére. A nagyobb lakóhelyek mozgékonyabb terjeszkedésében valahogyan elmosódnak ugyan a városok és tanyák határai, Szabadka nagy és megbonthatatlan tanya hátvédjével azonban kivétel. A gazdavárosok kettős arculata ezért talán sehol nem ütközik ki annyira élesen, mint Szabadkán. Századok óta mint valami nemestradíciót őrzi az életnek ezt a kettőségét nem is nagyon törekedve megváltoztatására.

*

Ahogy elhagyjuk Szabadka elhanyagolt külvárosainak utolsó utcáit, mindig érdekes és a képzeletet élénken foglalkoztató világ kezdődik ott, ahol felhasad a szemhatár és a mezők karai szétnyílnak a levevény befogadására. Közelebről megnézni a sűrke tanyai hétköznapokat, boldog élmény annak, aki a lélek mohóságával ismerkedik. Nem a falukutató által felidézett felületesség, divatos érdeklődés ez, hiszen hol voltak még a falujáró írók, amikor már az alföldi városlakó a maga ösztönös kíváncsiságával igyekezett megismerni küzdelmeiket a föld legyőzéséért és közelebb kerülni a tanyaik levegőjéhez, népének messzesugárzó nyugalmához, fölüeny és biztos magatartásához. Jóságos és türelmes a tanyai ember élete s ugyanilyen a munkája, háza és szórakozása is. A nyers életet a természet harsogó egyszerűségével hozzá alakítja a maga szükségleteihez s ebben is különbö-

zik a városlakó polgártól, akit az ilyen kísérlet könnyebben összetör és kifáraszt. Képzeletet feszítő varázsa van tehát a tanyai tájnak, a mi szabadkai határunknak, amelynek tanyaláncolata szinte abroncszerűen fogja össze és szorítja a föld meleg szívéhez a kövárost.

*

Az élet e furcsa kettősége a holt tárgyakon is megmutatkozik. A városhoz tartozó föld sem egyforma, az északi rész szikrázó fehér homokkal borított, hogy szőlővel és gyümölcsfákkal telehintve megkösse a mozgó talajt, míg félkör alakban a város alatt kezdődik a zsiros, sokszor megénekelte bácskai fekete humusz. A homok és a fekete föld választóvonalá pedig maga a város, dolgos népének kiizzadt könnyes szeme a palicsi, ludasi és kelebiai tó, vízben szegény tájunk hűsítő vizgasztalása.

Iványi István Szabadka történetirőa szerint az ősi Szabadka határa alig lehetett nagyobb mai belterületénél, beleértve a város alatt elnyuló szőlőket is. A százötvenéves török uralom elpusztította az akkor virágzó magyar községeket, úgy hogy elhagyott pusztaság lett a környék. Az 1600-as évek elején hozták az elnéptelenedett szabadka-környéki pusztákra a törökök az első bunyevác, majd szerb telepéseket s ekkor kerültek szorosabb kapcsolatba a várossal a kissé távolabb fekvő községek Csantavér, Bajmok, Verucics, Ludas, Zobnatica, Nagyfény, Vámtelek, Györgyén, Tavankut, Sebesics, Kelebia, Tompa, Jaszenovác és Palics. Bajávei Szegeddel, Zentával és Topolyával lett határos az ura benépesített Szabadka, amely 25—50 kilométernyi átmérőjű területet ölel fel s ezért hívják Európa legnagyobb mezővárosának. A puszták abban az időben maguk is faluszerű lakott helyek voltak. A törökök kivonulása után 1700 körül alig 72 adókötelest tartottak nyilván Szabadkán s akkor indult meg az a fejlődés, amely 1743-ban mezővárosi rangra való emeléséig vezetett. Az elmúlt 200 év jelenti tehát Szabadka városodását, amely a tanyacsoport hálózat kiépítésével párhuzamosan haladt. 1765-ben már 1309 ház volt Szabadkán 9556 lélekkel, 1817-ben 30.242 lélek, 3994 házzal. A 48-as

forradalom után az abszolutizmus alatt osztrák tisztviselők végezték a népösszeírást. Mivel, sehogyan sem értették, hogyan lehetnek a bunyevácok katolikus szlávok, igen sok bunyevác inkább magyarnak vallotta magát, nehogy bántódása legyen. Másként nem is lehet magyarázni, hogy miként találtak 29.858 magyar mellett csak 13.894 »dalmatát.« A városban ugyanekkor 2676 szerb, 826 német, 148 cigány, 27 cseh és 14 horvát nemzetiségűnek mondotta magát. Az első kimutató, amely a tanyákat külön tüntette fel, 1862-ben készült s e szerint 5532 városi házban 38.387, a pusztákon 3256 házban 20.853 lélek lakott. Attól kezdve aránylag a tanyákon élénkebb a népszaporulat, mint a városban, mert

1880-ban 33.820-an,

1890-ben 38.573-an éltek 5700 városi házban, míg a külterületeken

1880-ban 27.853-an

1890-ben 34.110-en laktak 5355 házban. A tanya majdnem elérte a városi lakosság létszámát s a házak száma így kiegyenlítődött. Nemzetiség szerint ekkor 38.227 magyar, 31.824 szerb és bunyevác, 2898 német, 476 tót, 244 egyéb nemzetiségű. A város területe 166.077 katasztrális hold. Az ezt követő 25 év egészen az első világháborúig adta meg tulajdonképpen Szabadka és a tanyavilág mai arculatát és külsejét. A trianoni Szabadkának már csak 140.611 hold kiterjedésű területe volt s elvesztette három legmagyarabb és legnépesebb tanyacsoportját is, Kelebiát, Tompát és Csikériát, amelyek önálló községekké alakultak. A város szorosan vett belterülete 1992 hold 9200 házzal és 60.000 lakossal, ami azt jelenti, hogy 25 év alatt majdnem megkétszereződött ugy a lakosságának, mint házaiknak száma. A tanyák száma közben 24-re emelkedett. A tanyavilág 136.807 holdat ölel fel 8.015 házzal és 40.000 lakossal, míg Palicson, amelyet külön vettek jegyzékbe, 2500 lélek volt kimutatható. Az első szerb népszámlálás 1921-ben készült s elég feüleletesen 75.000 bunyevác és szerb mellett alig 21.000 magyart említett meg, de az 1931-es már módosított s 41.000 magyart ismert el. A lakosságnak akkor pontosan 60 százaléka élt a városban s körülbelül ugyanez az arány ma is, ami azt jelenti, hogy csaknem minden második szabadkai polgár tanyán húzódik meg.

Petrovics Koszta, Szabadka volt főmérnöke 1928-ban írott várospolitikai értekezésében azt mondja, hogy a 60.000 címber 360 utcában lakik, de ezen a területen 300.000 lélek férne el. A több mint 40.000 embert befogadó tanyavilág megcsalása házak és a föld területe szerint a következő:

Sándor 200 ház 2885 hold föld,

Bajai szőlők 425 , 940

Bikovó 250, 7830

Csikéria 230, 4600,

Csávoly 195, 6460,

Verusics-Vörösegyháza 235, 7135,

Alsó-Tavankut 660, 7085,

Györgyén 270, 8305,

Felső-Verusics 205, 6180,

Felső-Tavankut 595, 5320,

Hajdujárás 520, 7710,

Napkeleti ugarok 205, 1240,

Kelebia 390, 6810,

Pavlovác-Vámtelek 275, 8440,

Falicsi szőlők 130, 3875,

Radonovác 345, 2150,

Suplyák 235, 5565,

Sebesics 355, 5885,

Ludas 585, 5277,

Tuki ugar 55, 2315,

Zobnatica 245, 10.980,

Napnyugati ugarok 420, 5585,

Napnyugati szőlők 620, 1970,

Nagyfény 370 ház, 12.265 katasztrális hold föld.

A lakosság túlnyomórészt gazdálkodó és mezőgazdasági munkás, bár a mezőgazdaságból élők száma mint minden ipárosodó városban, úgy itt is némi visszacsúszást mutat. 1900-ban a lakosság 59,4, 1910-ben 53,5 és 1928-ban csak 49 százaléka foglalkozott mezőgazdasággal. Az 1931-es népszámlálás első részletes feldolgozását adja az 1939-ben kiadott statisztikai évkönyv (Statisticki Godisnyák), amely egybeveszi ugyan a várost a tanyavilággal, de feltünteti a 100.058 lakos foglalkozását. Az önálló foglalkozást üzők és bérlők száma 15.038, hozzátartozóik száma 21.994, tisztviselők, alkalmazottak 4688, családtagjaik 6584 (elég meglepő, mert még csak egy gyermek sem jut minden családra), munkások 8140, ezek szaporasága egészséges fejlődést mutat, hiszen 19.507 családtagjuk volt. Tanoncok 1303, egyéb önálló foglalkozást üzők száma 8148, összesen 48.946 dolgozó, 1501 háztartási alkalmazottal együtt 50.447

lélek. Az eltartottak száma 49.611, ebből 22.994 az önálló foglalkozást űzők hozzátartozója, 6584 a tisztviselők és alkalmazottak, 19.507 a munkások és 1526 egyéb foglalkozáshoz tartozók hozzátartozói.

*

A mezőgazdasági kultúra konzervatív elgondolások és módszerek szerint, a hagyományokhoz ragaszkodó lakosság óvatos és lassu ütemében fejlődik. A föld 40 százalékát buza, 46 százalékát kukorica-termesztésre használják fel. A Privreda Vojvodine (1926) adatai szerint árpát, rozst 10 és csak 4 százalék területen termeltek babot, burgonyát és komlót, gyár-ipari növényt ugyszólván semmit. Később azonban, miután megkövetelték, a gyár-ipari növények termesztésére is áttértek. Számottevő viszont a szőlő- és gyümölcs-termesztés, 7900 katasztrális holdon folyt. Az állatállomány ugyanebben az időben így alakult: szarvasmarha volt 13.376, bivaly 118, ló 15.168, öszvér 118, szamár 47, sertés 63.359, birka és juh 20 366, baromfi 181 620 darab és 1689 méhkas. A léte-nyésztés valamikor európai lírú volt, de visszafejlődött. Jugoszlávia fennállása alatt Szabadkáról évenként átlag 100 millió dinár értékű mezőgazdasági termény és állat ment külföldre.

A jugoszláv agrárreform és a város határának kettéválasztása érzékenyen sújtotta Szabadka birtokállományát is. Csonka Magyarországra 16.300 hold esett, az agrárreform pedig 14.012 hold elsőrendű termőföldet vett el a várostól.

*

Szabadka a fekete föld és homok határán fekszik, mintegy éles választóvonal a különböző talajú földek. A déli fekete földön csaknem kizárólag bunyevácok, s ott ahol a homokkal érintkeznek magyarok laknak. A bácskai fensíkra kerülő bunyevácok a fekete földek vonalát megtartva vonultak a Duna irányában, Baja érintésével felfelé, míg a magyarság a tiszai részen leereszkedve, kedvelve a homokot, kevésbé szerencsés összetételű, s a legtöbbször gyenge földet, vagy homokot kapott lakóhelyül. A szabadkai magyar ember különben ma is szereti a homokot, amelyet valamikor a szél egész dombmagasságokig elhordott, de ma már szőlőültetéssel kötött talaj lett és megszelídült s egyenletes az egész táj. A bácskai fensík, amely Szabadkát kiemeli a táj egy-

hanguságából, a szelid telecskái dombokkal és a Tiszavidékkel fogódkozik össze. Ez a vidék adja a világ legjobb buzáját, a híres sikeres buzát, amelynek lisztje még Amerikába is eljut békevilágban. Mindjárt nagyobb lesz a tekintélye a külföldre elvetődött szabadkai környéki embernek, ha megtudják, hogy arról a tájról való, ahol ez az áldott buza metgeter. A homok nem mindenütt a megszokott fehér csillogásban kápráztat, Palics alatt feketeszínű és a gyümölcsfákat kedveli. A kvarcos fekete homok nyugatfelé Tavankut irányába húzódik. A görbetői és kelebiai homok a legizesebb bort adja.

A város területe különben a fekete földet hat kilométeres sávban jelöli meg, ezen belül u'abb tanyákat nem volt szabad létesíteni négy láncnál kisebb kiterjedésű földeken. Más földön, így a homokon is ennek ma sincsen semmi akadály.

*

A tanyacsoportok közül a legrégebb alapítás Tavankut (1439), de a török hódítás idején elpusztult, úgy hogy újra telepítették, míg az utolsók között létesült Bajmok és Csantavér (1771—1780), amelyek sokáig Szabadkához tartoztak. Mind a két, ma már életképes és jómédu falu, azelőtt is létezett, de a törökök felperzseltek.

Ha a város mai területét nézzük, a következő bekerítő határvonalat húzhatjuk meg: A központban találjuk a várost, amelyet északon három oldalról szőlők vesznek körül; a bajai, buckai, halasi, majsai és szegedi szőlők, nyugatról és délről ugarok, napnyugati és keleti, illetve tuki ugarok határolják. Ezeket túl a messzetekintő puszták sorokoznak fel: északon Tompa, nyugatra Kelebia, alatta Sebesics és Tavankut, ezek mellett keletre Verusics és Vámtelek, a déli csucson Györgyén, Nagyfény és Zobnatica. A várostól keletre Palics, azontul Ludas található. Külső képre is falusias Kelebia, Tavankut és Tompa, amelyek már az első világháború előtt tömött házoraikkal faluszámba mentek s azóta Kelebia és Tompa azzá is váltak. Kelebia egyébként kettő volt, a nagyobb átesett a csonkaországba, a kisebb, az úgynevezett szerb sor Jugoszláviának jutott. A törökudulás előtt egyes puszták, így Györgyén, Nagyfény falunak említették s Csantavért, Bajmokat és Pacsért már 1462-ben ismer-

ték, de népét a törökök elűzték, úgy hogy újra kellett telepíteni. Györgyén is szerepel Iványi könyvében, 1462-ben már létezett, de szintén elpusztult és ide bunyevácokat hoztak. Ma ugyszólván a legtisztábban megőrzött népi élet központja. Hasonlóan a mai Nagyfény helyén falu állott s felperzselése után csatolták Szabadkához szintén tulnyomórészt bunyevác lakossággal, Zobnatica szerbül zabföldet jelent. Valószínűleg szerbek laktak itt, régebbi magyar neve ismeretlen Vámtelek az 1543-as dézsmajegyzékben szerepel. Tavankutat pedig 1439-ben első emlegetésekor városnak mondták. Verusics a régi Vörösegyház, 1423-ból származó okmányok szerint népes lakóhely volt, keleti része Békova. Sebesics szlávositott névalakja Sebesegyházának, Kelebia pedig régi kun szállás, amint a közelben fekvő Kunbaja neve is mutatja. Csikéria Csik-értől kapta nevét, Tompa is kun szállás, a magyar letelepedés legrégebbi nyomait őrzi. Radonovác a déli részen terül el s egészen Palics alá húzódik egyenletes szelid határa. Kelebia és Tompa mellett Ludas kimondott magyarlakta hely s már 1335-ben fennállott Ludasegyház néven Iványi maga is csodálkozik, hogy a többi pusztákhoz hasonlóan miért nem változott át Ludasityra, amit még az sem enyhít, hogy kizárólag magyarok lakják. Palics szintén a legrégebb tanyaközpont, 1462-ben Baimokkal együtt emlegetik Pál-egyháza néven. Sándorról az első feljegyzés 1764-ről való, lakossága kevert: szerb és német, kevés magyarral. A Szabadkán lakó 2600 német nagyobbbrészt itt találjuk.

Ugy a magyar, mint a szláv történészek egybehangzóan elismerik, illetve bizonyítják, hogy Szabadka környékén már a törökháború előtt jelentős magyar réteg élt, némi szerbség is volt található ugyan, de erről kevesebb említés történik s a bunyevácok voltak az új honfoglalók. Elhagyott, elnéptelenedett, a töröktől felforgatott tűzhelyeket élesztettek fel és azóta szorgalommal, tehetséggel és alkalmazkodási készséggel a tájra rányomták a maguk kifejező bélyegét, bár azóta a magyarság visszafoglalta összes pozícióit, sőt a vezetést is megszerezte, amit a töröktől elszenvedett vereség következtében vesztett el. Az elmúlt huszonhárom évben a jugoszláv agrárreform Szabadka szláv jellegének hatékonyabb kidombori-

tására idehozott telepéseknek földet adott és újabb tanyacsoportokat létesített. Helyi bunyevác földnélküliek is kaptak némi földet, de inkább csak házhelyet. Nagyfényen, Kisbajmokon, Hajdújáráson és Somsicspusztán már 1928-ban 420 likai, montenegrói és boszniai földműves családot helyeztek el 14 022 hold földön. Az agrárreform végrehajtásánál a legrosszabbul jártak a hajdújárasi városi földek magyar bérlői, akiknek házzal megalapozott kis bérletüket át kellett adni minden ellenszolgáltatás nélkül. Csak 1941-ben kapták vissza a bérletet. Dr. Mirkovics Mijó egyetemi tanár könyvében találunk adatokat a szabadkai környéki telepítésekről. Szerinte 1940-ben az agrártelepek lakossága így oszlott meg: Nagyfény melletti dobrovolyác telepen 369 család élt, egyike a legsűrűbben lakott telepes falvaknak, ma székelyek találhatók ezen a helyen s a községet Józseffalvának hívják. Palics környékén két agrártelepet is létesítettek: Suplyákon és Hajdújáráson 210 családdal, Kelebián 51, Kisbajmokon 129, Verusicson pedig 20 telepes család nyert elhelyezést. A bunyevác tanyacsoportokra nem hoztak telepéseket részben azért, mert nem volt föld, részben pedig azért, mert a telepítési terv kimondott célja a nemzetiségek által lakott területek jelentőségének enyhítése. Az agrártelepek hegyvidékekről idekerült népe eleinte sokat küzködött a számára idegen környezetben, nem bírta a nehéz munkát sem és az alföldi klíma is kikezdte egészségüket. A szláv kitartás és szívósság azonban sikerrel legyűrte ezeket a nehézségeket s lassan a jövevények alkalmazkodtak az új otthon minden követelményéhez. Megtámasztották a magyar és bunyevác lakosságtól a föld helyes és eredményes megmunkálásának csinját-binját, a poros alföldi éghajlattal is megbirkóztak, sőt a magyarság nyelvét is elsajátította az ifjuság. Az első időkben barátságatlan, visszavonult telepek felemelkedtek, közeledtek a környéken élő népekhez és kevesebb volt közöttük a surlódás. Az agrártelepek népe a föld követelményeivel szemben kénytelen volt maximális munkateljesítményt nyújtani, pedig egészen szerény eszközökkel fogott hozzá új otthon alapításához. Nem volt sem háza, jószágja, mezőgazdasági gépe és szerszáma. A kormány sovány és rendszertelen segítséget nyújtott. Hosszu éveken át tartó követelődzés

után indult csak meg a folyamatos megsegítés, amely házépítésben, kölcsön nyújtásban, adóleírásban és más módon jutott kifejezésre. Legutóbb már nemcsak iskolákat létesítettek az agrártelepeken, de kutakat furtak, egészségügyi otthonokat, kulturintézményeket emeltek, hogy Bácska új lakói elérjék legalább a tanyai népek életszínvonalát.

A Szabadka környékére hozott szláv telepesek keveset hallattak magukról, maguknak éltek, bár érintkezésük az őslakókkal az utóbbi években már nem volt annyira felületes, mint az első időkben. Ha meg is barátkoztak az őslakókkal és megtanulták a földművelést, még sem volt, ami a talajhoz kötötte volna őket. Mind többen kínálták eladásra az ajánlékföldet s aki csak tehette, sietett kiszékelni az engedélyt, hogy hazatérhessen Likába, vagy Boszniába s a régi lakóhelyen, ott ahol ősei csontjai nyugosznak, egy kis üzletet, kocsmát vagy földet vásárolva kísérelje meg a könnyebb boldogulást.

*

Bunyevác történetírók azt állítják, hogy Obrovacski Nahijéből őseik két hullámban érkeztek Szabadkára a törökök egyes kivánságára. A termékeny föld és a sziklás dalmáciai hegyvidéknél marasztalóbb és vigasztalóbb környezet rahl ejtette őket. Az első bunyevácok 1602-ben, az utolsók 1695 körül jöttek. A telepítés bizonyos belső rend szerint ment végbe s ennek nyomai ma is megtalálhatók. A letelepedés körülményei érdemelnek a legtöbb figyelmet. A felükerekedett és a messzi Bácskában lehorgonyzott bunyevácok nem dalmáciai együttélésük és lakóhelyük egyszerű áttelepítésével kerestek új tülzelyet. Mindig népes családok érkeztek s ezek nem szóródtak széjjel, hanem összetartva együtt maradtak. A nagyszülők gyermekekkel, unokáikkal, a szűkebb rokonsággal, amivel megadták a tanyarétegződés mai strukturáját is. Az azonos névre hallgató családok így vették birtokukba a tanyacsoportokat, amelyek leginkább az ősök nevével ismertek. A bunyevác szállásokon a különálló utcásoakat, háztömböket a családok nevével jegyezték meg s ma is Vukovics, Crnkovics, Kulundzsics, Sztipics, Dulics stb. sornak hívják egy-egy tanyarészt. Ugy vannak itt a családok több év-

század rajzásával gazdagodva, mint a letelepedéskor. A bunyevác leszármazott gondosan örzi, szívósan védelmezi a családi keretet, ma is fennállnak a régi »zadruga« családi közösség maradványai, amelybe nem igen fogadja be más tájak kopogtató jóvevényét. Még a gyermekeit sem szívesen háziasítja össze más tanyacsoportok fiataljaival, s nem engedi a városba sem, mert »elromlik«. Még sem korcs, nyomorék, lelki és testi élete Szép szál sudár férfiak, egyenesjárású, délceg nők századokra szolgáltatták a típuskipusztíthatatlan utánpótlását. A tüdőbait Szabadkán bunyevác betegségnek mondják ugyan s kétségtelen, hogy az egészségügyi követelményeket ki nem elégítő tanyai viszonyok sok bunyevác életet elragadtak, hasonlóképpen a trachoma is. Az egykori dalmát hegyvidéki lakosok mégis aklimatizálódtak, különben nem tudtak volna olyan mélyre hatoló gyökereket eresztetni, hogy lélekszámban is annyira megduzzadtak. A tanyai bunyevác lakosság szaporasága könnyen kiheveri még a tüdővész okozta veszteségeket is s jelentős többlettel szolgál, különösen azért, hogy gyógyítása és megelőzése is könnyebben megy. A bunyevác tanyák családi élete ma is patriarchális. Az öreg gazda együtt él fiával, nős gyermekeivel, a család vagyona felett rendelkezik és még az unokáit is összetartja, ő a család parancsolója. A nép vallásos életű, szemérmes, büszke, nem szeret maga felett felsőbbiséget érezni, de nem száll szembe senkivel, általában a szelíd alkalmazkodás jellemzi. A bunyevác gazd szembén a legnagyobb ur a föld, azt becsüli a legtöbbre.

Általában a sok gyermek jellemzi a bunyevác házasetet. A gyermekáldás bőséges és a gólya, amíg hat-nyolc gyermek nincsen együtt, minden évben bekopogtat a tanyákra. Ezzel szemben a magyar családoknál bizonyos számú évek kiesnek a gyermekek születésénél. Hogy Szabadkán mégis a magyarság lélekszáma elérte a bunyevácokét, annak az a magyarázata, hogy a belső beköltözés igen intenzív. A bunyevácok viszont nem igen hagyják el szülőfalujukat, bár szórva voltak, akik Szlavóniában nagyobb birtokot vásárolva, kísérelték meg boldoguláskat.

A bunyevác tanyákat könnyű felis-

merni. Nem magányosan és árván buslakodnak, hanem vidám és hangulatos környezetben élnek. Pusztai László írja a paraszttanyák népéhez írott versében:

**Ez a tanya ki tanyája?
Se akáca, se nyárfája,
Sehol egy fa, sehol árnyék,
Mert itt laknak Pató Pálék?**

Bizony nem Pató Pálék laknak a szabadkai tanyákon, mert azok sűrű fákkal vannak körülveve, a ház mögött tágas kert, szebbnél szebb virágok nyílnak s egyenesen kívánatos a környezet. Az Alföld szegénylegénye, az akác őrzi hűségesen a tanyát, de eper- és gyümölcsfák is akadnak bőven. A bunyevác tanyákra is inkább Pusztai László versének másik szakasza vonatkozik:

**Lombos fák közt magyar tanya,
Tele kincssel az udvara,
Ha így lenne minden tanyán,
Soh' se lenne bántat talán.**

Hát nincs is szomorúság a szabadkai környéki tanyákon, mert az élet friss és kielégítő annak, aki összekötötte sorsát az örök földdel.

*

A szállások élete ilyenformán csendes mederben, kényelmesen és lassan mozdul a mindennapi dolgok megszokott útján. Ragyogóan tiszták a házak, a bunyevácok pedig külső megjelenésükkel lelkük nemes egyszerűségét és derűjét

nyújtják. A legszebb bunyevác emberpéldányok Vámtelenen és Györgyében találhatók. Népük nem igen keveredik, nem úgy mint Tavankuton a legnagyobb tanyaközpontban. A bunyevác ember büszke önmagára, fájára és mindenre, amit a magáénak vallhat. Nem bántó és senki ellen nincsen éle ennek a magatartásnak, csupán azt a függetlenséget és biztonságérzést fejezi ki, amit a föld képvisel. A 250—300 éve kapott föld a legjobb, amit Szabadka környékén találunk, de a bunyevác szorgalom és földszeretet olyan teljesítményekkel szolgált, hogy az méltán teszi gőgössé és büszkévé a tulajdonost. A később érkezett népek már jóval gyengébb földet találtak. S amikor a bunyevác ember viselkedésében némi hidegséget, elzárkózottságot vélünk felfedezni, az tulajdonképpen nem más, mint annak

az éreztetése, hogy mit is jelent a föld számára. A bunyevác ember befelé néző életét különben sem szabad félreérteni, mert a tanyákon nem is lehet másmilyen. A népesebb családok feje valóságos uralkodó, aki őseinek talán még a törököktől átvett szokásait őrizte meg annyi vihar és alkalmazkodási készség ellenére. Bácska leghálásabb talaján. A bunyevác gazda ezzel az önérzetes magatartással imponálni, tekintélyt tartani igyekszik. Megközelíthetetlen, szófukar. A tanyákról ezért nem is igen hasadnak le nagyobb mozgási szabadságot és önállóságot kereső rétegek s ha mégis a városba kíváncsognak, ott inkább elvesztik kihangsúlyo-

zott bunyevác népi jellegüket és szokásaikat. Mint iparosok egy ideig még hősiesen tartják magukat, de Szabadka magyartöbbségű élete, az érvényesülés anynyiféle lehetősége és nem utolsó sorban az olyan gyakori vegyesházasság szinte elmosza, elhalványítja a hovatarozandóság érzését. Magyar és bunyevác házasság már csak a közös vallás miatt sem meglepetés. Szívesen és örömet magyarrrá válik a bunyevác a magyarság megismerésével s ez a folyamat a különélés alatt sem szünetelt. A szállásokon viszont ezzel ellentétben a bunyevác különállás el tudta háritani a magyar szellemiség áradását és erejét bizonyítja, hogy a bunyevác szállásokra néha-néha elvetődő magyar munkást is fel tudta olvasztani. Bunyevácokká váltak a Szinesek, Székelyek, Óváriak, stb., hogy némileg kárpótolják a bunyevácsgót azokért a városokba került ezrekért, akiknek egy része önként vállalta a magyarságba való beolvadást a boldogulás érdekében. Nem is csalódtak ezek a magyarrrá vált bunyevácok, hiszen a város életében 350 éve előkelő szerepet töltenek be. Az utóbbi két évtizedben több szerb-bunyevác házasság is előfordult, főleg bunyevác lányok mentek férjhez idekerült szerbekhez.

*

A bunyevác nem veti meg a szórazozást, bár a tanyákon nem igen válogathat. Kedves összejövétel az ugynevezett kolg, amely a szomszédok, rokonok ünnepnapi időtöltése. Minden évben farsangkor a városban nagy prélót tartanak, amely a tanyák népét is egy napra a városba csallja. A sokak által félremagyarázott »diván« is amolyan összejövételféle, amelyen a fiatalok eltréfálóznak, udvarolgatnak és házassági terveket szövögetnek.

Nem áll rendelkezésünkre pontos adat a szállások népének nemzetiségi tagozódásáról, de kétségtelen, hogy nagyobb része bunyevác. A szinnagyar Ludas 8.000 lakosával vezet a magyarlakta tanyák sorában s még Nagyfényen, Kelebián, Alsóludason, Radonovácon, Felső-Tavankuton, Hajduláráson és Palicson találunk számottevő magyarságot, ahol pislálkoló magyar egyesületi élet is észlelhető. A tanyákra kényszerült magyarság sorshelyzete volt a legfájdalmasabb a különélés alatt. Senki nem törődött velük és

legfeljebb választások alkalmával keresték fel őket — főleg ígéretekkel. A Magyar Olvasókör szervezte meg az utóbbi években ezeket a tanyai magyar szigeteket és a fiókegyesületek jelentették az összefogást, a társadalmi életet. A bunyevácok sem értek el többet a tanyanép megszervezésével, mert a bunyevác szállásokon is legfeljebb egy-egy olvasókörre vagy vergődő szövetkezetre jutott kitarításukból és érdeklődésükből. Kelebián szerb olvasókör, az agrártelepeken pedig Agrarna Zajednicák működtek, a telepések inkább anyagi, mint szellemi megsegítésére. A tanyák népe általában tradícióstiszteelő, az újításokkal huzódozik, s nagy megrázkódtatásoknak kell önni, hogy azon tulmenően valami érdekelje. Az idegen nyelvtengerben távoli szirtként kiemelkedő magyar tanyákat közelebb kell hozni a városhoz jó utakkal, kulturotthonok létesítésével és más támogatással. Ludasnak ma sincsen kövezett útja Szabadka felé, erre soha nem jutott pénz, mert minden más előbbrevaló volt. A bunyevác tanyák élete is épp olyan kezdetleges a városi viszonyokhoz képest, mint a magyar tanyáké. A fátalság a kocsmákban találkozik, ott tart a táncmulatóságait, hiányzik a mozi, a villanyvilágítás a fürdő, ugyszólván mindenütt. A legobb esetben iskolát vagy templomot emeltek s most szervezték meg a közigazgatási kirendeltségeket. Nagyfényen állítják fel az első korszerű közigazgatási kirendeltséget. Orvosa is csak Nagyfénynek és Tavankutnak van. Ha valaki megbetegszik, 10—15 kilométert kell gyalogolni az első orvosig, gyógyszerházig, szülésznőig. A tanyavilágban tehát sok volna a tenni-való még akkor is, ha a népe idegenkedik a városi élettől, viszont felemelése, egészségügyi viszonyainak megiavitása nem fényűzés, hanem a kultürember követelménye.

A jómódu bunyevác gazdának a városban is van háza, de abban csak a kemény téli hónapokban huzódik meg s minden idegszállával tulajdonképpen a tanyához s nem a városhoz van kötve.

*

Hősies az a küzdelem, amit a magyar tanyacsoportok népe a homokon vagy a silányabb földeken századok óta folytat. A magyar nagygazdából is kevesebb van, mint a bunyevácból s az igazi

szegénység a magyar tanyavidéket sorvasztja. A magyar gazdasági cselédek száma lényegesen több mint a bunyevácoké s ezen az azóta bekövetkezett földosztás sem sokat változtatott. A zsellér és törpebirtokos igényeit a rendelkezésre álló kevés földből nem lehetett kielégíteni. Verejtékes az élete a szőlő- és gyümölcsstermelőknek, akiknek többsége ugyan csak magyar. Alig néhány kapa homokon viaskodnak a természettel, gyűjtik és hordják a piacra acró kosarakban a gyümölcsöt. A város északi részét félhold alakban veszik körül ezek szőlők, amelyek sokezer ember megélhetéséhez járulnak hozzá. Nagyon kevésnek van anynyi, amely nyugodt megélhetést nyújthatna s kénytelenek bérmunkát vállalni. A néhány kapa földhöz, a szőlőkunyhóhoz mégis görcsösen ragaszkodik a magyar ember, mert némi alapot nyújt a családalapításra, az önálló kísérletező életre. A törpebirtokos küzdelme a legszálamraméltóbb, mert nemcsak a sajátján, de más földjén is kell dolgoznia, s a legtöbbször azt sem tudja, hova menjen előbb, mert kell a kereset, de a sajtijára is ügyelni kell.

Ha nem is kielégítő a föld megosztása a magyarság szempontjából, mégis valahogyan megóv a földrengésszerű megvázkodtatásoktól. A föld mindig nyújt vékonyka munkaalkalmat s a szabadkai ember, magyar és bunyevác egyaránt szinte versengve igyekszik munkában és teljesítményben egymást megelőzni. A gyors kimerülést, henyélést ez a nép nem ismeri, amelyen a fáradtság jelei soha nem mutatkoztak. Korán megöregszik ugyan, de nem puhul el. A föld táplálja kemény izmait, bő vérének lüktető ereit s nyugalmat, megértést terieszt maga körül. Egyik sem akarja elvenni a másét, nem háborodik fel mások szerzeményén, szokásain, hagyományainak ápolására. Élvezni tudja népi öltözékét, táncát, nótáit és nemes tradícióit. Ez a megbecsülés kölcsönös és a szabadkai népek egymáshoz való viszonyának legszebb tulajdonsága.

*

Kettős arca van Szabadkának, egyik a merev kövárosba, a másik a hívogató tanyákra néz. Századok óta így van ez s hiába fogják össze a hevenyészett utak a város! a szétszórt tanyákkal, röpitik gyorslábu lovak szinte percek alatt a vá-

rosba igyekvő népét, két egymástól elütő külön világ ez. Nem széthuzó ellentétet szító, ellenkezőleg egymást megsegítő, kiegészítő. Talán így lesz ez akkor is, ha a tanya többet kap a kultura áldásából és minden tömörebb lakóhelynek nemcsak orvosa és szülésznője, de iskolája, kórháza, fürdője, mozija, stb. lesz, amivel a városi ember már nem is büszkélkedhet, annyira természetesen tartja.

Ma még élesen elütő a tanya és a város élete s ennek a jelentőségét csak az érzi át egészen, aki benne van az alöldi élet lassu elringató mozgásában, amelyet a tanyák jelenléte mindig bizonyos mértékletességre és beosztásra kényszerít.

Bajnai Vojnits Aladár kulturtanácsnok beszél a szabadkai városjubileum ünnepén.

A céhládától az ipartestületig

A szabadkai derék mivesek históriája

Írta: LÉVAY ENDRE

A századforduló rózsaszínű világa mindenben az élet, a természet és az emberi alkotás csodáját látta. A magyarság, Magyarország és a magyar városok apoteózisai között kutatgatva, ha Bácskát keressük, sokszor találkoznak Szabadka nevével s mellette a sajátos rózsaszínű kölcsönző »dusgazdag«, »eldórádó« és más hasonló jelzőkkel. Az elsárgult lapokon az írás ma is azt igazolja, hogy a déli róna »buzametropolisát« ilyennek látták a mult boldog nemzedékei.

A jelenben már csak a mult nyomait kereshetjük.

Az alábbi sorok semmiesetre sem azt akarják igazolni, hogy Bácska, illetve Szabadka a magyar kisipar eldórádója és azt sem, hogy az iparszabadság vagy a gyár-
ipar itt nem törölt volna ki mesterségeket az ipartestületek főkönyvéből. A história hősiességről, csodálatos küzdelemről beszél; a magyar kisipar terebélyes család-fájáról, a haldokló, virágzó iparágakról és arról, hogy a magyar kéz, a mesteri munka a minőség forradalmában is csodát tud teremteni.

*

A szabadkai kisipar fejlődésének története a céhrendszer kialakulásának korába nyúlik vissza. Szabályos, beosztott, kissé nyugós világ volt a régi, de — mondják a régi iparosok — sok tekintetben barátságosabb, jobb és nyugalmasabb, mint a mai. A munkának és az üzleti vállalkozásnak nem voltak végtelen lehetőségei, mint a mai iparszabadság mellett nem voltak acélkirályok, harisnyakirályok, cipőkirályok, nem szerelhetett senki iparcikkek készítésével milliókat, de nem volt munkásnyomorúság és nem voltak éhező munkácsoládók sem. A munkást, a legényt nem fizették nagyon bőkezűen, de ez a fizetés elég volt ahhoz, hogy szükségét ne szenvedjen. Régebben az árlimitáció, amely abból állott, hogy az iparos város tanácsa megszabta a piacra kerülő iparcikkek árát, gátat vetett az árak túl nagy sülyedésének, emelkedésének és a mesterek nyugodtan, »spekuláció« nélkül készíthették remekeiket. Az árlimitáció

együttal védte a fogyasztó közönség érdekeit is, amelynek megzsarolására az elhatalmasodott céhek éppen olyan hajlamosak voltak, mint a mai trösztök, kartellek. A megélhetés biztosítva volt. Ha a kisiparos fiatalon meghalt, özvegyét és családját a céh támogatta: gyermekei könnyűszerrel elnyerhették a mesteri jogot és folytathatták apjuk mesterségét.

Valami kapcsolat mindig volt az egy mesterséget üző és egy helyen lakó iparosok között. Közös érdekeik és közös bajaik voltak; minden különösebb szervezet nélkül igyekeztek egymás érdekeit megvédeni és a bajokat együttes erővel elhárítani.

Háromévszázados tündöklés után bekövetkezett a céhek bukása. A céhek szervezete annyira elhatalmasodott, hogy érdekeik ellentétbe kerültek a fogyasztó közönség érdekeivel és belső életében mindig több és több lett a visszaélés. Egyik legsúlyosabb visszaélés volt a céhek munkauszorája: »tartozik pedig a mesterlegény éjjel után három órákor felkelni és estve kilenc óráig az urának mivelni« — mondja a céhlevél. A munkaidő így az étkezésekre engedett rövid szünetek beleszámításával tizenkét óra volt. A mesterlegények fizetései mind alacsonyabbak lettek, a mesterré avatás költségei és a különböző céhbüntetések szaporodtak és a lakomaköltségek többetes fizetést fölemesztettek. Az élet virágzásával a dözsölés együtt jár: a céhmesteri szerep nemcsak embert, hanem pénzt is követelt. Ez a szerepiátság lassan-lassan a rendek mellé iölnövé »iparos társadalomé« volt. És ahogyan a belső bajok elszaporodtak, úgy indult meg a kegyetlen versengés, a tisztés és nem tisztés ipar ellenségeskedése, a megvetett mesterségek kategóriájának kialakulása és a megdönthetetlennek hitt céhrendszer bukása.

A letűnő rendszer belső, visszervezetét és féltve őrzött titkait csak a kései utókor fedezte föl, amikor a céhládák mélyéről előkerültek a céhlevelek. A munkauszoráról a mesterségek kisajátításáig mindenféle rendelkezést meglehetett azok

között találni. Legmélyebb nyomot hagyott maga után az iparvédelem, hiszen éppen ennek a következményeit, eredményeit és csökevényeit a mai iparostársadalomban is megtalálhatjuk. A céhlevelek rendelkezésével egyes mesterségeket családok monopóliumává tettek, hogy a mesterség neve, szerepe és a vele járó erkölcsi és anyagi kiváltságok minél könnyebben szállhassanak apáról fiúra. Így évtizedek során valóságos mesterember-dinasztiák alakultak ki: egyetlen rendszerű ipari közösségekben éltek, összeházasodtak és olyan hatalomra tettek szert, hogy Magyarországon több vidéki városban a neves céhek »rendje« játszotta a legnagyobb szerepet.

Szabadka városa két évszázaddal ezelőtt még nagyon messze járt a polgári értelemben vett városiasodástól. Mezőváros volt, vagy inkább egy behemót nagy falu; lakosságának a föld volt az első törvénye. A fekete termőföld, amely a város határát övezte és nem a város, nem a falak, házak, paloták vagy a polgári életnek egyéb más formái. A gazda, a földbirtokos csak féllábbal élt a városban, állandó lakosa, szive, lelke és építő ereje a magyar iparos társadalom volt.

A céhek nagy mesterei, az iparos dinasztiák terebélyes családjai voltak a legrégebbi bástyái »Szent Mária« városának: ők adták a polgári osztályt és az ő leszármazottaik teremtették meg a haladotabb városok után kullogó mezőváros polgári kulturáját.

A mai és a tegnapi intellektuelek között nem egyet találunk, akinek nagyapja, úkapja vagy szepapja a céhek derék mivesei között dolgozott és harcolt a városért, amelynek a régi magyarok szemében az volt az egyetlen értelme, hogy otthont adott a céhnek és jó piacot a műhely remekeinek.

*

Magyarországon 1872-ben adták ki az első ipartörvényt, amely az új ipari rendszer megalapozásával előírta a céhintézmény megszüntetését is. A céhek azonban akkor még olyan erősek voltak, hogy tiltakozásukra visszavonták az ipartörvényt és így egyes iparágak testületi egyvesítésére csak esztendők múlva került sor. Szabadkán az ipartestület létesítése előtt nyolc céh működött: a csizmadiák, kőművesek, gombkötők, kötelesek, szabók, borbélyok, mészárosok és

asztalosok céhe. A város 70.000 lakására 570 iparos esett. Negyven esztendővel később körülbelül 100.000 lakósnak 2400 iparos dolgozott, míg a megszállás éveit alatt — a harmincas esztendők derekán — a kisiparosok száma 1826-ra esett vissza.

A kisipar egyes ágaiban bekövetkezett a hanyatlás.

Az iparágak hanyatlását nem a megszállás, hanem az iparszabadság és főleg az árszabadság idézte elő. Kénytelen volt olcsóbban termelni, hogy megélhetését biztosítsa. A gépekkel is versenyeznie kellett: a gyáripár ugyszólván korlátlan termelése irtózatossá tette ránehezedett a kis műhelyekre, mert legtöbb iparcikkben a nagyipar sokkal nagyobb választékban olcsóbb árut adhat a fogyasztóközönségnek. A piac nagy részének elhódításával és az árak letörésével ebben a versenyben a kisipar nagy vereséget szenvedett. Ez a harc még ma is áll a kisiparosok ársökkenésével és a gyári áru gyöngéit kihasználva »remekléssel« küzdenek tovább az önállóságért: a mindennapi kenyérért.

A verseny tényleges vesztesei azonban már eltűntek a kisiparosok sorából, s mint önálló iparágak már nem szerepelnek a szabadkai ipartestület főkönyvében. Nagymultu remekeiket új köntösben a gyáripár szállítja a fogyasztóközönségnek. A gombkötőknek, paszományosoknak és kesztyűsöknek félszázaddal ezelőtt virágozó céhük volt Szabadkán: a céhrendszer megszüntetése után még sokáig dolgoztak. Ma már egyetlen egy sincs közülük. A vargák, bőrcserzők, subások, szűrszabók, fagygyertyva készítőik, szita-szövőök és gölöncsérek Szabadkán teljesen kihaltak, csak a távoli falvakban dolgozik még egy-két subás, szűrszabó, a Tiszamentén néhány gölöncsér és valahol Közép-Bácskában egyetlen szitakötő-mester. Az egyre fejlődő gyáripár esztendőről esztendőre újabb áldozatokat követel, s fokozatosan felszívja mindazokat az iparágakat, amelyeknek termékeit gyáripárilag tömegcikk-ként olcsóbban és gyorsabban lehet előállítani; másrészt meg a gazdasági élet fejlődése teszi időszerűtlenné őket. Soronkövetkezők a »haladókli iparágak. A szinte legendásmultu csizmadiák, az országoshírű kaptafakészítők, a kalapos mesterek, kesések, faszobrászok, szitások és a fésűkészítők már alig tudják tartani a versenyt a gyáripárral. Ezek a mestersé-

gek ma már sok lemondást és még több áldozatot követelnek. Sokszor a saját szájuktól vonják el a falatot, csakhogy a racionális szeretett mesterséget továbbra is fenntarthassák és az iparág virágzásának idejéből fennmaradt vagyontájkukat átmenthessék a válságon gyermekeik számára. A mézesbábosok, szappanosok, nádazók hasonlóképpen fogyóban vannak: Szabadkán a perifériákra kiszorult pár iparos édegel ezekből az iparágakból.

A céhrendszer idején a csizmadiák voltak a legnevezetesebb iparosok ezen a vidéken, a szerszám nemzedékről-nemzedékre szállt és a mesterek valósággal szerelmesei voltak iparáguknak. Híres mesterség volt: az »egyszerű« lábbeli készítőik nem voltak olyan tekintélyes emberek mint a csizmadiák. A cipőt kezükbe sem vették: ez nem illett a csizmadiához. Csak csizrát csináltak, mert ez volt a hivatásuk.

Valamikor annyi volt a csizmadia Szabadkán, hogy egyetlen más mesterségből sem volt annyi iparos a városban. Az egykori szabadkai vásáron a mai városháza sarkától egészen a postáig húzódtak a csizmadiasátrak: száz, százötven mester vitte piacra remekeit. Ma — már csak öt csizmadia dolgozik a városban és az elmúlt két évtized alatt egyetlen egy ipar-egedélyt váltottak ki erre az iparágára Ugy mondják, hogy kihullottak Isten tenyeréből. Hanyatlásukat nem is annyira a gyár- és iparipar, mint inkább a parasztság lezsgényedése okozta. A paraszt már nem veszi olyan mennyiségben a bőrcsizmát, mint évtizedekkel ezelőtt: beéri bocskorral, ócska cipővel és modern cipőgyárak gumicsizmaival. Ezért van az, hogy az utóbbi évtizedekben törés esett az ősi tekintélyen: a csizmadiák foglalkoznak cipőkészítéssel is. Az idő és az életsors kényszerítette ki belőlük a megalkuvást.

Szép mesterség, de gyarló mesterség a kaptafa-készítés. A századforduló előtt népes volt ez az iparág is Szabadkán. Őt-hat mester dolgozott a műhelyekben. A gyár őket is elnyelte. Egy-két öreg iparos maradt meg: a csizmadiák mentették meg őket, mert a csizmadia-kaptafákat sámfákat gyárilag nem tudják úgy elkészíteni, mint a szabadkézi iparos. Erre a sorsra jutottak a kézikalapipar, fésűipar és a szítázipar derék mivesei is: Az acélkirályok, harisnyakirályok és cipőkirályok kora fölmorzsolta őket. Már inkább csak

emlékek, amelyeket egy-egy utcánév, falbaépített céhcimer vagy butordarab őriz meg az utókornak.

*

A szerb uralom alatt a magyar kisiparosság helyzete sem volt rózsás. Sokszor anyagi gondokkal is küzdöttek, éppúgy, mint a többi fajtestvérek. A szerbek térhódítási törekvéseiben azonban becsületesen állta a sarat és derekas küzdelmével még a hatalom soraiban is elismerést kapott. E küzdelem legszebb eredménye hogy a kisipar magyar maradt. Magyar mester volt az irányító, magyar mester vizsgáztatta a tanoncokat, magyar mester keze alatt izmosították tudásukat a derék iparossegédek és ezen a vidéken a magyar munka volt a legszebb alkotás. Am nemcsak Szabadkán, vagy Délvidéken őrizték meg maguknak ezt az elsőbbséget hanem a volt délszláv királyság egyéb területein is. Belgrádban közel huszezer magyar élt, s ezek közül a legtöbb ipari szakmunkás volt. Nem egyszer láttuk az amerikai stílusban épülő belgrádi felhőkarcolók állványain dolgozó magyar munkásokat. Az állványok alatt is magyar nőta szőlt: az üveges, a szobafestő, az asztalos, a parkettázó munkás mind-mind magyar nótát tütyörészett.

A virágzó iparágak miveseit láttuk a kiállításokon: Szabadkán, Zomborban, Újvidéken és Belgrádban is. Mindig és mindenütt az első helyen voltak. Megcsodálta alkotásaikat a tarka nézőközönség és az idegen bírálóbizottság nem egyszer első díjat juttatott a magyar kiállítóknak. A legutolsó belgrádi kiállításon ugyancsak a magyar iparosok vitték el az első díjakat és a kamarai kitüntetésekét.

Hányszor találkoztunk a legelhagyottabb helyen és vidéken magyar munkával? ...

A szerb megszállás nem akadályozta meg a magyar ipar fejlődését, mert a munka és a szaktudás minden akadály fölött győzedelmeskedett. A többség nem adhatott helyettük jobbat és helyüket sem foglalhatta el új, szláv erővel. Jönni kellett egy új nemzedéknek, amely hosszú esztendőkön keresztül dolgozva elsajátítja a rendkívül sokoldalú munka minden csin-ját-binját s verejtékkel bedolgozza, belopja magát az alkotás művészetébe. Így a kisipar utolsó végvárként megmaradt ugyan a magyar szakavatott kezekben, —

az utánpótlásnál azonban jelentkezett a szláv elemek előretérése.

A munkában és a küzdelemben meg-
edződött szabadkai magyar iparosság a
főlszabadulással életének új, nagy kor-
szakához érkezett. A belső megerősödés
megindult; a magyar utánpótlás kérdése
megoldódott és az egyes iparágak hely-
zete megszilárdult. A fejlődés eredménye
jelentkezett; az elmúlt két esztendő alatt
több mint 300 iparos tett mestervizsgát
és az iparlemondások száma lényegesen
csökken. Az újvidéki és belgrádi piacok
elvesztése az első esztendőben érzékenyen
érintette ugyan a szabadkai iparosságot,
de az új pozíciókat csakhamar kiharcolta

és legfőbb eredménye talán az, hogy lé-
pést tud tartani a haladottabb és fölké-
szültebb anyaországi iparossággal.

*

Az iparos társadalom a letűnt száza-
dokban a város építője, összetartó ereje
volt. Szerepe, jelenléte eszmei síkon is ér-
vényesült: a várospolitikát nálunk a ma-
gyar társadalomnak ez a rétege csinálta.
Elöl járt és döntő volt a tisztas ipar sza-
va. A megszállás ezt a szerepet megszün-
tette, — de új világunk talán visszahozza
most és a város életének középpontjába
állítja be derék dolgozóinak.

A magyar társadalom törzse itt min-
digre a magyar iparosság marad.

Szabadka dalban és daltalanságban

Szülőfalumban még gyermekkorom-
ban egy népi szólás-mondásfélére figyel-
tem föl. A cséplőgépnél uzsonna után el-
beszélgettek a kazaltulajdonosok, munká-
sok s valamelyikük ezzel a szólással in-
tézett el egy tréfás történetet: elkerülte
mint a nagy urak Szabadkát.

Szabadka jómesszire — körülbelül
hetvenöt kilométernyire — volt tőlünk.
Akkor még nem láttam az ország harma-
dik városát, de a tréfás hasonlat fülem-
ben maradt. Szabadkához mindössze any-
nyi közöm volt, hogy bátyám akkoriban
került oda katonai szolgálatra. Bántott a
fitymáló hang és a kíváncsiság, s később
érdeklődtem is, hogy mi az értelme és
alapja ennek a szólás-mondásnak. Köz-
használatának éreztem s azt hittem, hogy
valami érdekes történet fűződik hozzá. A
magyarázat az volt, hogy Szabadkán át-
utazott a király, a trónörökös, néhány fő-
herceg is, de egyiküknek sem jutott eszé-
be, hogy a nagy városba bepillantson.
Sokkal kisebb helyeken is voltak olyan
ünnepek, amelyekre az uralkodó vagy
a királyi ház valamelyik tagja ellátoga-
tott. Szabadkáról, a nagy városról, úgy
látszik nem vettek tudomást.

A szólás-mondás mégsem eresztett
gyökeret. Talán valami alkalmi esemény-

nyel kapcsolatban s csak nálunk kezdték
használni, de azután elfelejtették. Nem lett
szállóige. Nemsokára Szabadkára kerül-
tem a gimnázium első osztályába. Alkal-
masint a lenéző vélemény emlékével is
megokolhatom azt, hogy érdeklődőbben
figyeltem: írásban, dalban, történetekben
hol találkozom a város nevével, amelyet
most már büszkén a magaménak éreztem.
Az iskolai földrajzi könyv ugyszólván csak
azzal intézte el, hogy fontos vasuti cso-
mópont és hogy közelében van a palicsi
tó. Néhány hét múlva egy ifjusági olvas-
mányban, Zöldi Márton »Pista kalandos
utazása« című izgalommal olvasott regé-
nyében szivdobogató örömmel botlottam
bele városom nevébe. A regény kettős
életű szereplője, Garabovics Szvetozár
uri bandita és pénzhamisító szabadkai
volt. Természetesen egykor élő személy-
nek képzeltem s nagyon érdekelt volna,
hogy hol lakott s vannak-e még olyanok,
akik többet is tudnak róla.

A kaponyai győzelmes ütközet emlékét
akkor még büszkén hirdette a turulmada-
ras oszlop a főtéren. De ennek az emlék-
műnek szavait itt vésték köbe. Sokkal na-
gyobbnak láttam a szabadságharc esemé-
nyét, amikor egy hatalmas történelmi
munkában is olvastam róla. Egy egyszer-

rül ember, ősz fehérhaju öreg beszélt Paganini századosról is — ő ugyan Paniga századosnak mondta — s megemlítette azt is, hogy a szabadságharc kaponyai csatájának hőseit a zentai temetőben temették el. Magas márványkő jelzi a sírját, megnézhetem akármikor. A zentai uti temetőt gondolta, de én a zentai városi temetőre gondoltam. Ez a félreértés volt az oka annak, hogy évek mulva egy napon reggeltől estig kerestem hiába Paganini százados sírját Zentán az állomás melletti temetőben.

Közben Debrecen, Szeged, Kecskemét, Pécs neve minduntalan föl-fölbukkant egy-egy regényben, elbeszélésben, versben vagy dalban. Szabadkáról mintha nem is tudtak volna a magyar költők, írók és névtelen daltermők. Tartalmat titkoló komoly kárpótlás volt az, hogy Petőfi »Kinn a ménes« kezdetű költeményében Szabadka nevét is megemlíti. Később utirajzaiban és uti leveleiben is kerestem a név megismétlését. Itt már nem dicsekszik vele, pedig az Alföld rónaságának szépségéről szólva Halast és Szegedet is megemlíti. Vándorszínész korára visszaemlékezve Sárbogárd, Ozora és Szilasbálás nevét is megőrökíti. Egy kicsit izgatott a kérdés, hogy járt-e ezen a vidéken is és tudhatott-e valamit Szabadkáról.

Nem emlékezésnek irányított szándékkal és fölkészültséggel olvastam, de emléknek megmaradt bennem az az írás és az az ének, amely Szabadka nevét megemlítette. Bíró Lajos egyik novellájának hőse Szabadkára utazott. Tömörkény több írása Szabadka határmegyéjének embereit és életét is megszólaltatta. Később Móra Ferenc és más szegedi író is átpillantott hozzánk. Nem volt nehéz a szuronnal őrzött kerítésen sem meghallani és átvenni egy-egy üzenetet, mert mégis csak itt voltak a szomszédságban. De a magamban és a magamnak tartogatott szigorubb vélemény az volt, hogy az írók és a költők is elkerülik Szabadkát, akárcsak a nagyurak.

A bácskai adomákban és tréfákban gyakran hozzákapcsolódik egy-egy személyhez Szabadka neve, legtöbbször ugyan csak jelzőnek, de ez sem város és az író érdeme, hanem egyszerű személyi adata annak, akivel az érdekes eset megtörtént. Ilyen apró történetkék sokszor

említik Szabadkát is, sőt ugyszólván csakis ezekben szerepel a város vagy valamelyik régi megboldogult gazdag és mulatós polgára. Szabadkai regényhőst, mesét, ide irt vagy innen üzenő verset alig ismer az irodalom. Az írók és az irodalom hírverése nem sokat foglalkozott Szabadkával és vidékével. A régi irodalom ugyszólván meg sem említi. Kazinczy érzélgős regényének hőse névszerint Bács megyei, de ez csak név, nem Bács megyében élt és nem is látta ezt a vidéket. Csokonai, az ország kóbor garabonciás diákja állítólag Bács megyében is járt, de legföljebb ugy gyors gyalogvágatában Bács megye felső részén. Nem sokat alkalmatlankodhatott errefelé, pedig neki való helyre is rá bukkanhatott volna. Bizonyos, hogy ezen a tájon megtalálja a somogy megyei Dorottya vidám elbeszélő költeményének párját. Jókai regényeinek könyvtárában sok magyar város többször is színhelye egy-egy eseménynek. Szabadkát, ha ugyan jól emlékszem, talán említi valahol, de kalandos képzelete itt nem időzött és nem is talált ide, pedig az egész országot keresztül-kasul beszáguldozta, még a föld és a tenger alatt is kereste a megirni valót. Az otthon ülo Arany János pegazusa csak látszatra hidegvérü, valójában sok helyen pihentette és abra-kolta meg gazdája. Szabadka nevét és a bácskai tájat a nagy elbeszélő költő sem szötte versebe. Ha erre vetődik és szét-nézdégl itt egy kicsit, alighanem megpillant az itteni táj és ember lelkében valami olyant, amit csak az ő szeme tudott volna meglátni. Mikszáth mint szegedi ujságíró üzengetett Szabadkára, de mint regényíró csak felvidéki helyekről és emberekről beszél. Gárdonyi szegedi ujságírói tolla is többször leirhatta Szabadka nevét, örökéletü írásaiba már nem mentette át. Herczeg Ferenc a Gyurkovicsfiuk és leányok révbe evezéséről irt regényében Szenttamásra helyezi a Gyurkovics-család kastélyát. Lesújt értelem-ben mondatja regénye szereplőivel a kocintás nélkül kortyintó emberről, hogy iszik mint a csonoplyai tamburás, sőt a szabadkai jelzöt is használja. Egy Gyurkovics-csemete, a szabadkai gimnáziumban tanul, a másik a kalocsai jezsuitáknál. Mind a kettő a legnagyobb gézen-guz. A következő esztendőben helyet cserélnek, s a két gimnázium tanári kara kü-

lön-külön megállapítja, hogy az idei Gyurkovics rosszabb a tavalyinál.

Ady életvonata még a nagy állomások előtt egyszer kicsi hű, hogy nem délre kanyarodik Nagybecskerek felé. Egy támadó írásában a bajai jelző nyomatékával említi Tóth Kálmánt és versben eljut Kalocsáig azzal a visszaemlékezéssel, hogy egyszer élete csunya fokán, — pap akart lenni Kalocsán. Szabadka nem esik utjába. Kosztolányi Szabadkán született, a szabadkai kisgyermek költői panaszaiban érezzük a szabadkai és a bácskai hangulatot és színeket s ráismerünk egy-két itt élő ember alakjára is. A város nevét sokáig tartózkodóan takarja. Egy későbbi gyönyörű költeménye Szabadkáról szól, a város nevét verscimnek emeli, de már akkor, amikor Szabadkát elszakították tőle. Somlyó Zoltán egy ideig itt élt s egy kis regényét Szabadkáról írta. Gyóni Géza újságírói pályája is ide kanyarodott. Megérkezése után vallomásszerű írásban egy kissé idegenkedő hangon mondja el első szabadkai benyomásait. Juhász Gyula őszi mélabuval zengő lantján a Délvidék elszakítása után meleg köszöntő szavai szólalnak meg Szabadka felé. Karinthy, amikor megismerkedtem vele és megtudta, hogy szabadkai vagyok, élete legkellemesebb két hónapjának mondotta azt az időt, amelyet annak idején Kosztolányiéknál töltött el. Igérte, hogy még egyszer elzarándokol ide és írni fog Szabadkáról, de ha kurtán meg is emlékezett Szabadkáról, ígérete tartozás maradt. Krudy Gyula Rózsa Sándorról szóló riportszerű írásában a szabadkai határ vágójárási kutját is említi azzal, hogy a szegedi betyár egyik áldozatának holttestét ott találták meg. Móricz Zsigmond Rózsa Sándorról írt regényében átpillantgat a szabadkai határba is. Talán más mondanivalója is lett volna a bácskai élmények megírása után erről a vidékről, ha tovább él, mert a Délvidéket közvetlenebbül csak élete utolsó szakában ismer- te meg. Szekula Jenő kulai származású író könnyű regényei több délvidéki helyet említenek Szabadka nevével. Tamás István két regénye itt játszódik le, de ez már az idegen uralom alá került Szabadkát érdekesség kedvéért választja szín- helyül.

A megszállás idején az elszakított Délvidék irodalmában sem tulságosan gya-

kori Szabadka neve. Egy vers elképzelé- sében itt mondatja el Hamlettel a nagy monológot. A vers szerint itt nincs semmi s a dán királyfi itt hamar megtalálná a választ a kérdések kérdésére abban, hogy nem lenni. Itt-ott elszórtan és elrejt- tetten még találkozunk Szabadka nevével és helyi jellegzetességének megemlítésé- vel, de ez mindig bizonyos keserű kény- szerűség és sohasem az öröm és megbé- csülés hangja.

A népköltészetben is kevésszer aka- dunk rá Szabadka és szabadkai szemé- lyeik nevére. Tíz-tizenkét évvel ezelőtt összekerültem az egykor emlegetett gu- lyás-betyárnak, Piszte Matyinak bojtárle- gényével. Idős ember volt már s néhány pohár boradag fölhörpintése után eléne- kelte a Piszte Matyiról s egy-két szabad- kai eseményről szóló népdalt. Szabadka nevét ezek az itt sarjadt népdalok sem említették.

A megszállás idején a magyar irre- denta műdalok, újságcikkek és elbeszélé- sek Szabadkát is emlegették, de koránt- sem annyiszor, mint Kolozsvárt vagy Kas- sát. Ez a mult. A jövő? Sokkal biztatóbb: Szabadkáról és vidékéről az írónak és a költőnek is lesz még szígyenkezésnélküli elmondanivalója, s az eddig meglehetősen daltalan város többet hallat majd magá- ról s figyelemre méltóbbat is mond éle- téről, lakóiról, multjáról és nevével isme- rőseinek és hiveinek szavával az egyete- mes magyar életnek.

Berényi János

♦♦♦♦♦♦♦♦

Te óriási . . .

*Allódi táj, te óriási lélek.
Szelek sóhaja s párák könnyes öble.
Zsarnokhatalmu bolond, nagy élet!*

*Fényt csurgathatsz rám, aranyat, égőt,
De zord zugásod öröömöm csatázza
És könnyeidtől félnek itt az élők!*

*Tengerbe süpped vagy elalszik kedved,
Többször vagy ostor, mint gyógyító mosoly
Bensőd robaja veri fel a csended.*

*Tékozolsz a jóssággal, indulattal.
Fényed, viharod pazarolod egyre,
Rabodád lettem lázas ámulattal!*

Städler Aurél

Szabadka nagy bünperere

Azt mondják, hogy tündéri nő volt.

En amikor találkoztam vele, úgy nézett ki mint jó polgári módban élő tejszokó. Szinte áradt belőle a tej enyhe illata, szőke haját megszurkította az idő, az egykori szép multból nem maradt meg rajta semmi.

Harminc éves volt, amikor az egész országban csak róla beszéltek, azóta ismét eltelt harmincegynéhány esztendő, tisztos matrona lehet manapság, mert azt hiszem hogy még mindig él, s valóban tejet mér valamelyik pestkörnyéki faluban, ha ugyan szerepel a kijelölt tejkereskedők között. Mert Haverda Máriából, az egykor tündériszép Haverda Mariskából, a márianosztrai fegyintézet levegőjében penészedésnek indult gyilkosból milimári lett. Szinte dicsekedett, hogy milyen jól megy a sora, amikor tizenöt évvel ezelőtt betoppant a szerkesztőségbe, mondván, hogy egy-két napra lerándult Szabadkára, megnézni, élnek-e még az ismerősök.

Kövér volt és — mondom — tejszagu.

*

Talán nem is lett volna olyan nagy szenzáció a Haverda-ügy, ha nem ér benünket a nyugalmas béke korszakában. Még az első világháborúnak sem éreztük a szelét, tespedtünk a jólétben, nem veszdöttünk problémákkal, s az újságban vadásztuk az eseményeket, amikor eldördült az a revolverlövés, amely kioltotta egy szabadkai uriaszony életét, s amely nyomán olyan bünper támadt, hogy felkavarta az egész város nyugalmát, egyre dagadt, hullámozott és a hullámok csakhamar átcsaptak az egész ország területére, mert mire harmadszor is bíróság elé kerültek a bünper vádlottai, Ungvárott ép úgy tudták, hogy ki az a Jánossy, Vojtha, ki az a Haverda Mariska, mint Szabadkán, vagy Szegeden.

Nagy per volt, tele változattal, szenzációs fordulatokkal, sok sok pikantériával, s mindennek háttérben húzódott a piszkos anyagiasság, mint az okozat eredménye. Olyan per volt, amelyből nem maradt ki az akkori Magyarország egyetlen híres büntetőjogásza sem, s amelyen

hónapokon keresztül csámcsogott a békebeli közvélemény.

Ennek részben az a magyarázata, hogy szereplői előkelő társadalmi körökből kerültek ki. Nézzük csak, hogy kik voltak a szereplők?

A meggyilkolt Haverda Boldizsárné, született Szukop Mária, dús, gazdag familia leszármazottja, aki maga is dúsalkodhatott volna a földi javakban, ha nem élt volna olyan szerény körülmények között, mint amilyenek nevezetessé tették az egész városban. Azt mondják, hogy minden krajcárt a fogához velt, inkább nem evett, csak hogy pénzbe ne kerüljön, ezreket érő ékszerreit soha senki nem látta mert félt elővenni azokat, nem tartott cselédet, nem hivatott mosónőt és maga ment ki kosarakkal a szőlőbe az érő gyümölcsért, amit igyekezett minél jobb áron eladni a hetipiacokon. Férje ügyvéd volt, szintén gazdag ember, amikor a tragédia bekövetkezett már nem volt az élők sorában.

Haverda Mária, egyetlen gyermekük, a lehető legjobb nevelésben részesült, s amikor kikerült az iskolapadból, hamarosan dédelgetett kedvence lett a társaságnak. Körülrajongták a férfiak, főképp a huszártisztek, mindenki szerelmes volt beléje, alakja, szépsége, modora tették anynyira vonzóvá. Természetesen hamar férjhez ment. Apja ügyvédember létre körütekintő volt, amikor a jóvendőbeli vót kellett kiszemelnie a sok jelentkező közül, s választása olyan férfire esett, akinek higgadt fellépése, szépen induló közigazgatási karrierje, szolid életmódja megfelelő garanciának látszott arra, hogy jó kezekbe kerül majd a családi vagyon. Ez a férfi Jarmatszki Sándor, Ujpest város főjegyzője volt.

Vojtha Antal huszárszázados volt, Szabadkán teljesített szolgálatot és mindennapos vendége volt a Haverda-családnak. Szerelmes volt Mariskába, kitaróan udvarolt, szórta a tisztí fizetést, hangos mulatozásairól, lovagiasságáról legendákat beszéltek. Kitaró volt még akkor is, amikor szerelme más oldalán bevonult a házasesletbe és tény az, hogy Haverda Mariskának is tetszett a délceg katonatiszt, aki túlnőtt a polgáriasságon, s nagy-

vonalubb életlehetőségeket sejtetett, mint a szürke újpesti köztisztviselő. Nem is tartott sokáig a házaselet, az első gyermek születése után megszakadtak a házastársi kapcsolatok és csakhamar törvénytelenesen is kimondták a válást.

Jánossy Áldár volt a legjelentéktelenebb társadalmi állású figura a társaságban. Aljegyző volt Újpesten, Jarmatszki keze alatt dolgozott, ő is szerelmes volt Haverda Mariskába, akivel főnökkén keresztül ismerkedett meg, s ez az olthatatlan szerelem juttatta a börtönbe. Gyakran lejárt Szabadkára és valóságos játékszere lett a másik kettőnek, Haverda Mariskának nem volt olyan kérése, amit ne teljesített volna és amikor egyszer azt kérte, hogy a kedvéért gyilkolja meg a mamát, erre a feladatra is készséggel vállalkozott.

*

Miért kellett megölni Haverda Boldizsárnét?

Az az életmód, amely annyira ismertette tette Vojtha Antalt és az a vágy amely ennek az életmódnak a zavartalan fenntartása iránt égett Haverda Mariskában sok pénzt igényelt. Olyan sok pénzt, ami mellett eltörpült a katonatiszti fizetés, már pedig más jövedelem nem mutatkozott sem égen, sem földön, tekintettel arra, hogy az özvegy kiméletlenül ráült minden fillérrre, s Mariska a szűkösen kimért zsebpénzen kívül semmihez sem juthatott. Sokat töprengettek azon kettesben, hogyan lehetne az életet széppé, kellemessé tenni, hogyan lehetne hozzájutni a vagyonhoz és a sok töprengés vezette őket arra a gondolatra, hogy el kell tenni láb alól az öregasszonyt. Ha minden jól sikerül, az ölükbé hull a hatalmas vagyon és élhetik világukat. Körülnéztek és megakadt szemük Jánossyn. Kitűnő eszükön bizonyult a vak szerelmes, akinek elég volt Mariska részéről egy-két kedves szó. Utóbb ő is rájött, hogy becsapták, félrevezették, s ma'dnem az lett a vége, hogy míg ő a börtönben ül, a másik kettő célt érve, a hatalmas vagyonnal a zsebben kivitorlázzik valamerre Amerikába megteremteni a boldogság szigetét.

Még ma is érthetetlen, hogy nem látott át a szitán, hogy nem vette észre a rejtett szándékot Mariska kérése mögött. Tény azonban az, hogy vállalkozott a

gyilkosságra, beszerezte a revolvert, 1909 április 19-én reggel leött Pestről Szabadkára, délután hat óra tájban lesbe állt a Szegedi-ut egyik mellékutcájában, tudván azt, hogy arra kell jönnie a szőlőből Haverda Boldizsárnénak, kivárta, míg az öregasszony alakja feltűnt a homályban, majd közvetlen közelről rálőtt és a golyó halálosan megsebezte Haverdánét.

Úgyesen csinálta, sokáig senki sem sejtette, hogy ki volt a gyilkos, Máriára, Vojthára nem is mertek gyanakodni, Jánossy pedig annyira jelentéktelen figurának látszott, s annyira nem volt feltételezhető, hogy szerelmes létere másik két szerelmes engedelmes rabszolgájává váljék, hogy órá gondoltak a legkevésbé.

Am a lavina mégis elindult. A nyomozás szálai egyre közelebbjutottak a trióhoz, s elérkezett az a nap, amikor alapos gyanu alapján a rendőrség kezdett kellemetlen kérdéseket intézni Haverda Mariskához. Semmiről sem tudott, Vojthának pedig jó lepel volt a tisztí uniformis. Jánossyra ekkor még senki sem gondolt.

*

Hiába minden, az igazság mégis ki pattant. A rendőrségi bünyügyi osztály akkori vezetője jó rendőr volt és mint kiderült, kitűnő lélekbuvár is. A szálak annyira körülfonták Mariskát, Vojthát és Jánossyt, hogy most már meggyőződésként élt benne az a gondolat, hogy ők a gyilkosok, de nem volt sebezhető pont, amin keresztül hozzájuk lehetett volna nyulni. Mégis határozott: Jánossyt őrizetbe vette és felvitette a rendőrségi fogdába. Ugyanaznap beidézte Haverda Mariskát és Vojtha Antalt is kihallgatásra Régi, de kipróbált rendőrfogást alkalmazott. Elsősorban lehozatta a cellából Jánossyt és megmondta neki, hogy mindent tud. Tudja azt, hogy ő a gyilkos és tudja azt is, hogy Mariska, valamint Vojtha a felbujtók. Igyekezett a lelkére beszélni, hogy tegyen beismerő vallomást, igyekezett felnyitni a szemét, hogy észrevegye azt a szerelmet, amely Mariskát Vojthához láncolja, megmagyarázza neki, hogy ebben a szerelemben neki semmi keresni valója nem lehet és csak játékszer volt, csak eszköz ahhoz, hogy megszerezze az anyagiakat is kettőjük boldogulásához.

Jánossy meghökkent, de nem hitt a rábeszélő szavaknak. Tagadt.

Most következett a kipróbált rendőri fogás.

— Kedves barátom — mondta a rendőrkapitány, — ön nem hisz nekem, én tehát bizonyítékkal is szolgálok... Nem-sokára itt lesz Haverda Mariska és Vojtha Antal, ha kíváncsi rá, hogy miről beszélnek, fáradjon be abba a szekrénybe és maradjon csendben. — Ezzel rámutatott a szobában álló nagy irattári szekrényre Jánossyan győzött a kíváncsiság és bement a szekrénybe.

Mariska és a huszár már az előszobában várakoztak.

A rendőrkapitány most bekérette őket azzal, hogy néhány kérdést szeretne hozzájuk intézni.

— Kérem a legnagyobb készséggel — hangzott a válasz — bár azt hisszük, hogy mindent elmondunk, amit tudunk.

— Egy pillanatra — ugrott fel asztalától a rendőrkapitány, — hozok papírt a jegyzőkönyvhöz — s azzal kiment a szobából.

Haverda Mariska és Vojtha magukra maradtak, s beszélgetni kezdtek.

Eltelt tíz perc, mire a rendőrkapitány visszajött, néhány sablonos kérdést intézett hozzájuk, s aztán mindkettőjüket elengedte.

Egy perccel később Jánossy kirugta a szekrényajtót:

— Kapitány ur mindent elmondok... Én vagyok a gyilkos és ők beszéltek rá.

Valóban elmondott mindent, vallomásáról jegyzőkönyvet vettek fel és a szerelmeseik talán még haza sem értek, amikor detektívek mentek értük.

Mindhárman az ügyészségre kerültek.

*

A város olyan lett mint egy méhkas. Ilyen szenzációról nem is mertek álmodni az emberek. Pártok alakultak és megszolgált a közvélemény. Sokan akadtak, akik esküdtek Mariskáék ártatlanságára és egy szerüen örültek nyilvánították Jánossyt.

Ki merete volna feltételezni az előkelő uri dámáról és a daliás huszárszázadosról ezt a rettenetes büntényt?

Mindamellettt vizsgálati fogságban maradtak, elkészült a vádirat és kitzítették az esküdtszéki tárgyalást is.

A szabadkai tárgyalásból azonban nem lett semmi. Ennek két oka volt. Az egyik az, hogy az ügyészség egyik gavallér tagja rózsacsokrot küldött be a cel-

lába Mariskának, a másik pedig az, hogy a bírói tanács egyik tagja a tárgyalást megelőzően cikket irt a helyi lapba a Haverda-ügyről és az a gyanu merült fel, hogy befolyásolni akarja az esküdteket. A történekről nyomban jelentést tettek a felsőbb igazságügyi hatóságoknak, mire a szabadkai tárgyalást lefújták és a szegedi törvényszéket jelölték ki a tárgyalás megtartására.

Ekkor már országosan beszéltek a bűnügyről és soha olyan nagy érdeklődés nem nyilvánult meg bűnügyi tárgyalás iránt, mint amilyen ezuttal. Haverda Mariska védelmét az akkori legkiválóbb büntetőjogász Lengyel Zoltán vállalta.

A tárgyalás megkezdődött, kihallgatták a vádlottakat, a tanukat, a szakértőket, majd a szokásnak megfelelően feladták a kérdéseket az esküdteknek, hogy bűnösök-e a vádlottak — és az esküdtek nem-mel szavaztak.

Nem-mel szavaztak, s ez egyenlő volt a felmentő ítélettel.

Haverda Mariska diadalmenetben hagyta el a fogház épületét, az emberek ünnepezték és virágokat szórtak a lába elé.

Ez a szépség varázsa.

Az ügyész kifogásokat emelt, s addig addig, míg a Kuria megsemmisítette a felmentő ítéletet. Új tárgyalást rendelt el és ennek a tárgyalásnak a megtartására a budapesti törvényszéket delegálta.

*

Haverda Mariska és Vojtha Antal ekkor már lent napoztak Dalmáciában, Jánossy pedig Pestről szorgalmasan küldözte nekik a zsarolóleveleket. Mert Haverda Mariskáék tele voltak pénzzel, Jánossy pedig egy árva fillér nélkül koplalt. Vojtha megunta a zsarolást és azt ajánlotta Jánossynak, hogy vándoroljon ki Amerikába. Küldtek is neki valamennyi pénzt utiköltségre, de olyan keveset, hogy csak Fiuméig juthatott, innen ugy tudott visszatérni Pestre, hogy eladta minden felesleges ruháját.

A Kuria határozata Dalmáciában érte a szerelmes párt, s Noviból vitték fel őket a detektívek a pestvidéki ügyészségi fogházba.

Ha kicsit késnek vele, hajón kellett volna utánuk menni Amerikába. Mert már minden előkészület megtettek erre a kójutazásra.

Pesten aztán az esküdtek alaposabban belemélyedtek a dologba. Meghányták vetették a kérdésekre adandó válaszokat és végül is arra a kérdésre, hogy a vádbeli cselekmény elkövetésében bűnösök-e a vádlottak, igen-nel válaszoltak.

Haverda Mariska tizenkét évi fegyházat kapott, Jánossy tizet és Vojtha nyolcat.

1910 október 12-ikén hajnali három óraker hangzott el az ítélet, amely jogerőre is emelkedett.

Azóta mindhárman visszanyerték szabadságukat. Jánossyról senki sem tud semmit. Hová tűnt, mivé lett, rejtély. Vojtha Amerikába vándorolt és beállt egy zenekarba magyar nótákat játszani. Évek óta felőle sincs semmi hír. Lehet, hogy már nem él. Haverda Mariskából mint említettem milimári lett, s ha él, lehet hogy még megírja emlékiratait. Pénzért: Miért ne? Örök életében szerette a pénzt.

Magyari Domokos

Rabok a pusztában*

Irta: Majtényi Mihály

Comes de Soro generális, temesvári várparancsnok 1794 júniusában elrendelte, hogy a kazamatákat ki kell üríteni.

A rabokat négyesével egymáshoz láncolták és június 12-én felsorakoztatták a várudvaron. Négyfontos profuntot kapott mindegyikük és egy váltás fehérneműt a tarisznyájába. Vidáman zajongva csoportosultak, örültek a szabadságnak, hogy ismét rájuk süt Isten napja, nem bánták akármilyen lesz. Ha túlnagy volt a zaj, a foglárók néha közéjük csördítettek.

Nyolc óra felé puskás sivalzsérok fogták körül a térséget. Valami parancsot olvastak fel a katonák között, a rabok azt nem hallották, aztán a sok por-kolláb hosszú pálcákkal megkezdte négyesével az elítéltek kiterelését. Dalolva indultak a sáncárkon át, láncsörgés között vonultak a városon keresztül, a polgárok szájtátva bámultak utánuk. Aki kijött kíváncsiskodni a kocsiutra, azt puskatussal kergették vissza a katonák.

— Félre az útból, hé!

Délnyugat felé indult a menet. Mind-egyik csoportot csak lazán zárták körül a katonák, azokat hiába kérdezték a megláncolt foglyok: morvák voltak és nem értették a szót.

Délfelé már Kisbecskerek utcáin porzottak az ütemes léptek. Csatádon és

Komlóson át haladtak, a komlósi uradalom pajtaiban meghált az egyik csoport, a másik éjszaka is folytatta útját Kikinda felé. Sokan kidőltek, ezeket átvette valamelyik lassabban haladó csapat. Káromkodva, zajongva, énekszóval haladtak a bánáti rónaságon át, hangos láncsörgés között a temesvári kazamaták rabjai.

Három napig tartott a vonulás. Becséig hajszolták őket a katonák, itt volt ismét általános gyülekező. Alig lehetett ráismerni azokra, akik Temesvárról három nap előtt elindultak: a penészes felér arcokat kicsipte a szél, a napsütés megbarnította, új fehér ruhájukat vastag por fedte. Húszan kidőltek útközben, nyolcan szökést kíséreltek meg, kettőt közülük agyonlőttek. Egy idős ember Beodránál szívzélhűdésben halt meg hirtelen, el is temették rögtön, papot sem hívtak, a sivalzser őrmester mondott rövid imát sírja fölött.

523 rab indult el Temesvárról, Becsére már csak ötszázan érkeztek meg.

Az uradalmi csürökbe zárták őket, reggel másféle katonák jöttek, csajkások a Tisza felől, ezek vették át a féltett embert. Kibajtották a rabokat a Tisza-

* Részlet Majtényi Mihály »Császár csatornája« című az ősz folyamán megjelenő történelmi regényéből.

partra, megkezdődött az átszállítás a túloldalra, bárkán és csónakokon. Felvont fegyverrel álltak őrt a szerezsanók, még így is négyen kíséreltek meg szökést: a vízbe vetették magukat együttesen. Lövések porzottak a víz fölött, halálordítás vegyült az evezők zajába

Május 16-án délelőtt a régi sörház udvarán volt újabb sorakozó Óbecsén. A péterváradai erőd tisztjei számlálták meg a rabokat: 496 embert.

Aztán délnyugatnak hajtották őket. Földvár felé. Nem tudta senki közülük, mi végből!

Négyen voltak a sorban. Minden sor mellett prófosz, hosszú pálcával.

Középen kettőjük lábát egymáshoz láncolták, ezek jártak legrosszabbul, mert nemcsak testük terhét cipelték, hanem a láncét is. Nem volt súlyos ez a lánc, de akadozott minduntalan. Egyszerre kellett lépni, egyiknek jobb, másiknak bal lábbal, különben összekeveredtek a láncszemek. Féltucat ilyen szabálytalan lépés és megszorult a bilines, amitől az egész sor hátramaradt. Ügyelni kellett az ütemes léptekre, ezen úgy segítettek, hogy számoltak egyszerre. Egy, egy, egy, egy. Ütemesen hangzott a kiáltás egész délelőtt: örjítő volt.

Örjítő volt ez az ütem és kiáltozás reggeltől estig. Marta a testef, a lelket, kiszította az erőt. Ha az egyik támoelvogni kezdett, megbénult az egész sor.

— Ne rángass úgy, átkoott!

Nem volt pajtáság ebben a hajszában és ezt is akarták talán a rabtartók. Úgy láncolták egymás mellé a legellen-tetesebb foglyokat. Rablógyilkos mellé politikai rabot. Nagy mellé kicsit. Békes mellé dühös természetűt. Már amennyire ismerték őket.

Kisebesedett az örök lába is a hajszában. Miért nem lovaskatonákkal hajszolták a rabokat? Olyan volt a hangulat a katonák között is, hajlandók voltak bármely pillanatban felkoncolni a foglyokat, csak ne tartson tovább a hajsza.

Messze van még a földvári sánc. Két

órajárásnyira legalább.

*

Valaki az ördögök nagyanyját emlegette a töltésoldalon. Hogy milyen lassan jön a transzport! Félnegy felé jár és hírük-hamvuk sincs még!

— A péterváradiaikat régen elhajtották. Itt vágták át énekszóval a falut.

Tejképű fiatal katona jelentette ezt lelkendezve. Csákója mélyen a fülére csúszott, elhúzta száját, úgy nevetett.

— Ezután nem ásunk!

— Nem bizony, bundás. Puska a kézbe és csiba. Ássanak majd ök.

Füben heveredett a biztató, vén ob-sitos, fűszál volt a szájában, azt törte fogával, időnként kiköpött egy darabot. Nem látja a káromkodó ember, a strázsamester ott a földtúrán túl. Ha látja, odacsördít egyet biztosan. De az most a rabokat lesi. Félezer embert jelentett Beeséről a lovashírnök. A Tiszán át hozták őket valahonnan.

Máriát emlegeti folyton a mosdat-lanszájú. Meg azt, hogy mikor lesz itt munka.

Nagysokára, félórara talán énekszó száll a nádas felől. Mint a rekedt ke-replő hangja, olyan. Inkább üvöltés. És túlszárnyalva mögötte az ütemes kiáltás, elnyúló, fájdalmas, panaszos: Egy, egy, egy, egy.

A csákós strázsamester felágaskodik, szeme megvillan, egyetlen szemrántással maga mellé csodíti a strázsákat.

Megjöttek!

Négyszázkilencvenhat ember össze-sen.

Hétszázat délről hajtottak, Péterváradjáról. A Dunán észéki rabokat szállított a hajó, Károlyvárosból is útban volt egy csoport, azokat szekerek hozták Verőcénél. A szegedi börtönből puszkás, kardos hajdúk nógatták az elítélteket déli irányban. Láncban ezek is, oldalukon profuntos tarisznya. Egy váltás fehérmű, így szólt a parancs. Már akinek van, röhögtek vastagon a városi tömlőc pandúrjai. Mit gondol a kincs-

lár, nálunk is úgy megy ez, mint a vérbeli kazamatákban?

— Fenének hajtják erre ezt a sok embert? — tört ki a vámos a rőszkei kapunál.

— Kaszára, kapára, kit hogy — hangzott a válasz, amelytől nem lett okosabb a kérdező.

Nemesember nem volt a szegediek között, inkább kapcabetyár, szegénylegény, meg cigány. A cigányokat azzal rémítették: akasztani viszik őket Szentmihályra.

A többinek már megsúgta a pandúr-örmester: ázni mennek délre. Árkot ásnak, mert úgy rendelte a császár, aki még a nemes városnak is parancsol.

Ludastól homokban járt a lábuk. Szabadkát elkerülték, ne legyen ribillió a jöttük. Pusztákon vágta át, aztán egyszerre megváltozott a táj. Apró dombok közt kanyarodott az út, s a hajdúnak ugyancsak ügyelni kellett, ne szökjön meg a földhajlás mögött valamelyik fogoly.

Ezeket Kúlának vitték, a szegedi rabokat. Voltak vagy harmincan.

Szakadatlanul tartott a vándorlás. Pozsonyból is ereszkedtek alá párszázan, kiestári rabok. Komáromnál duplára nőtt a számuk. Átvágtak a Duna jobbpartjára, így haladtak Mohácsig.

A falvakban a nép az utcára kifutott eléjük. Volt, ahol leköpködték őket, más ahol kenyérrel, gyümölcsevel kínálták. Sok zsellérfaluban félreverték a harangot és kaszával, kapával, ásóval vonult a lakosság. Csak amikor a lovaskatonák kardja megcsillant a napfényben, akkor nyugodtak meg: lánc van a kezén a sok rabnak, nem kell félni!

*

A földvári töltés mögött sorakoztak négyesével a temesvári rabok. Most már tudták a kiáltozó katonáktól, zsellérektől, hogy lekerül róluk a bilincs. Azt is tudták, hogy ázniok kell majd. Mit és meddig? Kinek mi gondja rá! Ázni kell.

— Látod öcsém azt a tornyot ottan?

— Aztat? Hát látom.

— Addig ásnak éppen. Oszt ha oda érünk, még hétszer addig.

Évődtek velük a katonák. És örültek: ezután ezeknek jut ki a munka, az ő kezüket tőri az ásó. A katona csak strázsál.

Elvitték a sereget egy hónapja idestova. Hadbavitték a francuz ellen a Splényi ezredet, a Toscana ezredet, elvitték ástak mind addig a fekete pusztaságban az árkászokat, a pattantyúsokat — itt — most nem maradt belőlük más, csak az újonc és az obsitra hajló öregje. Strázsának.

Megcsillant a rab szeme, amikor leverték róia a bilincset. A szemhatárt kereste, amely végtelen ezen a tájon. Meg is indult menten, boldogan, lánc nélkül hosszú napok óta.

— Nem arra pajtás, hé, kiszűröd a szemed!

Akkor látta csak, hová terelték. Magas spanyol lovasok fogták körül a terepet tüske és ág egymásbafonva. Ezek mögött felvont fegyverrel a katonák.

Nincs út kifelé a pusztába. Ázni kell.

*

Töretlen ugar, árterület repedezett medre volt a párszáz öles szakasz, amit körülfontak a magas spanyol lovasok, a rabkerítés. A vezérbábot már kitermelték előzőleg a katonák és zsellérek, ahhoz mérték a rabok most további munkájukat. Kis csapatokban izzadtak a esáskány alatt, a kemény földet vágta ki előbb. A kapák csak aztán kerültek elő, a felvágott felső réteget vitték a kijelölt töltésoldal magasságába.

Déltájban megcsillant az ásó is a rabok kezében. Innen már puhább rétegben, ásva nyomultak a mélység felé.

A kerítésen belül káplárok, strázsamesterek cirkáltak, pálcával kezükben, arra ügyeltek, dolgozik-e a rab. Tizenöt-husz ember fogott körül egy árkászt, az diktált kegyetlen iramot. Mert úgy szólt a parancs, hogy dupláját végezze mind-egyik rab, eleget késtek úgysis.

Reggel még versengve csatfogott a

szerszám, ebédre már ellankadtak, a napot kémlelték minduntalan.

— Ördög az anyád, az ásót nézd, ne bámulj!

Csattant az ütleg itt is, ott is. Az okosabbja be sem várta a nógatóst. Inkább dolgozott.

Kifordult a fekete föld mindegyik mozdulat nyomán, kukac bújtt elő a mélységből, a következő ásónyom kettészelte a férget. Tovább gyűrűzött vadul, még egy mozdulat és a sűrű feketeség újból betemette.

Vízben topogott a láb sok helyen. Bővizű erek ezek, a talajvíz szívárog közel a felszínhez, vagy a Tisza felől. Ezt körülássák, megkerülik, vagy lapátolják a vizet. Dagad a sár a lapát nyomán, mintha ördögök ásnának, derékig fekete mindegyik. Beleköpnék tenyerükbe, sarat köpnek, aztán lassan, inkább térdel kilökik a földet maguk elé. Aki két karjával veti a lendületet, félóra mulva úgy érzi a fáradságot, mint akit kerék beförttek.

Cöveksor jelzi a csatorna szélét. Ha már lent járnak a mélyben, árkászkatonák ereszkednek megint alá, ezek a ferriék szélességét cövekelik meg, méríeskélve. Nem érti ezt a rab, s ha érti is, egykedvűen bámul: pár percere legalább megáll körülötte az iram.

Feneketlen mélység él a meghajszolt emberek tekintetében. Úgy tapad a földhöz, a sárhoz ez a tekintet, mintha vele ázna, segítene gazdájának. Ha oldalt hányja a földet, egész testével segít, ha előre, megbicsaklik kevéssé a térde. Mint egy félbemaradt imádkozó mozdulat, ezer imádság a szabadulásért.

Ringó végtelen embermező hullámozik a rabkerítés mögött. Lépésben sülyyednek alá, most még csak térdig gázol a földben a rab, aztán derékig. Eltűnik a válla, a feje, leszáll a környékbeli mezők szintje alá egész a csatorna fenekéig.

Vakondmódra fúródik a meder valamerre. Azt beszélik, hogy a Dunáig ásnak, egész a Dunáig, Szentséges Atyaúrísten!

Lassú lépésben örökké. Télen, nyáron, látástól vakulásig.

*

Hosszú, hosszú hónapok teltek el így, maga az örökkévalóság.

Már ötször szedték fel a rabkerítést, nyugatnak tolták a karókból és szöges ágakból font spanyol lovasokat. Új örök jöttek, alighogy összebarátkozott a régiekkel a csoport. Ne legyen túlvastag a barátság, a szövetség, a szegény ember. Azé, aki láncok közt a földet túrja a kerítés mögött, meg aki felvont puskával vigyáz rá.

Friss vesszők suhogtak reggeltől estig. Kegyetlenek voltak ezek a morva katonák, rátartiak, hajszolták a rabot alkonyórán túl is. Akkor fujatott csak takarodót a strázsamester, lánc került a lábukra és terelték őket kettesével a barak felé.

Elejiben együtt maradtak a temesváriak. Aztán járványféle tört ki köztük, megritkultak a sorok. Néhány pozsonyit és károlyvárosit hajszoltak helyükbe a dunai szakaszról: ott szépen haladt a munka és volt ember bőven. Az elárvult ásókat új kezek ragadták fel, egyre nyúlt, kígyózott az árok befelé, nyugatnak.

Elérték a fekete mocsár ingoványait.

Partosabb részekben felverték a kunyhószerű zárt barakokat. Tíz—húsz ember szorongott a szűk oduban éjszaka. Nappal tilos volt a szó, éjszaka holtfáradtan jött a rab munkahelyéről, rádobta testét a szalmára és rögtön horkolt is. Csak a pozsonyiak suttogtak egymás között, az újonnanjöttek. Valami ösztartozás érzését hozták a dunai szakaszról, átbeszélgetett nyári éjszakák emlékét talán a nagy víz mellől, amikor még tisztán ragyogtak a magasban a csillagok. Ólakba zárva egymást melegítették, akadt még szavuk az életre is, egynéhánynak legalább.

A morvák mondták, a katonák: ezek mások, a pozsonyiak. Mindig jár a szájuk. Hallani fészkelődésüket éjszaka, a

láncokat úgy csörgetik, mint a fenyegetés.

No hiszen — szólt az őrmester és röhögött. Majd jobban a szemük közé néz.

És beleírta jelentésébe amit hallott.

A kapitány azonban széttépte a jelentést és legyintett. A károlyvárosi és pozsonyi kazamaták politikai foglyokkal voltak tele, tudta jól. Ezek nyakasak, protestálnak örökké, közbenjáróik vannak, hagyni kell a dolgot.

Majd megtöri őket is a fekete mocsár.

*

Csönd volt a pajtában. Csak nagy sokára hallatszott suttogás:

— Alszol pajtás?

A lippai, akivel összeláncolták, olajul dűnnyögött valamit. Ezzel ugyan nem megy sokra, alszik.

Mégis, alighogy elhangzott a szó, ketten is jelentkeztek.

— Csont.

Kinyújtotta kezét, a levegőben talákozott egy másik tenyérrel. Száraz kenyer volt benne. Megindult az éjszakai eserebere.

Két tucat ember feküdt a szalmán a sötétben.

A strázsa cuppogó léptekkel járta a sarat odakint, még irigyelte is a pihenőket. Aztán leült a barak tövébe és hallgatózott. Nem érti ugyan, amit ezek szólnak, mindegy, csak beszéljenek. Csak emberi szó legyen a vad, sötét éjszakában, a lápok mellett, ha tilos is a suttogás, csak ütögesse fülét.

Huszonkét emberre vigyáz.

A horkolás, suttogás, nehéz sóhajok furesa hangzavarrá erősödtek. Egymást szölogatták a pozsonyiak a pajtában. Voltak vagy nyolcan a két tucathól, öregek, fiatalok.

Aki először szólt a jeladó elhúzódtott amennyire a lánc engedte társa mellől.

Enyhe izgalommal tárgyalták mindazt, ami szóbakörült. Száraz kenyeret majszoltak ketten, a többi suttogott. Az ördög tud aludni, amikor szólni is lehet, egésznap hallgatás után.

Neki tíz esztendő volt a vállán, egyet már lemorzsoltt. Lassan alápergő homokszemek a napok ebben a végtelen rab-ságban. A perc meg a homokszem tört része — mikor lesz abból oszlop, kapu, amely kitárul a szabadulás felé? A homokszem tört részéből?

Most a jurátus mondott híreket. Ő is láncsörgetve csúszott a szalmán.

— Ez a mocsár kétmérföldes. Ha átfürtük, dombok alján ásunk tovább. Belenéztem az inzsellér mappájába.

Úgy hangzott a szó a szalma fölött, tagoltan, értelmesen, összefüggően mint a valószínűtlenség. Itt, ahol csak olaj és morva indulatszavak egyszólamú, egyhangú felhorkanásáig emelkedett a társalgás a rabok között.

A lippai, akihez odaláncolták, oldalt fordult hirtelen és rántott egyet rajta. Vissza kellett mészni a sarok irányába, nem hallotta tovább mit sűg még a jurátus.

A katona is meguntá odakint a tétlenséget, felállt és megkopogtatta a pajta oldalát. Morgott is valamit, hogy csönd legyen már. Csak egyetlen hang válaszolt, az is a pokolba kívánta. Aztán csönd lett.

Alaktalan sűrű csönd a fekete lápok fölött.

*

Az a rab az ötvenes csoportban, az egyik pozsonyi, Jablanczy Gáspár, akit jöttekor egy lippai haramiával láncoltak össze, súlyos malomkövek közé került áldozata volt egy korfordulónak. Kancellista volt Vas megyében, konspirációért verték rá a tíz hosszú esztendőt.

Homályos célú apró sejtiszervezetek kapcsolódtak valami titokzatos egészbe országszerte. A francia zenebona megszédítette a lelkeket, erős lelkeket épűgy elsodort, mint ingadozót, akár az izzóparázs úgy izzott a mélységben az örök konspiráció.

Nem volt hünyös az az ember, de ártatlan sem volt. Amikor a fegyveres emberek lecsaptak rá, nem ellenkezett, hallgatott és ez a hallgatás hozta a tíz

évet. Tíz esztendei várfogságot. Sokat a bakó hurcolt el mellőle. Őt Pozsonyba vitték, onnan került a Duna-Tisza közé a fekete mocsárba. Penészes arca kipirult, tenyere kikérgesedett. Homályosan érezte, hogy valami szörnyű dolog történt vele, mégis a mártírok elégedettségét hordta magában és egykedvűen rágta a fekete kenyeret.

Huszonöt esztendő volt kereken. Gáspárnak hívták. Ha nem ragadja el a forró szó, csöndes kancellistája most is a vármegyének, e elragadta és kincstári rab lett. Csak a jó Isten tudja, mért történt így.

Így jártak vele sokan. A jurátus ott öreg legény, Ferences barát volt, prédikált, erős hangja ma is hirdeti ezt. Őt is konspirálás miatt fogták be. Azt hirdeti most folyton a rabtársai között, hogy rövidesen megmozdul valami oda-fent, vagy lent a mélységben és akkor hazamennek mind. A többi fásulttan bólogat. Egyelőre ásni kell, lesni a profosz pálcáját, alkudozni apró tárgyak csereberéjében, marakodni egy csajka ételen, gyűlölködni a társsal, akit melléjük láncolnak esténként.

Idegen, vad, furcsa világ ez, mint minden itt körülöttünk. A táj is, amelybe egy titokzatos kéz beleültette őket, a rabság, a melléjük láncolt haramiák.

Suttogva mondták egymásnak éjszaka:

— Valami készül, megládd. Kevesebb a strázsa megint.

S aki van is, azok között egyre több az obsitos, féllábú, vagy verbunkos újonc. Mintha megtört volna a munkáiram.

*

Káromkodó aranygalléros tiszt lovagolt reggel közéjük, csodára szaporította a szót. A rabok csak bámultak rá, meg a másik emberre, akivel tanakodott a tiszt a rabkerítés tövében. Ennek lovát — hatalmas, hatmarkos, fekete paripát — lovász fogta, sorbaálltak előtte a káplárok meg a strázsamesterek. Méregették a rabokat a tiszték, tapogatták

őket, kérdezték mit esznek és fejüket csóválták.

Aztán keletnek vett irányt a menet a töltés mellett. Katonák és copfos polgáriak jártak mögöttük. Dél felé híre jött: a császár maga járt erre.

Megvillant a pozsonyiak szeme: a császár? Csodálkozva merült tekintetük a távolba, apró pontok mozogtak ott szüntelenül, hintók gördültek a szemhatáron. Délután elült a zaj, vacsorára húst osztogattak a szakácsok, kondérból.

Estére híre járt, hogy hármas árok-ból többen is megszöktek. Valaki halotta a lövöldözést, az örök elnyújtott kiáltásait a hajszában. Álmosan kerültek a szalmára estére mindannyian. Nem volt kedvük suttogni.

Éjszaka fehér lett a táj. Leesett az első hó.

ZOMBOR

Neved ma százszor mondta már el ajkam.
Ma fájsz nekem, ma vallanék neked,
Ahogy elnyulsz itt, ájult a viharban,
Ma vallanék virággal, éneket
Dudolva, mint a pásztor sípja, halkan,
Hogy meg se halld tán, hogy észre se vedd,
S csak annyit érezz — messziről — belőlem,
Amennyit egy érintés mond felőlem.

Ó dermedt utcák, régi, lusta házak,
Paloták, kunyhók, terek, templomok,
Homlokotokra sebet vert a század,
Mint az enyémre, bélyeges nyomot,
S most álltok itt, míg mállaszt az alázat.
Rokonaim, ti hallgató romok.
Magányosak, kiket a celtiszeknek
Sűrült hálói óvnak, rejtegetnek

S nem lát a hálón tul a kereső szem
A mélyetekbe, a titkotokig.
Csak álltok itt a vénülő időben.
Mint aki nehéz álmot álmodik.
Panasztalan, de velem együtt őssen,
Mint a kifosztott, álltok. álltok itt,
S fölöttek, mindegy, ha ősz, tavasz van
Nincs, aki jelet gyujtson a magasban.

Hódsághy Béla

Szabadkai mozaik

A kétszázéves alföldi város Bácska ország süvege. Nem diszes főveg, csak olyan disztelen kalpag, de mégis ez borítja be észak Bácskát. Szeged és Szabadka tanyavilága együttesen közel háromszáz-ezer hold kiterjedésű földön terül el és a mult századbeli betyárvilág belseje volt. Olyan sűrű a kukorica sehol, mint erre és abban aztán jó reitőzés esik. Erdő is van mindakét határban, de az csak inkább rövidebb tartózkodásra jó. Mert Ráday emberei felfedezték a reitkehelyet és hamar nyomára jutottak a betyárnak.

Szabadkának híressége bizony nem drága ékkövekből, főuri vagyonokból tevődik össze, még Rózsa Sándorunk se volt, csak átutazóban járt itt, hanem aligha tévedek, ha mégis a magyar városok legnevezetesebbjének tartom. Ebben egy kis rajongás is elfér a szürke homokon épült eszülőváros iránt, amely kizárólag azért szépül az emlékekben, mert a gyermekkor élményeinek takarója és majdnem minden utcája varázsszőnyeg, amely visszavisz a multba. Szabadka szabad királyi város, valóban királyi város. Bár nem lakott itt fejedelem, állandó rezidenciája sem volt uralkodónak, mégis feljegyezte a krónika, hogy szabadkai származású világvándort választottak fejedelemmé valahol a sötét Afrikában.

A főtéren két utcára szülő hatalmas földszintes épület előtt még gyermekkorom idején is úgy mentem el, mintha minden pillanatban felnyilhatna az örökké zárva álló tölgyfakapu és díszec törzsfőnöki háneskötényben és fülében méltósággteljes fémkarikákkal diszítve, a törzs véneivel együtt megjelenik Szabadkáról elkerült nemesifju, akit fiatalos kalandvágy messzire sodort, és valahol Afrikában megkapta a törzsfőnök leányát és fele királyságát. A régi családi ház még mindig titokzatos, egyik unokahuga a világtutazónak, ismert pilótának, aki ugyancsak nem veti meg a veszedelmeket, szóval vannak néhányan szabadkaiak, akik a szürke homok leseménytelenségébe néha egész regényes történeteket állítottak. Világjáró Jelky András baija szabólegénynek szobra áll a város egyik terén, nálunk ilyen világjáró Vojnich Oszkár volt, aki a Spitzbergáktól a Tüzföldre, Mexikótól

India csodás világáig minden földet bejárt. Megjelent könyveiből, utleírásaiból látjuk, hogy Sven Hedin és Vámbéry előde lehetett. A bácskai birtok meghozta az utiköltséget és hazatérve még egy muzeumra való anyagot is gyűjtött. Ott porosodik az egész életet utazó Vojnich Oszkár gyűjteménye a város padlásán. Talán néha a custos bolyhos tollseprővel megtörölgeti a bennszülöttek eredeti öltözékét és egyszerű ékszereiket, de sok mézője és csodálója aligha akad ebben a városban, ahol a husz kilós dinnye és ötlábu borju nagyobb esemény minden idők világcsavargóinak elményénél.

*

Ahogy a betyárvilágnak vége lett, úgy a világcsavargás is meglehetősen nehézségekbe ütközik. De azért nincs hiány Szabadkán idegen légionistában, a spanyol polgárháboru harcosában sem, sőt olyan szülötte is van a városnak, aki a siriából hozott haza egy skatulyára valót. Tömlőc-aitáját azért nyitották ki, hogy a kivégzést végrehajtsák. Politikai bűncselekmény alapján ítelték el és megásatták vele a sirját. Még nógatták is, hogy siessen vele, mert már akkor minden percben várták a megszálló csapatok érkezését. És az utolsó percben oda is értek. Az elítéltnék szánt golyó benn maradt a pus-kacsőben. A megásott sirból pedig hozott haza néhány marékkal és most muskátli virág nyilik a hantja felett.

*

Törzsfőnököt, művészt, író, muzsikust adott a város jónéhányat egy emberöltő alatt. Volt, aki vagyont szerzett és vagyonok usztak el. Kártyacsaták, hajnalig tartó dáridók, nagy szerelmek és véres párbajok színhelye volt ez a város. Most megcsendesedett halkszavu, mint a kis gyermek panaszaival zokogó Kosztolányi aki abban az időben halt meg, amikor Szabadkát is halálos agónia támadta meg. De a városvezetete megbirkózott a bajjal, mert ez a város kétszázévével a legifjabb városok közül való mégis örökéletű lesz. A nép, amelyik lakia változatlan egykedvűséggel szemléli a történelem örvénylő sodrását, a föld hívó szava és megmunkálása nem enged sok időt töp-

rengésekre. Itt, ezen a területen a török valamikor alig hagyott hírmondót. És mégis város épült a romokon, a homokon és magyar végvállrá lett Török Bálint régi birtoka.

*

1906-ban repülte át Bleriot a La Manche csatornát. A rákövetkező évben a szabadkai határban saját tervei szerint épített kétfedelű repülőgépén felszállott Szárich János szabadkai városi tisztviselő, aki a repülő sport terén kiváló nevet szerzett magának. A sportok ágaiban világbajnokot is adott a város, Sztantics János Szabadka szülötte az athéni első olimpiászon a távgyaloglásban babérágat szerzett. Azóta is igen számos csuesteliesítmény fűződik a szabadkaiak nevéhez, akiknek a

számára együttes élmény és örömhír, ha szárnyára vesz a hírverés egyet egyet a százezer lakos közül.

*

Iványi megírta a város történetét, amely a millenium előtti korban fejeződik le. A város újabbkori történelmét még nem irták meg, de már átéltük. Egy furcsa farsang a város arcára maszkot erősített és ebben a torz grimaszban két évtizedet sorvadt szülővárosunk. De nem tört meg az életerejé, amely mindig a földből nyerte megújulását, a földből, amely holdanként husz mázsa acélos buzát terem és tíz gyermekes családokat táplál.

Létmányi Czako Tibor

Szabadka jubileumi ünnepségein készült ez a felvétel. A kép az ünneplő közönséget mutatja a városháza előtt.

Emlékezés a háborúra

Ó március, te rég halott, kegyetlen,
Mióta kísér véres hajnalod? ...
A fákra már a hótakart hegyekben
A tél nehéz jégcsipkét aggatott.
S felhőkbe burkolódzva, az egek fenn
Nem nyitottak a napnak ablakot.
Köd és derengés jártak összefolytan
Valami szürke, hullámzó gomolyban.

Emlékszem még, reggel hat óra volt tán.
Nem volt azóta hajnalom olvan.
Fegyverzörgés közt, északsarki orkán
Dühével indult győzni a roham.
Gránát sikoltott száz ágyu torkán,
És Istenükhöz tértek ott sokan.
Vérük himét s piros rózsáit szöve
A harc tüzén kigyuladt hőmezőre.

Halottak közt magam is szinte holtan,
Már nem tudom, mi történt, hogy esett?
De ma is még, ha szó nyomán, ha borban,
E hajnalt festi az emlékezet.
Egy árny kísért, görnyedten és biborban
A hőmezőn át felém lépeget.
Egy árny, mosódott, rajza foszlik, omlik.
És rám és rád s mindenkire hasonlít.

II.

A háboru jutott eszembe nemrég,
A tarka mult villant át lelkemen.
Mintha megint huszonhat éves lennék
S rohamra vinném a hegyekbe fenn
A századot... úgy pezsdített az emlék,
Mely az idők távolából hirtelen
Kibukkant és a viz sodorta, hozta,
És mint a roncsot, végül partra mosta.

Tudom, hideg és ködös délután volt.
Könyvek közt ültem, álmodozva tán.
A kályha mélye zümmögött és lángolt,
S szívembe dőfte kését a magány.
Szemem előtt száz régi perc ficáncolt,
Freskók a halk emlékezés falán.
S én céltalan, közönyt mimelve néztem
Magam e késő visszatükrözésben.

Néztem az évek elmerült csodáit.
Mint aki hervadt rózsák közt pihen.
Játszottam velük hangtalan, sokáig,
És lassan fájni kezdett a szívem.
Ahogy nem sajtott soha még odáig,
Mélyről nagyon s emberfeletten.
S míg kint a köd nyújtózott sűrű-resten
A mult fölé borulva sirni kezdtem.

Hódsághy Béla

AZ AUGUSZTUST HIVOM...

*Egyet villan s elmulik a nyár.
Rózsát hervaszt utolsó heve.
Árva vágygam már hiába vár
Szírmot, melyen kedvesem neve.
Vagy augusztus érlelő haván
Mikor a nyár utolsót lehel —
Reményem gyümölcse érik a fán
Mit éledt kedvem játszva szüretel?*

*Sok a vágygam, kevés a nyaram
S úgy félek, már a tél integet,
Ki sem ittam örömpoharam
S már hajamra havat hinteget.
Kockára tett életem talán
Átvergődik még egy tél jegén
S új tavasszal nyílik új talány
Élnivágyó életem egén.*

*De az őszbe, télbe nem bízom.
Jövő nyara jaj de messze van.
Azért most az augusztust hívom:
Szánjon meg, hogy ne legyek magam.
S mint a rózsza elvirágzaskor
Megadóan hullat levelet,
Úgy hull szívemből is a mámor,
Ha egy édes arc még rámnevet.
Bodóhegyi Lajos.*

Könyvek

Takáts Gyula: Hold és Hárs

Bolyai Akadémia kiadása

Budapest, 1943.

A magyar líra korusában mind erőteljesebben és gazdagabban hangzik fel az egyes tájak hangja; az irodalmi decentralizáció évtizedek óta vitatott kérdése kap ebben a nagy harmóniában is egyéni színeket felmutató jelenségben megoldást. A mai Dunántúli költői között sajátos egyéni színekkel emelkedik ki Takáts Gyula, a somogyi és zalai tájak éneke, akinek verseiben mintha a berzsenyi-horátiusi örökség kelne új életre. S minél inkább az érett férfikorba lép ez a költő, annál teltebb és magabiztosabb a hangja, s annál inkább megközelíti a nagy örökség minél teljesebb átvételét és egyben továbbadását. A pannoniai tájak latin derüje él Takáts Gyula verseiben és férfias, áradó, gazdag lírájában, a magyar Délvidék dunántúli tájainak bölcsesége és derüs nyugalma. »Egi csüirt ácsol a táj fölött« szegények és jók meghitt templomát s verseiben a magyarság mély szociális igazságai izzanak s fűtik át hittel és akarással a bölcs nyugalmat. Ősei felé mindig kíváncsisággal és szeretettel fordult ez a dunántúli költő, egyik verseskötetének címe »Családfa helyett« s büszke népi származására, ezt énekl meg most is »Nevem után« c. versében. »Tolna és Somogy árnyas szögletében« jó kenderázatok voltak s innen a tákács név eredete, de ezeknek a kenderázatoknak a sorsa végzetesen a Dunatájhoz kötötte őseit és utódait s a költő ma is tákácsnak érzi magát, fajtája dalait szövegeti zéngő szálaká, ugyanakkor pedig felismeri a dunatáji sors messzebb mutató igazságát, azt, hogy ez a táj a magyarság és más nemzetek számára is »egyetlen keretbe tereli« a szálakat. S így születik meg a dunatáji sors új magyar költeménye:

»Ez lenne it a mű! A tarka Duna-táj
beteg szívén a mesterremek.
Tákácsok, Dalszövény, a népeink fölél,
ha tudtok, hát ily verset szőjjetek!«

S verseiben megszólal a szociális magyar is, aki érzi, hogy népének jövője csak úgy lehet, ha saját kezébe is veheti sorsának irányítását. Egy másik költőre gondolunk, mikor az »Egy megyei fészeken« c. költeményét olvasuk, ki az ország másik részéből jött s ugyanezt a gondolatot énekelte.

»Hol kertet és könyvtárad könyvei
Népednek vilg lugas, édes gyümölcs leszen,
hol ugy áll maid tisztán az ember,
mint mezitlen torony sugaras fellegen«...

S milyen mértékben mélyül és kapja gazdag új színeit ez a költészet, ugyanugy válik mind mélyebbé s gazdagabbá Takáts Gyula szerelmi lírája is. Az »Egyre fényesebben« c. sorozat gazdagon csorranó, bő dunántúli izeire gondolunk, ezekre a szerelmi versekre, amelyekből már-már a klasszicizmus nyugalma és bölcsesége árad. Takáts Gyula eddig a Dunántul gazdag igérete volt, most érkezik el a beteljesüléshez. Hiába »várhegyszerű magánya«, hiába a vidék rejtegető berkei, ezek a versek kibukkannak az egyetemes magyar irodalom szintjére s diadalmas mutatójak fel a költőt nemcsak saját pátriája, hanem minden magyar táj büszkeségére és okulására. Érdemes hűségesnek lenni és érdemes dolgozni.

Csuka Zoltán.

Neergaard: A XX. század feladata.

Antiqua kiadás.

Napjaink betegesen nyomott öntudata és féltelme a jövőtől a XIX. század pesszimista hármasának életérzéséhez és életművéhez nyul vissza őseivel, — Byronhoz, Leopardihoz, Schopenhauerhez — sőt, a középkoron át, egészen a korai kereszténység élettágadásáig. A Spengler és Ortega által felismert és felismerni vélt szimptomák és az azokból bejósolt jövő mindenestire áthatotta már intellektuális rétegünk legjavát is és pusztuló európai kulturáról írni és beszélni ma valamilyen szellemi jómódorhoz tartozik, mely ép ugy kötelező, mint a társas érintkezés szabályai is.

Neergard könyve végre szakít ezzel az érzelgős önmagunk siratással. A természettudós tiszta logikájával és ítélőképességével és természetesen tájékozottságával vizsgálja a multat és jelent. Szerinte az utolsó ötven évben kivivott fizikai és kémiai eredmények, nevezetesen pedig a quantum és relativitás elmélet, döntően átalakították szellemi életünknek egyrészt az emberről, másrészt a környezetről, — az egész kreaturáról — alkotott képét. A régi, mechanisztikus világkép többé tarthatatlan: az atom, a sejt, mint a Laplace-féle világkép alapegységei és mint a liberalista államforma természettudományos megfelelője a legujabb kutatások és eredmények szerint egyáltalán nem olyan mégso tényezők, amelyeknek ismerete — mégha lehetséges volna is — az egész megértésért eredményezhetné. A szám és a nagyság kezdetleges fogalmak: a velük meghatározható; darabos részlet. A tér és idő eddig egymástól független idiómáit egy állandó és mindent betöl-

tő hatás — a rész kiismerhetetlen és egyéni, organikus, vagy anorganikus törvénye — kapcsolja össze és alakítja majd ki az eddigi háromdimenziós gondolkodási mód helyett a négy dimenziósait.

A fizika és kémia terén elért ez óriási eredmények (Spengler és Ortega okoskodása jórészt azon épül fel, hogy Európában kihalt az elite, az átfogó, konstruktív szellem és ma már csak használjuk a kulturát és a civilizációt, de nem tudjuk teremteni és irányítani) a biológiára is olyan serkentő hatásúak, hogy a modern fizika segítségével megszületik egy új, de egész korszakunkat betölteni képes tudomány; a biológia. Ennek a kialakulásra váró tudománynak Bertalanffy, H. Friedmann, H. Kayser, H. Zimmermann máris megrajzolták körvonalait, a körvonalak között elterülő rész azonban még betöltésre vár. Mindenesetre, Neergaard szerint ez az új tudomány alkalmas lesz arra, hogy az egyes emberek és társadalmak kapcsolatait és viszonyát — egymáshoz és a környezethez — olyan formák megteremtésére ösztönözzék, mely formák az összes eddieknél szerencsésebbek és különbek lesznek. Okoskodásának alapja az, hogy a népek és társadalmak tulajdonképpen magasabb és összetettebb organizmusok és mint ilyenek rájuk is érvényesek a biológia törvényei. A XX. század feladata tehát az, hogy megteremtse ennek a biológiai tudománynak részletekig hatoló rendszerét és az így felismert törvényszerűségek helyes alkalmazásával kialakítson egy új „organizmusok — társadalmi rendet és azon belül egy organizmikus etikai rendszert, amely a modern fizika és kémia terén elért eredmények alapján igen jól összeegyeztethető már — ellentétben a klasszikus természet tudományos felfogással — az istenfogalommal és a vallással is.

Az orvosregények kelendősége a legjobb mércéje annak az érdeklődésnek, amely a társadalom részéről az orvosi tudományok iránt megnyilvánult. A természet tudományosan — biológiailag — megismerhető ember talán soha nem érdekelte annyira az embereket, mint éppen a freudizmus és adlerizmus meddőségétől megcsalt társadalmunkat. A közelmúlt próbálkozásai, melyek a természet tudományok felől közelítették meg az embert és a személyiség problémáit, ma már kinőtték a kezdés törvényszerű túlzásait. Neergaard, aki orvosprofeszor Zürichben, vádolható bizonyos szakmai elfogultsággal. Azonban bizonyos, hogy elkövetkező korunk a biológiát sokkal jelentősebb szerephez juttatja majd és ha filozófiai rendszerképlet nem is lesz, a dualizmus lemondásával és egy bipoláris, vagy komplexmentáris szemléletmód kialakításával teljesebbé és tökéletesebbé fogja tenni az emberi szemlélet módjait.

Szőnyi Kálmán.

Tollal és számmal.

(Benjámin László, Földeák János, László Gyula és Vaád Ferenc versei.)

Négy munkásköltő verseit foglalja magában ez a kötet. Olvasása közben jólesően álapíthatjuk meg, hogy íróink nem kellett mesterkeltül utakon keressni új tárgyat ahhoz, hogy újat tudjanak adni; inkább a tárgy: a munkásélet kifejezetlen élményvilága kereste és találta meg szerencsésen az őt kifejező költőket. Verseik mögött a legnagyobb muzsa, a való élet áll; ez adja, szinte kényszeríti kezükbe a tollat. Iunen van verseikben a költői szerep küldetészerű vállalása.

A gyárak, műhelyek, gépek világa az, ahonnan életük és költészetük elindul s végül eljut a legátfogóbb közösség megérzéséig. Mert a kötet költőinek jellemző vonása, hogy nem maradnak meg feszülkített határok között, hanem az érzések széles skáláját fejezik ki. Ezáltal válik költészetük a teljes emberiség kifejezésévé. A munkássors szenvedései és az alkotás öröme (Vaád: Proletáriu), lázadás és megbékélés, könny és mosoly, város és természet (főként László Gyula verseiben), ezek együtt adják ezt a teljességet.

A társadalmi problémákat is együtt látják. Benjámin László versében (»Vázlatok a dicsőséghez«, a kötet egyik legmélyebb verse)

Munkás, paraszt, költő, hármas sorokban indul munkára az éjjeli sighthel.

Gépeket a munkásnak ök szereznek, parasztnak földet, hatalmat a köznek; s dicsőséget — a költőnek az is kell.

Valami elszánt, tiszta keménység van ezeknek a verseknek a hangjában. A lélek mélységeit is megjárják, a belső ellenmondások feszítő kinját, amely elől a mögöttük álló testvérközösséghez menekülnek:

Büntetlenül hogy is lehetnék:
vasárnap elszánt, hősi dalnok —
s hétfő reggeltől szombat estig
hajlongó, szürke hivatalnok?
Virágok óvjatok! Tekints rá:
szervezett emberi közösség!
Ne türd, hogy akit te neveltél,
most gyilkos kényszerek leüssék,
Benjámin: ltthon vagyok)

A szerelem sem az a gondatlan, boldog játék, amely elvonhatná az embert társaitól és a küzdelemtől:

... több vagy, mint csókos száju asszony,
ki szerelmével gyarapít
s ki szépségével a szépségek
értékelésére megtanít —
melletted tanultam a közösség
világosító szavait.

(Földeák: Vallomás)

A komoly hangok mellett ki tudják fejezni a derít is, Földeáknál pedig az írónia olykor sajátos groteszk képek kedvelésében talál utat. A népdal könnyed formáit is sikerrel használgják.

A »Tollal és szerszámmal« költőit nyugodtan állíthatjuk a regényíró Nagy István mellé, mert ugyanazzal a hitelességgel és felelősséggel fejezik ki a munkássorsot. Ahhoz a nemzedékhez tartoznak, amely számára a szocializmus nem jelszavakat, de új életformát s vele új emberi tartalmat jelent, — amint Darvas József találóan mondja a kötet elé irt bevezetőjében.

De a munkássors hü kifejezésén túl is, egyetemes jelentőségi, sokszínű, nemes költészet az, amit a kötetben jelentkező négy munkásköltő felmutat.

Németh János.

Thanhoffer Lajos: Kongó (Orvosi táskával Afrika földjén)

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása
Budapest, 1943.

Egy magyar orvos Belgiumban kapja meg orvosi oklevelét s ezután nagy és szép feladatra vállalkozik; orvosi hivatást vállal Afrikai földjén, Belga-Kongóban. A harmincas évek közepén hagyja el Európa földjét s ettől kezdve egészen a mostani világháború kezdetéig (pontosan négy hónappal még utána is) ott él Afrikában, de nemcsak ott él, hanem hivatást is tölt be. Mert sokan vannak, akik állást vállalnak, de nem töltik be hivatásukat. Thanhoffer azonban komolyan veszi azt, amit vállalt és afrikai éveit az alkotó munka jellemzi. Könyvében egyszerű, de annál megragadóbb eszközökkel írja le ennek a néhány évnek a történetét s megismertet bennünket a Belga-Kongóval, amelyet bizony Európában s még hozzá Magyarországon oly kevéssé ismernek. Thanhoffer nem szépíti az európai zűrmatosítók afrikai szereplését, minden egyéniséget, minden jellemet pontosan lefest, mégis összbonyomásunk az, igazza van neki, mikor megállapítja, hogy bizony Európa igenis nemcsak civilizációt, hanem sok tekintetben kulturát is vitt Afrikába. Megható egyszerűséggel írja le Makashi néger törzsfő meggyógyításának történetét s ebből a leírásból kitűnik, hogy szeretettel sok mindent el lehet érni az egyszerű négerekkel, mindenestre többet, mint gyűlölettel és meg nem értéssel s még a »legvadabb« lelket is meg lehet szelídíteni. Mert Thanhoffer leírásából az is kitűnik, hogy lélekben bizony sokszor a művelt európai a vadabb, s a néger a magasabb színvonalon álló.

Thanhoffer könyvének talán legértékesebb oldala, hogy még a mostani világháború árnyékában sem tud gyűlölködni, részrehajló

lenni, nem kever politikát a könyvébe s midőn a mostani világháború kitörése után négy hónappal hazaindul, mert a honvágy mélysége és leküzdhetetlen érzése hazahajtja, teljesen tisztában van azzal, mit cselekszik. Kicsit furcsa az európai olvasónak a félvad Afrika véleményét hallani és borzongását látni, mikor az afrikai orvos hazatér a »művelt« Európába, ahol ekkor már nagyban tombol a háború. Az afrikaiak örültségnek látják a távol tomboló háborút s nehéz szívvel engedik el köriükből az orvost, akit sok jótettéért és mélységesen emberi mivoltáért megszerettek. (Érdekes, hogy ugyanezt a lelki magatartást látuk két évvel ezelőtt Máthé Elek lelkész amerikai utikönyvéből is kicsillanni). »Hol vannak a háborúk, amikor megehetjük ellenségeink szívét« ábrándozik el az öreg afrikai törzsfőnök ifjkorán, de olvasván és hallván az európai háborúk tömegpusztítását, egyként szörnyednek el a vad afrikai négerék s nehéz szívvel engedik el a szabadságra hazájába visszainduló fehér orvost. Bizony az életnek különösségei vannak s ilyen furcsaság az is, hogy az Európába a honvágytól visszahajtott orvos, mikor Afrikának hátat fordít, már szinte egy másik honvágyat érez: oda visszatérni. Persze ez a visszatérés már nem sikerülhet, Thanhoffer Lajos Európában marad s itt írja meg könyvét Afrikáról s ott végzett munkájáról. Eleitől fogva végig izgalmasan érdekes könyv, emellett emelkedett és valóban krisztusi szemlélő. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda jó szolgálatot tett a kiadásával.

Csuka Zoltán.

Herczeg Ferenc magyar történelmi drámái.

Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadása.

Magyar könyvnap, 1943.

Herczeg Ferenc a magyar irodalmi köz tudatban jórészt még ma is úgy író, mint a háborúelőtti Délvidék, a magyar Kánaánnak megénekelője, a Gyurkovics lányok és Gyurkovics fiuk romantikus népszerűsége nem akarja varázsát veszíteni s írói hírnevének ezt a kialakító kezdeti sebességét, sokszor a mai Herczeg Ferenc is tehetetlennek érzi. Ép ezért volt jó gondolat a kiadótól Herczeg Ferenc magyar történelmi drámáinak népszerű kiadása, hogy ezzel a kötettel a széles nagyközönség részére is hozzáférhetőbbé tegye a nagy írónak azokat a drámai alkotásait, amelyekről ép a visszatért területek lakossága kevésbé vehetett tudomást, hiszen olyan időkben mutatták be őket, amikor a kapcsolatok Budapesttel szinte lehetetlenek voltak és az elszakított déli területeken ezeknek a szindaraboknak az előadása is tiltott dolog volt, Pedig Herczeg Ferenc, a drámaíró ezekben a magyar történelmi tárgyú darabokban azt bi-

zonyította, hogy a nemzet életének tragikus mozzanatai iránt is van történelmi és drámaírói érzéke, közelebbről pedig a nemzetiségi kérdés és a magyar Délvidék nagy kérdései iránt is. Mert az Ocskay brigadérosban minduntalan szembekerülünk a szlovák kérdéssel s az írónak korszakokon felül álló nemzetiség-szemléletével, amely az utóbbi két évtizedben európai viszonylatban is kiállotta a próbát, hiszen az ősi magyar nemzetszemlélet alapján áll és ép ez a nemzetszemlélet bizonyította be azt, hogy időtálló és a divatos fajméleteken felülemelkedve nem ösdiságnak, hanem örökérvényűségének bizonyosságát adta. De »A Híd«-ban is találkozunk ezzel az időtálló nemzet és nemzetiség szemlélettel. »A fekete lovas«-ban pedig éppen hozzánk egészen közel álló problémával, a délvideki szerb es német kérdéssel. A délvideki németek és szerbek a negyvennyolcas időkben az osztrák kamarilla politikájának eszközei voltak a magyarság elleni küzdelemben, de nem mindannyian, a józanabb rész már ekkor felismerte az egy háza örök törvényeit s elsősorban a németek így kerültek a szabadságharc magyar zászlai alá s a magyarsággal együtt harcolták meg ezt a nagy harcot, amelyet végül is csak az orosz beavatkozás tudott ideiglenesen véget vetni.

Herczeg Ferenc magyar történelmi drámái most is frissen tárják fel a nemzet előtt az örök nagy tanulságokat és Herczeg mértéktartással, gazdaságosan tud bánni a színpadi eszközökkel, amelyekkel ezeknek a drámáknak a magvát elénk vetíti. Örvendünk, hogy ez a könyve a visszatért Délvidék lakosai részére is lehetővé teszi, hogy pótolja az elmúlt több mint két évtized veszteségét s megismerkedhessék Herczeg Ferenc magyar történelmi drámáival, ugyanakkor azonban kívánatosnak tartjuk, hogy a Délvidéken működő magyar színtársulatok is felismerjék ezt a követelményt és az új színidényben a délvideki színpadokon is mutassák be ezeket a drámákat. Ez annál inkább kötelességük, mert épp ebben az évben tölti be életének nyolcvanadik évét a Délvidék nagy szülőtte, aki az elszakítottág nehéz éveiben sem feledkezett meg szülőföldjének különleges magyar kérdéseiről.

Csuka Zoltán.

Apuleius: Az aranyszamár.

Fordította és bevezetővel ellátta Révay József.

(Franklin)

A regény világirodalmi pályájának a legelőjéről való ez a könyv. Az az egypár regényszerű munka, ami időben megelőzte, még nem tekinthető egészen regénynek, mint ahogy az Aranyszamár is sokban még a keretes elbeszélésre emlékeztet. A regény fonalát képező főcselekményt még nagyon bőven át-szövik az epizódyszerű történetek. A könyv a Krisztus utáni második században keletkezett, szerzője afrikai származású mágus hírében álló ember volt. Az aranyszamár a lassanként elsekélyesedő, tepsedő latin irodalomnak öszszegez, barokkos természetű és stílusú munkája. Bőven és bátran meríti az anyagot: apróbb-nagyobb epizódokat bárhonnan. Talán még a főcselekmény sem a maga ötlete.

A regény vázlatos története a következő: A regény hőse, Lucius meg akar ismerkedni a mágiával, de már első merészebb próbálkozásánál megjárja: madár helyett számárrá változik, és sokáig szenved állapot alakjában, amíg végre Isis istennő visszaadja neki emberi formáját. Ezt a főcselekményt, ami maga is nagyon sok különleges kalandra ad alkalmat a számárrá vált Luciusnak, bőven fűszerezi az író azoknak a történeteknek elbeszélésével, amiket jártában-keltében látott és hallott a számárrá változott hős. Ezen önálló elbeszélésként ható történetek közül többet felhasznál Boccaccio is Decameronjában. A leghosszabb és legszebb elbeszélés könyvében az Amor és Psyche története, amit mint Hamupipóke meséjét mindannyian ismerünk. A népmesék világának csodás elemei közül is soknak megtaláljuk mását az antik mágia különböző eljárásaiban és eszközeiben. Mindezek mellett áradozó, ezernyi színben pompázó stílus teszi élvezetes olvasmánnyá. A fordító is derekasan megfelelt komolyan vállalt munkájának, ami különösen a színonimák visszaadásában állította nehéz feladatok elé.

Banó István.

A Kalangya hirei

A *Szenteleky Irodalmi Társaság első halottja*. Julius 15-én a délbaranyai Bogádmindszenten hosszas szervenés után elhunyt Kalamár Kálmán a kaposvári Berzsenyi Társaság és a Szenteleky Irodalmi Társaság tagja. A Nagyfényen tanítóskodó délvidéki tollforgató tagja volt az Új Nép szerkesztőségének, ahol novellái jelentek meg és folytatásokban közlik a »Zöldülő barázdák« című regényét. A munkás élete elején elveszített író a felszabadulás után került Délvidékre és rokonszenves egyénisége és figyelmét érdemi írásai révén igen sok barátot szerzett. Szülőfalujában Julius 17-én nagy részvét mellett temették el. Özvegye, kislánya gyászolják és fájdalomban részt vesz a két irodalmi társaság is. Az elhunyt Kalamár Kálmán sajátos genre képeket rajzolt, alakjai a táj lelkét sugározták, regénye pedig a fordulatokban gazdag huszas években játszódik le Pécsen a mecsekalkjai városban, amely az író ifjúságának legszebb emlékeit szolgáltatta. A kaposvári Berzsenyi Társaság 1929. évben választotta tagjai sorába. Abban az évben történelmi színműre hirdettek pályázatot és az akkor kezdő írónak Kalamár Kálmánnak ítélték az első díjat. Színműve »Hamvadó tüzek« címen a magyar történelmi drámák között jelentős helyet foglal el. Az alig egy két éves délvidéki szereplése is igen széles körben tette ismertté nevét, résztvett minden társadalmi megnyilvánulásban, a nagyfényi DMKSZ-nek ügyvezető elnöke volt. Halálával fájdalmas veszteség érte írotársait.

*

A délvidéki magyar írók augusztus huszadikán, Szenteleky Kornél halálának tizedik évfordulóján Ószivácra zárandokolnak, hogy megkoszorúzzák a Délvidék nagy irodalmi halottjának sírját és résztvegyenek a gyászistentiszteleten. Az ósziváci zárandoklat egyszerű keretek között, minden külső ünneplésség nélkül zajlik le, mert a mai nagy háboruból ezt tartjuk legméltóbbnak nagy halottunk emlékéhez.

Ennek a zárandoklatnak mintegy szerves folytatása lesz az írói táborozást, melyet augusztus 20-án délutántól 22-én estig tartunk meg Palicsfürdőn, a KALOT színházában. Ezen a nyári táborozáson az írók két és fél napig szinte szerzetesi egyszerűségben fognak élni és megvitatják mindazokat a kérdéseket, amelyek a Délvidék felszabadult ma-

gyar szellemi életét közelről érintik. A palicsi írói táborozás elnökségét Dr. Reök Andor Bajai és Szabadka városok főispánja, a Szenteleky Társaság társelnöke volt szíves vállalni. Az írói napok programja a következő: augusztus 20-án délután 6 órakor Dr. Reök Andor főispán megnyitja a táborozást. Gedényi Mihály író, az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács főtítkára, a Magyar Muzsa főszerkesztője az író és olvasó viszonyáról beszél. Ksibéry János előadását Garay Béla olvassa fel. Majtényi Mihály »Délvidéki színek és hangulatok« címen tart előadást. — Utána hozzászólások lesznek.

Augusztus 21-én délelőtt 10 órakor Prokopy Imre »délvidéki magyar író és a nemzetiségi kérdés« címen tart előadást, Cziráky Imre arról beszél, hogy mit vár a nép az írótól, Létmányi István pedig »A közösségi és egyéni szellemről az irodalomban« címen tart előadást. Hozzászólások.

Augusztus 21-én délután 5 órakor Lévay Endre tart előadást »Irodalmi témakörünk és a magyar nép« címen. Vitéz Hódsághy Béla a l'art por l'art művészetről és a közönségről beszél, Radványi R. Sándor pedig »A D. M. K. Sz. mint szellemi nevelő« címen tart előadást. Hozzászólások.

Augusztus 22-én délelőtt 10 órakor Szirmay Károly »Az író és szűkebb hazája« címen tart előadást, Dudás Kálmán pedig a költészetben mutatkozó táji sajátosságokról beszél. Hozzászólások.

Végül augusztus 22-én délután 6 órakor Draskóczy Ede a regionalizmusról tart előadást, Herceg János az író hitvallásáról beszél, Eszterhás István miniszteri titkár, a nemzetvédelmi propagandaminisztérium előadója, a kiváló magyar író pedig a történelmi regényről tart előadást. Hozzászólások.

Ugyanaznap este a palicsi Vigadó nagytermében irodalmi est lesz, melynek részletes műsorát a napilapok közlik.

Az írók megbeszélén a közönség is résztvehet, a vitában való részvételre azonban nincs joga. A Szenteleky társaság pártoló tagjait ezután kéri a megjelenésre.

A Szenteleky Kornél Irodalmi Társaságot egyébként nagy megtiszteltetés érte: Meghívást kapott a székelyföldi Művészeti Év előadássorozatára, melyet a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság rendez. A délvidéki magyar írók november 15-én Marosvásárhelyen, 17-én Sepsiszentgyörgyön, 19-én Csíkszeredán, 20-án pedig Székelyudvarhelyen mutatkoznak be az ottani közönségnek. A Szenteleky Társaság tagjait ez alkalommal Dr. Deák Leó főispán, a Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság társelnöke vezeti és ő mondja a bevezető beszédeket. A székelyföldi kört részleteiről még írni fogunk.

Októberre jelenik meg az ujjászülető
délvidéki magyar irodalom első nagy regénye,

MAJTÉNYI MIHALY

Császár csatornája

című műve.

A kitünő délvidéki magyar elbeszélő ebben a nagylélekszerű regényében **Kiss Józsefnek**, a Ferenc-csatorna építőjének heroikus alakját állítja elének. Százötven évvel ezelőtt, 1793 nyarán kezdték meg a Ferenc-csatorna építé-ét és tíz hosszú éven át, rengeteg viszontagság közepette folyt a hatalmas munka. Magyar zseni életének szikrája lobbant a visszahódított déli tájba, ez gyújtotta fel a pusztá nadasokat országot és talajt teremtett a gyümölcsöző földművelésnek. Valaki rádöbbsent arra, hogy itt, ezen a földön a sokfajta népek között, néki, a magyar vezetőnek kell a dolgok élére állania. Ez is egy darabja a magyar ujjászüle éének, épügy, mint azoké, akik a nyelvet kezdték pallérozni akkortájt vagy a politikának akartak új irányt adni. A mérnököt az eszmélkedő új kor alig i-meri, alig becsüli, a közgazdasági vastörvények nem jutottak még a tudatosság szintjéig. De a nagy egészben, melynek ez a mű is jellegzetes darabja, a tisztultabb felfogású és magyar öntudatúra ébredő nemes, Kiss József, a mérnök és őccse Gábor, a katonatiszt a regény főszereplői. Szoboralakok, Széchenyi Istvánnak, a legnagyobb magyarnak mintaképei.

Az évezredes törökudulás után ujjáéledő magyar Délvidék korszerű eposza ez a regény. A csatorna, a harcok után új erővel jelentkező magyar épít-miakarás még csak kitért, fájo sebe egy nekirugaszkodásnak, népdalok tápláléka. Még is kellett ázni előbb, s amig ásták, vér és verejték hullott a földre, rabok ásták és katonák, százezer fohász és Miatyánk szállt mindennap az ég felé, tíz hosszú éven át, amig készült.

Tíz hosszú esztendő harca és legendája, százötven további év lepergése szong ma a töltésoldalban. Néha csontvázak kerülnek elő, melyekről az idő régen lerágta a hajdan munkára feaszülő izmokat. Elsárgult papirlapok simulnak egymásra, régi történeteket, titkokat őriznek. És ezek mind együtt a csatorna nagy regénye.

Ki ne lenne kíváncsi szülőházája, a Délvidék regényes történetére? Majtényi Mihály az avatott regényíró tollával eleveníti meg a történelmi múltat s varázsolja elének egy nagy magyar férfiu regényes életét.

A kötet a **Magyar Írás könyvkiadó (Budapest)** és a **Szenteleky-Társaság (Zombor)** együttes kiadásában jelenik meg s ezzel is szolgálja a magyar irodalmi decentralizáció gondolatát. A Szenteleky-Társaság pártoló tagjai a kötetet 10 százalékos árengedménnyel kapják. Előzetes megrendelés esetén ára 8.— pengő.

Megrendelhető a

Kalangya központi ügykezelésénél
Budapest, VII., Baross tér 15